

LIETUVOS AGRARINĖS EKONOMIKOS INSTITUTAS

**ŪKININKŲ SOCIALINĖ ATSAKOMYBĖ
TEIKIANT VIEŠĄSIAS PREKES IR PASLAUGAS:
DAUGIAKRITERINIS VERTINIMAS**

MOKSLO STUDIJA
2018

Rita VILKĖ, David CROWTHER,
Lina PAREIGIENĖ, Aldona STALGIENĖ

Vilkė, D.; Crowther, D.; Pareigienė, L.; Stalgienė, A. 2018. *Ūkininkų socialinė atsakomybė teikiant viešąsias prekes ir paslaugas: daugiakriterinis vertinimas*: Mokslo studija. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. 86 p. : iliustr., santr. angl.

(online) ISBN 978-9955-481-65-2

Recenzantai: prof. habil. dr. Borisas Melnikas, Vilniaus Gedimino technikos universitetas
prof. dr. Alvydas Baležentis, Mykolo Romerio universitetas

Apsvarstyta ir rekomenduota skelbti
Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto Mokslo tarybos posėdyje
2018-05-22 (protokolas Nr. 12-17(8.2)).

Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. MIP-098/2015).

Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas
V. Kudirkos g. 18–2
LT-03105 Vilnius
tel. (8 5) 261 4525
el. p. laei@laei.lt
<http://www.laei.lt>

© 2018 Visos teisės priklauso Lietuvos agrarinės ekonomikos institutui
Cituoiant būtina nurodyti šaltinį ir interneto svetainės adresą
Autoriaus teisių apsaugota medžiaga

SANTRAUKA

XXI a. pradžioje kaimo politika išlieka viena svarbiausių viešosios politikos sričių. Į šių sprendimų procesą įsitraukusi visuomenė ima reikalauti iš esmės peržiūrėti paramos teikimo principus ir pagrįsti, už kokių vertybių sukūrimą remiami žemdirbiai. Taip išryškėja probleminis paradoksas: už viešųjų prekių ir paslaugų teikimą – viešojo intereso įgyvendinimą agrariniame sektoriuje, priešingai nei kituose sektoriuose, ūkininkams skiriamos viešojo sektoriaus lėšos. Problemos aktualumo mastą rodo pastarąjį dešimtmetį mokslininkų atlikti tyrimai, suponuojantys, kad dėl didžiulio kaimo politikos priemonėms skiriamų finansinių ir žmogiškųjų išteklių intensyvumo besitransformuojantis kaimas išgyvena vertybinę krizę. Taip ūkininkų socialinė atsakomybė, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, atveria naują originalų agrarinį diskursą poindustrinės visuomenės vertybių sistemų tyrimuose.

Pirmajame studijos skyriuje pateikiama evoliuciniu požiūriu pagrįsta ūkininkų socialinė atsakomybė, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, formavimosi prielaidų ir teorinių metmenų analizė išryškina pagrindinius veiksnius, lėmusius ūkininkų vaidmens poindustrinėje visuomenėje suvokimo kaitą. Atskleista, kaip galima holistiškai suvokti tuo pat metu, tačiau skyrium susiformavusias dvi prieštaraujančias koncepcijas – ekonominę (viešosios prekės ir paslaugos) ir moralinę (socialinė atsakomybė, SA) – teoriškai sumodeliuojant holistinį ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, konstrukta. Antrajame skyriuje susitelkta ties ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, daugiakriterinio vertinimo metodikos kūrimu. Kuriant metodiką, pasitelkti evoliucinės ir sisteminės metodologijų taikymo teorinėje dalyje rezultatai. Sugretinant poindustriniam visuomenės vystymosi etapui būdingus bruožus (ekonominius, socialinius, kultūrinius), poindustrinio etapo kaimo vystymosi koncepcijas (daugiafunkcinio žemės ūkio, kaimo endogeninio vystymosi, į vietovę orientuotos kaimo politikos, tinklaveikos) ir daugiadimensinius SA modelius, nustatytos ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, tyrimams aktualios dimensijos (t. y. ekonominė, socialinė, aplinkos), būdingos trijų dimensijų SA modeliui. Atliktas atrinktos SA koncepcijos teorinis modeliavimas, susiejant vadybinius SA operacionalizavimo instrumentus (Socialinės atsakomybės gaires ISO 26000:2010 ir Globalios ataskaitų teikimo iniciatyvos (GRI) rekomendacijas), juos modifikuojant ir pritaikant ūkininkų SA tyrimui pagal kontekstui aktualius diagnostinius indikatorius. Sukurtas koncepcinis kokybiniais parametrais grįstas ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, daugiakriterinio vertinimo modelis ir metodika. Trečiajame studijos skyriuje pristatomi sukurtos daugiakriterinio vertinimo metodikos testavimo rezultatai, atliekant Lietuvos ūkininkų tyrimą. Tyrimo rezultatai paremti originaliais empiriniais duomenimis, surinktais 2017 m. sausio–vasario mėn. apklausus 1108 Lietuvos ūkininkus. Apibendrinus gautus rezultatus, aptartos sukurtos metodikos taikymo subtilybės, ribotumai ir taikymo tolesniems moksliniams tyrimams bei kaimo politikos sprendimams galimybės.

Raktažodžiai: socialinė atsakomybė; viešosios gėrybės; ūkininkai; daugiakriterinis vertinimas.

SUMMARY

Social responsibility of farmers in the provision of public goods and services: multi-criteria evaluation

At the beginning of the 21st century, rural policy remains one of the most important areas of public policy. The activity of public society calls for an essential review of the underlying support principles and justification of the public value, created by farmers that are subject to the support. It highlights the problematic paradox of this research: for the provision of public goods and services, i.e. for meeting the public interest, in agricultural sector, unlike other sectors, farmers are sponsored from public funds. The extent of the problem is evident from overviewed research of recent decades. Findings imply that rural areas are experiencing value crisis due to the massive deployment and intensity of financial and human resources which over accelerated rural development. Therefore social responsibility of farmers in the provision of public goods and services becomes a novel object of discussion, opening up a new original agrarian discourse into the research of post-industrial society's value system.

The first part of the study presents an evolutionary analysis of the assumptions and theoretical approaches of farmers' social responsibility in the provision of public goods and services. The key factors behind are highlighted in the changing perception of farmer's role in a post-industrial society. It is consistently explained how to understand holistically the two contradictory conceptions - economic (public goods and services) and moral (social responsibility, SR). It resulted with a holistic construct of SR of farmers in the provision of public goods and services. The second part of the study focused on developing a methodology for multi-criteria evaluation of farmers' SR in the provision of public goods and services. The theoretical findings from evolutionary and systemic methodologies were used to develop the multi-criteria methodology, based on qualitative parameters. The review of prospective CSR research methodologies proposed a three-dimensional SR with environmental, economic and social layers as most suitable SR conception applicable for SR in agrarian discourse in composition with SR managerial operationalization tools: Global Reporting Initiative (2014) and Guidance on Social Responsibility (ISO 26000:2010). Modification and adaptation of them helped define the context-specific diagnostic indicators. Thus the conceptual framework and methodology for farmer's SR disclosure in the provision of public goods and services, based on qualitative parameters, was developed. The third part of the study presents the results of developed methodology of farmers' SR in the provision of public goods and services. The results are based on original empirical data collected in Lithuanian farms in January-February, 2017. Summarized and interpreted research results, helped discuss the limitations of developed methodology and its application possibilities for further research and rural policy decisions.

Keywords: social responsibility; public goods; farmers; multi-criteria evaluation.

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	6
LENTELIŲ SĄRAŠAS	8
SANTRUMPOS	9
ĮVADAS	10
1. ŪKININKŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS, TEIKIANT VIEŠĄSIAS PREKES IR PASLAUGAS, TEORINIAI ASPEKTAI	13
1.1. Socialinės atsakomybės samprata ir agrarinis diskursas	13
1.2. Ūkininkų socialinės atsakomybės formavimosi prielaidos kaimo raidos paradigmose	17
1.3. Viešųjų prekių ir paslaugų teikimo samprata ūkininkų socialinės atsakomybės kontekste	22
2. ŪKININKŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS, TEIKIANT VIEŠĄSIAS PREKES IR PASLAUGAS, DAUGIAKRITERINIO VERTINIMO TYRIMO METODIKA	30
2.1. Tyrimo metodologinės prielaidos	30
2.2. Tyrimo imtis	34
2.3. Tyrimo instrumento sudarymo principai	34
2.4. Tyrimo metodas ir tyrimo vykdymo kokybės užtikrinimas	35
2.5. Tyrimo duomenų analizės principai	35
2.6. Socialinės-demografinės tyrimo charakteristikos	36
3. ŪKININKŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS, TEIKIANT VIEŠĄSIAS PREKES IR PASLAUGAS, DAUGIAKRITERINIO VERTINIMO REZULTATAI	41
3.1. Ekonominė dimensija: ūkio valdymas	41
3.2. Ekonominė dimensija: sąžiningos veiklos praktika	45
3.3. Socialinė dimensija: darbo vieta ir įdarbinimo praktika	47
3.4. Socialinė dimensija: žmogaus teisių užtikrinimas	51
3.5. Socialinė dimensija: vietos bendruomenės įtraukimas ir vystymas	52
3.6. Socialinė dimensija: santykiai su vartotojais	54
3.7. Aplinkos dimensija: aplinka ir aplinkosauga	56
3.8. Apibendrintas ūkininkų socialinės atsakomybės sampratos vertinimas.	63
3.9. Tyrimo rezultatų apibendrinimas	65
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	70
LITERATŪRA	72
PRIEDAI	78

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. SA dimensijos pagal Elkingtono (1994) Trimatį veiklos minimumą.....	15
2 pav. Poindustrinio kaimo vystymosi koncepcijų ir ūkininkų socialinės atsakomybės ryšys	18
3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal ūkio veiklos laikotarpį, proc. (N=1108)	37
4 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal ūkininkavimo tipą, proc. (N=1108)	37
5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal ŽŪN našumą balais, proc. (N=210)	38
6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal nuosavos žemės plotą (ha), proc. (N=1085)	38
7 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išsinuomotos žemės plotą (ha), proc. (N=791).....	39
8 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal nuosavos ir išsinuomotos žemės plotą (ha), proc. (N=1108).....	39
9 pav. Socialinės atsakomybės principų svarba, priimant ūkio valdymo sprendimus, balais (N=1108).....	43
10 pav. Respondentų nuomonės dėl jų susidūrimo su korupcija per pastaruosius 5 m. pasiskirstymas, proc. (N=1108).....	45
11 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal samdomiems nuolatiniams ir sezoniniams ūkio darbuotojams mokamą vidutinį mėnesinį atlygį (su mokesčiais (bruto), Eur), proc. (N=1108).....	48
12 pav. Respondentų pasiskirstymo pagal vidutinį darbo dienos valandų skaičių ūkyje vidutinė reikšmė (N=1032)	49
13 pav. Respondentų pasiskirstymo pagal ūkio darbuotojų darbo sąlygas vertinimas, proc. (N=1108)	49
14 pav. Respondentų nuomonės pasiskirstymas pagal savo darbuotojų kvalifikacijos tobulinimo būdą, proc. (N=1108).....	50
15 pav. Respondentų nuomonės pagal tai, ką mano apie vietovės senbuvių, pasiskirstymas, proc. (N=1108).....	52
16 pav. Ūkininkų socialinės atsakomybės raiškos būdai, įtraukiant ir vystant vietas bendruomenes, proc. (N=1108).....	53
17 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal sertifikuotas standartizuotas sistemas, proc. (N=1108)	55
18 pav. Respondentų reakcijos, kai iškyla konfliktas su vartotoju/perdirbėju dėl jų ūkio produkcijos, vertinimas, proc. (N=1108).....	55
19 pav. Produkcijos gamybai reikalingų įrenginių įsigijimo, atsižvelgiant į jų ekologinį efektyvumą ir švaresnę gamybą, svarba respondentams, proc. (N=1108).....	57
20 pav. Ekologiškumo ir poveikio aplinkai svarbos išsiryjant produkcijos gamybai reikalingus gamybos priedus vertinimas, proc. (N=1108).....	57
21 pav. Respondentų nuomonė apie tai, kaip dažnai ūkyje atliekami šie veiksmai, proc. (N=1108)	58

22 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal per pastaruosius 5 m. jų ūkyje įvykusius pokyčius, proc. (N=1108)	59
23 pav. Respondentų pasiskirstymo pagal energijos šaltinių naudojimą jų ūkyje vertinimas, proc. (N=1108)	59
24 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal ūkyje tvarkomas nepavojingas atliekas, proc. (N=1108)	60
25 pav. Ūkininkų valdų gamtovaizdžio charakteristika: įvairių gamtos objektų buvimo–nebuvo faktas, proc. (N=1108)	61
26 pav. Ūkininkų valdų gamtovaizdžio pokyčiai per ūkio gyvavimo laikotarpį, proc. (N=1108)	61
27 pav. Ūkininkų valdų gamtovaizdžio pokyčiai per ūkio gyvavimo laikotarpį, proc. (N=1108)	62
28 pav. Respondentų nuomonės dėl bruožų, susijusių su ūkininko socialine atsakomybe, pasiskirstymas proc. (N=1108)	64

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Žemės ūkio teikiamos viešosios gėrybės	23
2 lentelė. Socialinės atsakomybės agrariniu diskursu iššūkiai ir paskatos, teikiant viešąsias gėrybes.....	24
3 lentelė. Ūkininkų socialinės atsakomybės daugiakriterinio vertinimo metodikos dimensijos, kriterijai ir subkriterijai.....	32
4 lentelė. Ekonominė socialinės atsakomybės dimensija ir ją apibūdinantys kriterijai bei indikatoriai.....	41
5 lentelė. Respondentų ūkyje dirbančių darbuotojų skaičius (įskaitant ūkio savininką), N=1108.....	47

SANTRUMPOS

- BŽŪP – Bendroji žemės ūkio politika (angl. *Common agricultural policy, CAP*)
- EBPO – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija
(angl. *Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD*)
- ES – Europos Sąjunga
- GRI – Globali ataskaitų teikimo iniciatyva (angl. *Global Reporting Initiative*)
- G4 – Darnumo atskaitomybės gairės
(angl. *Sustainability Reporting Guidelines G4*)
- ISO 26000:2010 – Tarptautinės standartų organizacijos išleistos Socialinės atsakomybės gairės (angl. *Social Responsibility Guidance ISO 26000:2010*)
- ĮSA – įmonių socialinė atsakomybė (angl. *Corporate Social Responsibility, CSR*)
- NVO – nevyriausybinės organizacijos
(angl. *Non-governmental Organizations, NGO*)
- SA – socialinė atsakomybė (angl. *Social Responsibility, SR*)
- SPSS – taikomoji socialinių mokslų statistinių duomenų analizės kompiuterinė programa (angl. *Statistical Package for the Social Sciences*)
- TBL – Trimatis veiklos minimumas (angl. *Triple Bottom Line*)
- ŽŪN – žemės ūkio naudmenos

IVADAS

Dar nuo tada, kai aplinka buvo suvokta kaip viešoji gėrybė, kilo poreikis tvariai ir atsakingai valdyti gamtos išteklius, tad ūkininkams šiame procese tenka pagrindinis vaidmuo. Žemės ūkis pripažintas kaip vienas iš svarbiausių viešųjų gėrybių teikėjų ir kraštovaizdžio formuotojų šalia maisto, pašarų, pluošto ir degalų tiekimo. Žemės ūkio gamybos proceso teigiamas ir neigiamas poveikis tampa vis svarbesne diskusijų tema. Pastaruoju metu visuomenės dėmesys, kylantis „iš apačios į viršų“, nukrypo į kaimo politikos procesą, ypač svarstant probleminį paradoksą: už viešųjų gėrybių ir paslaugų teikimą, atitinkantį viešąjį interesą, kaip nei vienas kitas sektorius, žemės ūkis (ūkininkai) yra remiamas iš viešųjų lėšų. Kilo poreikis esminei nusistovėjusių paramos ūkininkams, kurie yra remiami, principų peržiūrai ir visuomenės vertybių pateisinimui (Vidickienė, 2014).

Problemos aktualumo mastą rodo XX a. pradžioje Europos Komisijos ir Jungtinių Tautų inicijuoti tyrimai (Cooper, 2009), sutelkę mokslininkus iš viso pasaulio dirbti šia linkme (Behling, 2008; Besley, 2007; Codron, 2005; Cooper, 2009; Friedrich, 2012; Genier, 2008; Hartmann, 2011; Hediger, 2009; Heyder, 2008a; Heyder, 2008b; Heyder, 2009; Heyder, 2010; Hübner, 2010; Jasinskas, 2009; Jasinskas, 2010; Kissinger, 2012; Maloni, 2006; Mazur-Wierzbicka, 2015; Mueller, 2014; Slee, 2011; Tallontire, 2005; Uetake, 2015; Vaznonis, 2009). Tačiau iki šiol bandymai SA moksliniuose tyrimuose specifiškai fokusuotis į agroverslą tebėra itin reti, dar retesni – į kaimą ir vietos bendruomenes, praktiškai niekada – į ūkininkus.

Atliktų plataus teorinio ir metodologinio spektro tyrimų rezultatai preliminariai suponuoja, kad kaimo vietovės išgyvena vertybių krizę, atsiradusią dėl industriniame kaimo vystymosi etape dominavusių produktyvumo didinimo siekių, vis dar gyvybingų ir poindustriniame etape. Intensyvus finansinių ir žmogiškųjų išteklių naudojimas pasiekė industrinį tikslą – akceleravo kaimo plėtrą. Tačiau sulaukta ir neigiamo efekto – menkai atsižvelgus į pamatines socialines vertybes, resursus absorbavusios kaimiškosios vietovės ėmė tuštėti. Todėl tampa būtina iš esmės pertvarkyti visų organizacijų, nepriklausomai nuo sektoriaus, veikimo principus. Dėl to socialinė atsakomybė, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, tampa vis svarbesniu diskusijų objektu, atskleidžiant naują originalų socialinės atsakomybės tyrimų diskursą.

Tyrimo objektas. Nepaisant gausių socialinės atsakomybės tyrimų ir mokslinės literatūros, ypač – verslo sektoriuje, socialinės atsakomybės sąvoka iki šiol nėra suprantama vienareikšmiškai. Atitinkamuose kontekstuose socialinė atsakomybė dažniausiai apibrėžiama pagal tiriamą objektą, apimant tam tikrus aktualius konteksto parametrus, kurie kiekvienu atveju skiriasi tiek pločiu, ties gyliu. Tačiau bendriausia prasme socialinė atsakomybė visuomet suprantama kaip tam tikro veikėjo, subjekto moralinis įsipareigojimas, viršijantis įvairiais teisės aktais nustatytus veikimo principus ir skirtas kurti bendram gėriui, nesiekiant naudos. Agrariniu diskursu socialinė atsakomybė analizuota gana fragmentiškai, tiriant tik vieną ar kelis aktualius aspektus, jų nematuojuant rodikliais ar jų rinkiniais, bet dažniausiai pateikiant teorinius

svarstymus. Agrarinės srities ir kaimo plėtros tyrimuose dažniausiai gvildentos etinės ūkininkų ūkių, agroverslo veiklos problemos, susikoncentruojant į socialinę dimensiją ir jos parametrus. Tuo tarpu kitos dimensijos, kaip neatsiejamos socialinės atsakomybės fenomeno dedamosios, iki šiol agrariniu diskursu nepelnytai išlieka tyrimų nuošalyje.

Tyrimo tikslas – papildyti socialinės atsakomybės paradigmą agrariniu diskursu ir pasiūlyti ūkininkų socialinės atsakomybės viešųjų prekių ir paslaugų teikimo aspektu daugiakriterinio vertinimo metodiką.

Tyrimo uždaviniai:

1. teoriškai išanalizuoti ir apibendrinti socialinės atsakomybės ir ūkininkų ūkių teikiamų viešųjų prekių ir paslaugų sampratą ir sąsajas;
2. modifikuoti įmonių socialinės atsakomybės tyrimo metodikas, adaptuojant jas tyrimams apie ūkininkų socialinę atsakomybę, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas;
3. įvertinti sukurtos ūkininkų socialinės atsakomybės, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, metodikos tinkamumą, atliekant empirinį tyrimą;
4. pateikti pasiūlymus dėl ūkininkų socialinės atsakomybės daugiakriterinio vertinimo metodikos taikymo, priimant Lietuvos kaimo politikos sprendimus.

Tyrimo naujumas. Nepaisant gausių mokslinių diskusijų kaimo politikos, kaip vienos iš svarbiausių XXI a. viešosios politikos sričių, klausimais, ūkininkų socialinė atsakomybė (SA), teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, išlieka itin menkai tyrinėtą objektą. Nors egzistuoja daug įvairių požiūrių ir juos apibendrinančių teorijų bei modelių, kuriais remiantis SA fenomenas gausiai tyrinėtą verslo įmonėse, tačiau tarp jų itin mažai bandymų tyrimuose specifiskai fokusuotis į agrarinį sektorių. Socialinės atsakomybės tematikai agrariniame sektoriuje skirtuose pavieniuose darbuose atskleisti paskiri SA aspektai labiau pasižymi fragmentiškumu nei sisteminiu ar holistiniu požiūriu į tiriamą fenomeną. XXI a. 1-ajame dešimtmetyje mokslinėms diskusijoms pasistūmėjus viešojo sektoriaus SA kryptimi, vis labiau ryškėja viešojo intereso ir ekonominės naudos nepavykusių derinių konfliktai, suponuojantys originalią galimybę į tiriamą objektą pažvelgti per prieštaraujančių dimensijų vadybinę konjunktūrą agrariniu diskursu. Tačiau tokio diskurso tyrimų moksliniuose darbuose aptikti nepavyko.

Tyrimo metodologija ir metodai. Tyrimas grindžiamas holistiniu požiūriu, nes tiriamas SA fenomenas pats savaime yra sudėtingas kokybinių vertybių būvį nusakantis vienis. Šiuo atveju kokybiniais parametrais grįstam holistiniam daugiakriteriniam vertinimui kelta užduotis – suformuoti dimensijas ir jas apibūdinančių kriterijų rinkinį, padedantį aiškiau identifikuoti tiriamo objekto tobulinimo sritis, kuriose reikia imtis veiksmų, siekiant pokyčio (Munda et al, 1994; Mendoza & Prabhu, 2003). Siekiant konstruktyviai keisti vertybinį būvį kaip visumą norima linkme, būtinas poveikis tam tikrą dimensiją sąlygojantiems veiksniams. Šiuo atveju nesiekta kiekybiškai įvertinti ar

palyginti atskiras dimensijas tarpusavyje pagal apibūdinančių kriterijų grupę ar parodyti vienos jų privalumą kitos atžvilgiu (Mendoza & Prabhu, 2003). Ūkininkų SA tyrime norėta išsamiai atskleisti kokybinį būvį, lyginant su idealia siekiama, ir tuo remiantis numatyti, kuria kryptimi ir kokių konstruktyvių veiksmų būtina imtis, norint tą būvį keisti.

Siekiant apibendrinti mokslininkų požiūrių į dvi prieštaraujančias dimensijas (moralinę ir ekonominę) reflektuojančių koncepcijų (SA bei viešosios prekės ir paslaugos), atsiradusių skyrium, tačiau tuo pačiu laikmečiu, ir išsivysčiusių iki vientiso tyrimų objekto XXI a., konjunktūrą agrariniu diskursu, taikyta evoliucinė metodologija, padėjusi atskleisti aktualius visuomeninės vystymosi dėsningumus agrariniame, industriniame ir poindustriniame etapuose. Šiems etapams būdingų bruožų išryškėjimas leido identifikuoti ir pagrįsti tiriamo objekto – ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, susiformavimą XXI a. kaip visuomenės sistemos evoliucijos iš industrinio į poindustrinį etapą rezultata. Sistemines metodologijos taikymas padėjo suvokti ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, kaip neatskiriamą didesnės sistemos – bendrosios ekonominės politikos – dalį, nustatyti tiriamo objekto analizės metmenis, apžvelgiant SA aiškinimą vadybos teorijose ir atrenkant tiriamam objektui tinkamus vertinti koncepcinius daugiadimensinius SA modelius. Kuriant ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, daugiakriterinio vertinimo metodiką, pasitelkti evoliucinės ir sisteminės metodologijų taikymo rezultatai. Atrinktas trimatis koncepcinis SA modelis modifikuotas agrariniam diskursui. Atlikus ūkininkų tyrimui adaptuotą SA kategorizavimą ir subkategorizavimą, nustatytas kiekvienam diagnostiniam indikatoriumi įvertinti reikalingas duomenų tipas – kokybinis ar kiekybinis. Tyrimas paremtas originaliais empiriniais duomenimis, surinktais 2017 m. sausio–vasario mėn. struktūruoto interviu būdu telefonu apklausus 1108 Lietuvos ūkininkus.

Studijos struktūra. Pirmajame studijos skyriuje evoliuciniu požiūriu pagrįsta ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, formavimosi prielaidų ir teorinių metmenų analizė išryškina, kokie pagrindiniai veiksniai lėmė ūkininkų vaidmens poindustrinėje visuomenėje suvokimo kaitą. Nuosekliai atskleidžiama, kaip įveikiamas sudėtingas teorinis iššūkis – holistiškai suvokti tuo pat metu, tačiau skyrium susiformavusias dvi prieštaraujančias koncepcijas – ekonominę (viešosios prekės ir paslaugos) ir moralinę (SA) – teoriškai sumodeliuojant holistinį ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, konstrukta. Antrajame studijos skyriuje paaiškinta kuriamos ūkininkų socialinės atsakomybės, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, metodikos logika. Atskleidžiama, kaip susiejant vadybinius SA operacionalizavimo instrumentus ir juos modifikuojant agrariniu diskursu, sukuriamas daugiakriterinis ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, vertinimo modelis. Trečiojoje studijos dalyje pateikiami ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, daugiakriterinio vertinimo metodikos taikymo Lietuvos ūkininkų tyrimui rezultatai ir jų interpretacija. Aptariamos sukurtos metodikos taikymo subtilybės, ribotumai ir taikymo, priimant kaimo politikos sprendimus, galimybės.

1. ŪKININKŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS, TEIKIANT VIEŠĄSIAS PREKES IR PASLAUGAS, TEORINIAI ASPEKTAI

Šiame skyriuje sisteminant ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, tyrimų įžvalgas, siekiama teoriškai išanalizuoti ir apibendrinti SA ir ūkininkų teikiamų viešųjų prekių ir paslaugų sampratą, jų formavimosi prielaidas, atskleisti šių sampratų koncepcines skirtybes bei pagrįsti sąsajų paieškos tikslingumą. Ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, formavimosi prielaidų ir teorinių metmenų analizė grindžiama evoliuciniu ir sisteminiu požiūriais. Siekiama išryškinti, kokie pagrindiniai veiksniai lėmė ūkininkų vaidmens poindustrinėje visuomenėje suvokimo kaitą. Nuosekliai atskleidžiama, kodėl tampa svarbu sąveikoje suvokti tuo pat metu, tačiau skyrium susiformavusias dvi prieštaraujančias koncepcijas – ekonominę (viešosios prekės ir paslaugos) ir moralinę (SA). Atliekamas holistinio ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, konstrukto teorinis modeliavimas.

1.1. Socialinės atsakomybės samprata ir agrarinis diskursas

SA koncepcija, kaip viena vertybių sistemų paradigmų, pradėjo formuotis dar XX a. viduryje. Tačiau iki šiol SA tebėra suprantama nevienareikšmiškai. Egzistuoja daug įvairių požiūrių ir juos apibendrinančių teorijų, kuriais remiantis šis fenomenas įvairiais aspektais gausiai tyrinėtus verslo įmonėse kaip įmonių socialinė atsakomybė (ISA). Išsivysčiusiose pasaulio šalyse ISA tyrimai apima plačius besikeičiančios verslo, visuomenės ir valstybės sąveikos aspektus, aplinkosaugos, socialinių ir etinių dimensijų, organizacijų valdymo, suinteresuotųjų, politinių sistemų ir vertybių problemas bei būdų, kuriais visų tipų organizacijos gebėtų reflektuoti besiformuojantiems naujiems socialiniams imperatyvams, paieškas.

XX a. 2-ajame dešimtmetyje Vakarų pasaulyje SA skiriamas vis didesnis visų sektorių ir juose veikiančių suinteresuotųjų dėmesys. SA ima figūruoti vyriausybės programose, daugelio įmonių verslo strategijose ir jų įgyvendinimo priemonių planuose bei praktikoje. SA netgi tampa kai kurių nevyriausybinių organizacijų (NVO) ir įvairių visuomenės judėjimų pagrindine misija (Aras & Crowther, 2010). Didėjantis mokslinių tyrimų skaičius rodo, kad SA vadybinės operacionalizavimo priemonės¹ tapo vienu iš pagrindinių įmonių veiklos organizavimo instrumentų XXI a. pradžioje (Vasiljevienė ir Vasiljev, 2005; Carroll, 2015; Kitmueller & Shimshack, 2012; Nielsen, 2014; Nielsen ir kt., 2014; Frederiksen, & Nielsen, 2015; COM(2001) 366 final; Carroll, 2015), vis dažniau atsižvelgiant į visų globalios vertės grandinės dalyvių interesus ir procesus.

¹ Instrumentai, sukurti taikyti SA principus, įgyvendinant tam tikras veiklas pagal jų SA sritis (pvz., Tarptautinės standartų organizacijos (ISO) išleistas Socialinės atsakomybės gaires ISO 26000:2010 ir Globalios ataskaitų teikimo iniciatyvos (GRI) rekomendacijas).

Pastarojo dešimtmečio krizė sukėlė problemas, kurios praeitame amžiuje pateiktos Brundtlando (1987) ataskaitoje: „planeta buvo didelis pasaulis, kuriame žmonių veikla ir jų veiklos efektai buvo tvarkingai pasidaliję tarp tautų, tarp sektorių (energetika, žemės ūkis, prekyba) ir tarp plačių interesų sričių (aplinkos, ekonomikos, socialinės)“ (p. 13). Šiandien pasaulinės valdymo institucijos kartu su šalių, vyriausybių, verslo ir visuomeninių organizacijų suinteresuotaisiais peržiūri tvarios plėtros strategijas ir daugeliu atvejų laikosi vieta pagrįsto požiūrio, diegiant SA programas, tiriant jų efektyvumą ir realų poveikį, o ne tik kalbant apie to būtinybę. Kaip teigia Archie B. Carroll, vienas iš SA guru, „visų dydžių verslas dabar renkasi socialinės atsakomybės koncepcijas“ (Carroll, 2015). Dabar jau nebediskutuojama, ar verslo įmonės privalo investuoti į atsakingą viešųjų gėrybių teikimą, šiomis dienomis daugelis jų sumažino neigiamus išorinius efektus žemiau įstatymuose reikalaujamos ribos. Daugelis nevyriausybinių organizacijų persiorientavo nuo protestavimo į SA iniciatyvas pirmiausiai centruodamiesi į tikrus pokyčius (Brüntrup-Seidemann, 2011; Aras & Crowther, 2010). Brundtlando ataskaitos (1987) išvalgos ir Pasaulio aplinkos ir vystymosi komisija inspiravo 1992 m. „Žemės susitikimą“, „Darbotvarkės 21“ priėmimą, Rio Deklaraciją ir Tvaraus vystymosi komisijos sudarymą (Brundtland, 2015).

Nors SA suprantama ir apibrėžiama skirtingai, tačiau ji visuomet yra susijusi su tam tikrais tiriamo objekto veiksmis dėl bendro gėrio, kurių atlikti nereikalauja teisės aktai ir už juos nesiekama atlygio. SA tikslai peržengia pamatinę ekonomiką siekį siūlyti paklausias prekes ir paslaugas bei generuoti kuo didesnę pelną akcininkams (McWilliams & Siegel, 2001). Siekiant sistemiškumo, SA dažnai konceptualizuojama nurodant bendro gėrio siekimo sritis. Taigi, SA samprata gali būti grindžiama (bet neapribota) keletu paradigmų.

Globaliu požiūriu, SA siejama su egzistuojančiais ryšiais tarp valstybių sienas peržengiančių korporacijų, vyriausybių ir piliečių. Regionine prasme SA apima įvairių veikiančių subjektų ir jų veikimo aplinkoje esančių bendruomenių santykius (Crowther & Aras, 2008) arba ryšius tarp įvairių organizacijų ir jų suinteresuotųjų (Freeman, 1984). Organizacijos lygmeniu SA gali būti suprantama kaip priemonių programa, skirta užtikrinti pelno siekimo ir visuomenės gerovės kūrimo suderinamumą (Beltratti, 2005). Tačiau pagal klasikinę ekonomikos teoriją toks derinys sąlygoja rinkos netobulumą, sukeldamas dvejopas pasekmes: išorės efektus ir paskirstymo teisingumą (Heal, 2005; cited in Hediger, 2013a). Ilguoju laikotarpiu atsiranda poveikis įmonės reputacijai ir vertybėms. Todėl ekonomistai linkę SA pripažinti „kaip priemonę numatyti ir sušvelninti korporacijų ir visuomenės konfliktus bei kaip priemonę ilguoju laikotarpiu didinti įmonių pelną ir apsaugoti reputaciją, kartu pridėdant prie socialinės gerovės“ (Hediger, 2013a).

SA taip pat gali būti vertinama kaip būdas subalansuoti aplinkosaugos, socialinius ir ekonominius interesus tuo pačiu metu, atsižvelgiant į suinteresuotųjų šalių lūkesčius (Elkington, 1994). Šis požiūris taip pat žinomas kaip Trimačio veiklos minimumo SA modelis (angl. *Triple Bottom Line, TBL*), 3-E (etika, aplinka ir ekonomika, angl. *Ethics, Environment, Economy*) arba 3-P (žmonės, planeta ir pelnas, angl. *People, Planet, Profit*), kuriuo toliau remtasi, rengiant nefinansinės atskaitomybės ir ataskaitų teikimo

gaires (pvz., *Global Reporting Initiative G4* gairės, GRI G4; ISO 26000: 2010 Socialinės atsakomybės gairės, Pasaulinė ataskaitų teikimo iniciatyva, 2014). Taigi, SA yra labiau lokalizuota, orientuota į konkrečias organizacijos veiklas atitinkamai kiekvienoje iš sričių ir tiksliai susijusi su įvairiais elementais ir priemonėmis, skirtomis įgyvendinti bendruosius tvarumo tikslus konkrečios veiklos vykdytojo požiūriu.

Skirtingi požiūriai į SA akcentuoja vieną esminę sąlygą: SA gali būti įgyvendinta taikant tam tikrus socialiai atsakingos veiklos elementus. Apibendrinant įvairius literatūros šaltinius, dažniausiai minimi šie elementai: darbo sąlygos, bendruomenės gerovė, etiniai klausimai, išorinio poveikio vertinimas, atitiktis sutartoms taisyklėms ir pan.

Atsižvelgiant į konkretų kontekstą, SA elementai gali būti aprašyti tiksliau, tačiau svarbu parinkti tinkamą tiriamam kontekstui požiūrį į SA. Šiame tyrime, atsižvelgiant į tiriamą objektą ir kontekstą, remiamasi trimačio veiklos minimumo (angl. *Triple Bottom Line*) požiūriu (Elkington, 1994), kur SA suprantamas kaip socialinių, aplinkosauginių ir ekonominių interesų derinimas su suinteresuotųjų lūkesčiais. Kontekstui aktualių socialiai atsakingų veiklų grupes padeda parinkti vadybiniai SA institucionalizavimo instrumentai, suderinti su atitinkamai parinkta SA koncepcija.

Atsižvelgiant į pagrindinę agrariniame sektoriui aktualią aplinkos dimensiją, šiame tyrime aktualu remtis Elkingtono (1994) koncepcija, „išskleista“ pasitelkiant vadybinius SA operacionalizavimo instrumentus – ISO 26000:2010 Socialinės atsakomybės gaires ir Globalią ataskaitų teikimo iniciatyvą (žr. 1 pav.).

Socialinė (Žmonės)	Aplinkos (Planeta)	Ekonominė (Pelnas)
<ul style="list-style-type: none"> • Socialinė lygybė – santykiai su bendruomene ir bendruomenės asmenų gerovė (vietos / regioninė / pasaulinė) • Etika – etiškas elgesys su visais suinteresuotaisiais, įskaitant visus tiekimo grandinės dalyvius ir jų tiekėjus 	<ul style="list-style-type: none"> • Atsinaujinantys ir neatsinaujinantys energijos šaltiniai • CO2 ir vandens pėdsakas • Atsakingas gamtos išteklių naudojimas, gamtinių išteklių atnaujinimas • Žmogaus veiklos sukurtų efektų įtaka, tarša, ilgalaikis poveikis gamtos išsaugojimui 	<ul style="list-style-type: none"> • Ilgalaikis ekonominis stabilumas, tvarus ir teisingas atlygis visiems suinteresuotiesiems • Pelnas verslo tęstinumui ir reinvestavimui • Investicijų grąža ilguoju laikotarpiu, visaapimanti išlaidų apskaita

Šaltinis: adaptuota autorių pgl. Elkingtoną (1994), ISO26000:2010 ir GRI.

1 pav. SA dimensijos pagal Elkingtono (1994) Trimatį veiklos minimumą

Socialinis (arba žmonių, etikos) SA aspektas pabrėžia socialinį teisingumą ir etiką kaip didžiausius rūpesčius dėl sąžiningos ir naudingos darbo praktikos, žmogaus teisių, regiono visuomenės, vieneto vykdomos veiklos ir produkto atsakomybės

(Elkington, 1994; Global Reporting Initiative, 2014; Frederiksen & Nielsen, 2015). Darbo praktikoje ir derantis dėl darbo atsižvelgiama į užimtumo klausimus, darbdavio ir darbuotojų santykius, darbuotojų sveikatos ir saugos sistemą, mokymą ir švietimą, įvairovę ir lygias galimybes, vienodą atlyginimą moterims ir vyrams, tiekėjų darbo praktikos ir darbo praktikos skundų nagrinėjimo mechanizmų vertinimą. Žmogaus teisėms skiriamas ypatingas dėmesys, priimant sprendimus dėl investavimo, nediskriminavimo politikos, asociacijų laisvės ir kolektyvinių derybų, vaiko darbo klausimų, priverstinio ir privalomo darbo, saugumo praktikos, vietos teisių. Atkreipiamas dėmesys į žmogaus teisių gynimo mechanizmus. Visuomenės klausimai yra susiję su vietos bendruomenių dalyvavimu, poveikio vertinimu vietovės plėtros atžvilgiu. Taip pat tai apima poveikio aplinkai priemones, kovą su korupcija, viešosios politikos, antikonkurencinio elgesio, atitikties klausimus, tiekėjų vertinimą pagal poveikį visuomenei ir skundų pateikimo mechanizmus. Produkto atsakomybė – tai klientų sveikatos ir saugos klausimai, produktų ir paslaugų ženklavimas, rinkodaros komunikacijos, klientų privatumas ir atitiktis.

Aplinkos (arba planetos) dimensija yra orientuota į su aplinka susijusius klausimus pagrindinėse energijos šaltinių srityse. Tai apima anglies dioksido emisijų kiekio ribojimą (*angl. carbon footprint*), atsakingą natūralaus planetos vandens naudojimą (*angl. water footprint*), atsakingą gamtos išteklių naudojimą ir poveikį. Tiesioginis ir netiesioginis energijos suvartojimas, energijos intensyvumas ir mažinimas, teršalų pašalinimas iš vandens šaltinių yra pagrindinės tvarių išteklių naudojimo priemonės. Ši dimensija taip pat apima išmetamųjų teršalų, nuotekų, atliekų šalinimo operacijų (pvz., gamyba, transportavimas), produktų gamybos ir paslaugų suderinamumą su klimato kaitos švelninimu ir prisitaikymu, taip pat taršos prevenciją. Atsakingas gamtos išteklių naudojimas ir poveikis jiems privalo užtikrinti grįžtamąjį ryšį, siekiant laikytis teisinės valstybės principų (Elkington, 1994; Global Reporting Initiative, 2014; Frederiksen & Nielsen, 2015).

Ekonominė (pelno) dimensija apima ekonominius klausimus, labiausiai susijusius su ilguoju laikotarpiu: ekonomikos stabilumą, pelno reinvestavimą ir ilgalaikę grąžą. Taigi ekonominiai rodikliai rodo ekonominę atsakomybę dėl sukauptos ir paskirstytos ekonominės vertės, finansinių pasekmių ir kitokios veiklos rizikos bei galimybių dėl klimato kaitos, išmokų plano įsipareigojimų ir finansinės paramos. Darbuotojams pradedant dirbti samdomą darbą, turi būti užtikrintas ne mažesnis nei vidutinis už tokią darbą rinkoje mokamas darbo užmokestis. Aukštesniosios grandies vadovus organizacijos turėtų samdyti iš vietos bendruomenės narių, jei tik tokių yra. Taip užtikrinamas atsakingas vietos bendruomenės interesų atstovavimas, priimant verslo plėtros sprendimus. Netiesioginis ekonominis poveikis susijęs su ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis teisėmis, bendruomenės dalyvavimu ir plėtra, turto ir pajamų kūrimu, socialinėmis investicijomis, socialinės atsakomybės vertės grandinėje skatinimu, pagarba nuosavybės teisėms ir galimybe naudotis pagrindinėmis paslaugomis ir panašia veikla. Viešųjų pirkimų praktika yra matuojama kaip išlaidų, skirtų vietiniams tiekėjams didelėse veiklos vietose, dalis ir, atsižvelgiant į ekonominę atsakomybę, paaiškinama, kaip skatinti SA visoje vertės grandinėje, taip pat požiūris į turto ir pajamų kūrimą, bendruomenės dalyvavimą ir plėtrą (Elkington, 1994; Global Reporting Initiative, 2014; Frederiksen & Nielsen, 2015).

1.2. Ūkininkų socialinės atsakomybės formavimosi prielaidos kaimo raidos paradigmos

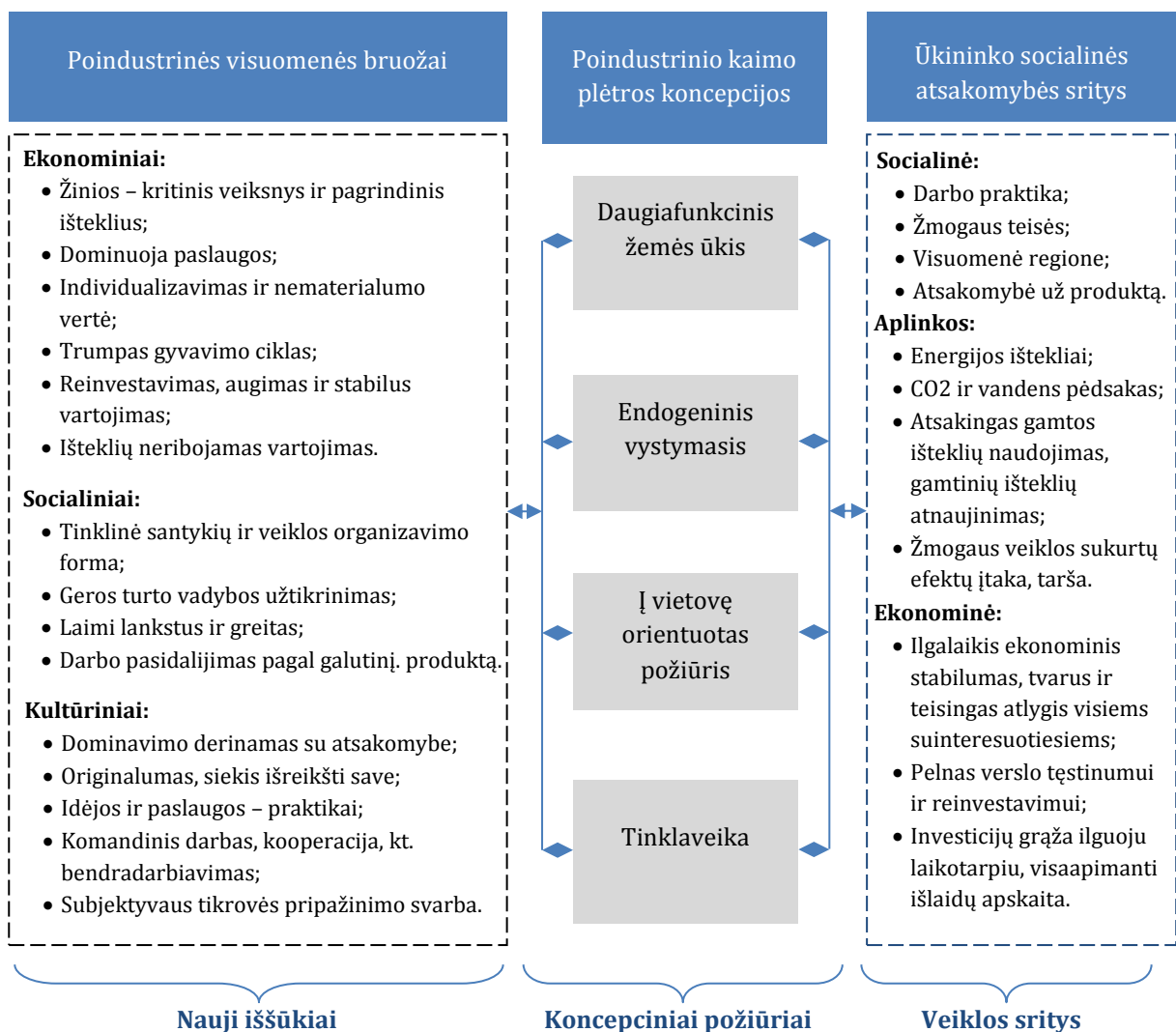
Sisteminė kaimo plėtros paradigmų apžvalga padeda paaiškinti tarpusavio ryšį tarp ankstesnio, t. y. industrinio visuomenės vystymosi etapo poveikį ir jo paliktus iššūkius ūkininkams poindustriniame vystymosi etape ir dabartinėje žinių visuomenėje ekonominiu ir socialiniu (kultūriniu) bei aplinkosaugos problemų žemės ūkyje požiūriu. Sisteminė poindustrinės kaimo plėtros koncepcijų apžvalga apibūdina, kaip vykstančios transformacijos paremtos konceptualiomis priegomis, kurios suponuoja kaimo plėtros sprendimų kryptis ir tuo pat metu apibrėžia SA formavimosi priežastis ir poreikį integruoti SA paradigmą agrariniu diskursu į kaimo plėtros tyrimus.

Nuo praėjusio amžiaus vidurio kaimo plėtros politika dėl industrializacijos patyrė daugybę transformacijų, susijusių su žemės dirbimo būdais ir procesais, mechanizmais, drėkinimo ir melioracijos sistemų įrengimu, ūkių elektrifikavimu ir cheminės gamybos taikymo technologijomis (dirbtinės trąšos, herbicidai, insekticidai, fungicidai ir kt.) (Dahlman, 2016; Pečiulis, 2008; Poviliūnas, 2008; Poviliūnas, 2012; Ribokas ir Milius, 2008). Tai savo ruožtu sąlygojo daugybės iššūkių ūkininkams atsiradimą XXI a. Šie pokyčiai dažnai siejami su poindustriniu vystymosi laikotarpiu, taip pat vadinami žinių, informacinės, tinklaveikos visuomenės vystymosi etapu ir pan. Pasak Vidickienės ir Melnikienės (2014), žinių vaidmuo ir jų įgalinimo būdai tapo esminiais sistemiskam ekonominių, socialinių ir kultūrinių pokyčių ir skirtumų tarp pramoninių ir poindustrinių socialinių sistemų, kurie daro milžinišką poveikį viešajai politikai ir daugeliui ateinančių kaimo plėtros sprendimų, paaiškinimui. Poindustriniu laikotarpiu žinios tapo pagrindine ekonomikos vystymosi varomąja jėga ir pakeitė ankstesnę dėmesį į kapitalo ir gamybos automatizavimą. Paslaugos tapo dominuojančiu sektoriumi, o devalvuotas gamybos ir vartojimo masyvumas virto individualizacija. Ilgalaičių produktų ir technologijų gyvavimo ciklą pakeitė trumpalaikio būvio ciklas. Investicijos į intelektinį kapitalą skatina stabilių vartojimo sąlygų ekonominę plėtrą, nes materialinių investicijų vaidmuo tampa nereikšmingas. Be to, mažėja santaupų vaidmuo. Ankstesnis ribotas materialinių prekių vartojimo supratimas žinių visuomenėje virsta naujų galimybių pripažinimu iškart po to, kai pasikeičia nauja informacija ir žinių produktais. Socialinės sistemos transformacijos spartina virsmą iš hierarchinių ir biurokratinių bendravimo formų į tinklus (Vidickienė & Melnikienė, 2014). Šioms ir daugybei kitų transformacijų priežastims paaiškinti būtini svarūs moksliniai argumentai.

Sisteminės metodologijos, aiškinant transformacijos iš industrinio į poindustrinį laikotarpį, ribotumai paskatino holistinį požiūrį daugumoje poindustrinio etapo kaimo vystymosi koncepcijų: daugiafunkcinio žemės ūkio, endogeninio vystymosi, į vietovę orientuoto požiūrio ir tinklaveikos (Vidickienė & Melnikienė, 2014). Būtent šiose koncepcijose dėl jų holistinės prigimties tikslinga ieškoti ūkininkų socialinės atsakomybės kaip kokybinio fenomeno teorinių tyrimo metmenų apraiškų, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas.

Socialiai atsakingi, ekologinės gamybos būdai šiuo metu yra paklausūs ir aktualūs tiek visuomenei, tiek verslui bei ūkininkams. Siekiant patenkinti šiuos ir daugelį kitų lūkesčių, XXI a. ūkininkams tenka susidurti ir su SA iššūkiais šalia daugelio kitų tarpusavyje susijusių poindustrinės kaimo plėtros pokyčių (Jurkonis, 2012; Lerman, 2001; Lerman ir kt., 2004; Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 metų programa; Martín-Retortillo & Pinilla, 2015). Agrarinės srities mokslinėje literatūroje SA klausimai fragmentiškai aptariami tvaraus ir daugiafunkcinio žemės ūkio koncepcijų kontekste (pvz., Hediger, 2008, 2010, 2013a, 2013b, Hediger & Knickel, 2009; Mazur-Wierzbicka, 2015;), tačiau iki šiol dar nebuvo identifikuoti ir aprašyti santykiyje su endogeninio vystymosi, į vietovę orientuoto požiūrio ir tinklaveikos koncepcijomis.

Tarpusavio ryšys, taip pat skirtumai tarp poindustrinės kaimo plėtros koncepcijų ir parinktos SA sampratos (t. y. trimačiai konceptai) padeda susisteminti pagrindinius iššūkius, su kuriais susiduria ūkininkai XXI a. Poindustrinio etapo kaimo vystymosi paradigmų ir SA trimačio koncepcinio modelio sugretinimas padeda lokalizuoti SA analizės matmenis ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, tyrimui, remiantis konceptualiais požiūriais, ir talkina parenkant su jais susijusias ūkininkų veiklos sritis (žr. 2 pav.).

2 pav. Poindustrinio kaimo vystymosi koncepcijų ir ūkininkų socialinės atsakomybės ryšys

Daugiafunkcis žemės ūkis ir tvarumas

Remiantis Hedigerio (2013b) išvadomis, tvarumo ir daugiafunkcionalumo koncepcijos iš pradžių buvo suformuluotos miškų valdymo kontekste ir, kaip minėta, nustatė pagrindinius žemės ūkio politikos principus nuo 9-ojo dešimtmečio pabaigos. Abi sąvokos pabrėžia ekosistemų pažeidžiamumą ir daugybę naudos, kurią galima išlaikyti, taikant tinkamą išteklių valdymą. Tačiau teorijos sąvokų epistemologiniai pagrindai yra gana skirtingi. Daugiafunkcionalumas, kaip pagrindinė gamybos sistemos ypatybė, yra susijęs su daugybe žemės ūkio atliekamų funkcijų. Be pagrindinės maisto ir pluošto gamybos kaip žemės ūkio funkcijos, aplinkos ir socialinės bei ekonominės naudos požiūriu ne mažiau svarbūs ir kiti aspektai: poilsio patogumai ir kaimo kraštovaizdžio estetiškos vertybės, nenaudojamos biologinės įvairovės ir buveinių apsaugos vertybės, ekosistemų, vandens telkinių ir natūralių jų funkcijų išteklių, susirūpinimas maistu ir saugumu, gyvūnų gerove ir kultūros paveldu, kaimo vietovių užimtumu ir gyvybingumu ar kaimo vietovėmis. Tvarumas, kaip norminė koncepcija, yra susijęs su nuolatiniu kompromisų vertinimu pagal įvairius sistemos tikslus, todėl jo niekada neribojo žemės ūkis ir kaimo plėtra.

Iš viso teigiami ir neigiami išorės veiksniai, susiję su žemės ūkio veikla, tapo stipriu teoriniu efektyvumo argumentu dėl vyriausybės įsikišimo į politikos ir institucines priemones. Siekiant internalizuoti išorines sąnaudas ir naudą, nustatytas reguliavimas ir pervedimai yra gerovės ekonomikos aspektų egzistavimas, pagrįstas nuosavybės principais. Be to, jis teikia griežtą ekonominės paramos ūkininkams argumentą, susijusį su vyriausybės parama ūkininkams, kuri priklauso nuo taikytos norminės tvarkos, t. y. nuosavybės teisių ir teisių į išmokas priskyrimo (Hediger, 2013b). Tačiau šiuolaikinio daugiafunkciškumo gerovės pagrindo nepakanka tvarios plėtros tikslams. Todėl, kaip teigia Hediger (2013b), ilgalaikė ir kapitalo teorinė perspektyva turi būti naudos vertinimo ir politikos formavimo pagrindas, kaip reikalaujama tvarios plėtros koncepcijoje.

Endogeninio kaimo vystymosi koncepcija

Bendra kryptis, kaip geriau išnaudoti visus kaimo išteklius šalia žemės ūkio išteklių, yra naujos koncepcijos pagrindas, t. y. vidaus kaimo plėtra. Dėl šios priežasties, norint patenkinti naujus žinių amžiaus poreikius, išorinių veiksnių, susijusių su rinkos spaudimu, dėmesys buvo pakeistas vidaus procesais (Vidickienė & Melnikienė, 2014 m.). Taigi endogeninio vystymosi koncepcija prieštarauja klasikinei centralizuotai administracijai, kurioje yra griežta hierarchija, biurokratija ir sprendimai kaimo vietovėse „iš viršaus į apačią“. Kaip teigė Margarijaras (2013), „endogeninio vystymosi“ sąvoka šiuo metu dominuoja Europos kaimo plėtros politikos socialiniu ir ekonominiu aspektu. Endogeninio vystymosi koncepcija pabrėžia aktyvų vietos gyventojų vaidmenį, priimant sprendimus dėl geresnio vietos išteklių paskirstymo, taigi remia vadinamąjį „iš apačios į viršų“ metodą (Frasera ir kt., 2006). Pagrindinis metodo tikslas – pasiekti galutinį vietos išteklių išleidimą – įgyvendinamas

remiant vietinių gyventojų sukurtus planus, kurie yra geriausi vietinių išteklių ir vietinių valdžios institucijų bei nevyriausybinų organizacijų bendradarbiavimo tinklų ekspertai, kaip atitinkami informacijos kanalai ir srautai. Vietoje teisinių institucijų atliekamų vaidmenų naudojami socialiniai tinklai ir šeimos santykiai (Mačiulytė ir kt., 2013; Mincytė, 2011). Tai padeda išvengti formalaus organizacinių struktūrų institucionalizavimo (Vidickienė & Melnikienė, 2014). Bet koku atveju tikrai endogeniškai, t. y. tik viduje pagerintos struktūros, daugeliu atveju vargu ar gali išgyventi be išorinės paramos, dažniausiai dėl ribotų išteklių. Todėl kaimo plėtros priemonės yra naudojamos veiklai paspartinti. Pasak Vidickienės ir Melnikienės (2014), vietinės aplinkybės specifiškumo vertinimo tikslumas yra daugiau nei pageidautinas, kai priimami kaimo politikos sprendimai dėl finansinės paramos. Priešingu atveju kyla grėsmė koncepcijos esmei, t. y. endogeniškumas gali būti prarastas panašių projektų, sukurtų pagal tą patį verslo modelį, masyvumo atveju. Dar vienas svarbus Bassando (1986) teiginys yra tas, kad vidinės plėtros progreso negalima išmatuoti kiekybiniais rodikliais, taigi palankiai yra vertinamos kokybinės ir struktūrinės priemonės (Vidickienė ir Melnikienė, 2014).

Į vietovę orientuotas požiūris

Kaip teigia Margarian (2013), „į vietovę orientuota“ plėtra kartais vartojama kaip „vidinės plėtros“, „lokalios“ (Martin & Sunley, 2015) arba „lokalizuotos“ plėtros sinonimai (Martin & Sunley, 2017; Martin ir kt., 2015; Sunley ir kt., 2017). Tačiau vietos metodas poindustrinės kaimo plėtros paradigmoje parodo perėjimą nuo „agrarinio sektoriaus“ požiūrio prie regioninio požiūrio į kaimo vietoves (Vidickienė & Melnikienė, 2014). Vietove grindžiamas požiūris turi du pagrindinius aspektus, t. y. regioninį (geografinį) kontekstą, atsižvelgiant į socialines, kultūrinės ir institucines savybes, ir žinių bei politikos intervencijos (Barca ir kt., 2012; De Dominicis, 2014) kontekstą. Kitaip tariant, kaimas yra suprantamas kaip regiono dalis, kurioje dominuoja ekonominės veiklos struktūros, o ne žemės ūkis. Priešingai nei industriniame vystymosi etape, kai vyravo kaimo ir miesto teritorijų skirtybės supratimas (t. y. žemės ūkis yra dominuojantis kaimo vietovių sektorius, pramonė – miesto), poindustrinė paradigma pabrėžia, kaip žinių įtakos ir poveikio dėka kaimo regionai ekonominės struktūros požiūriu tampa panašūs į miestus. Visi kaimo vietovių ekonominės veiklos sektoriai tampa vienodai svarbūs reguliavimo objektai. Pagrindinis tikslas – padidinti kaimo vietovių konkurencingumą, sukurti geriausią produkciją, nuolat didinančią vietos išteklių vertę – investuojant ir bendrai veikiant visų lygių viešosioms įstaigoms, nevyriausybinėms organizacijoms ir vietos lyderiams (Vidickienė & Melnikienė, 2014 m.).

XXI a. vienintelis kriterijus – regiono žemės ūkio sektoriaus sąlygos pakeičiamos kompleksiniu požiūriu į konkretų kaimo regioną. Siūloma atsižvelgti į visos kaimo vietovės hierarchiją ir konkretaus regiono žemės ūkio problemas. Tada sprendimai dėl atitinkamų kaimo regionų strategijų santykio yra paklausūs. Taigi, atsižvelgiant į esminę endogeninės kaimo plėtros paradigmos esmę, vietinis metodas deda daugiau pastangų į išorės veiksnius, taigi, tai yra labiau evoliucinis kaimo plėtros požiūris (Vidickienė & Melnikienė, 2014).

Tinklaveika

Svarbus žinių vaidmuo XXI a. paspartino naująją kaimo plėtros koncepciją, pagrįstą tinklų kūrimu (pvz., Amin & Thrift, 1994; Cooke & Morgan, 1993; Murdoch, 2000), kuriame integruoti vidiniai ir išoriniai kaimo plėtros veiksniai, perkopiantys „į vietovę orientuotą“ požiūrį (Vidickienė & Melnikienė, 2014). Koncepcija grindžiama prielaida, kad bendradarbiavimo tinklas negali būti sukurtas be ypatingos išorės veiksnių įtakos ir negali veikti be vidinių paskatų. Ypatingas pranašumas teikiamas tinklo koncepcijai, atsižvelgiant į jos vaidmenį mokymosi ir inovacijų procesuose, kurie yra pagrindinės žinių ekonomikos varomosios jėgos.

Remiantis Murdocho (2000) duomenimis, kaimo plėtros tinklų kūrimo koncepcija gali būti taikoma dviejų tipų santykiams formuoti: vertikaliesiems ir horizontaliesiems tinklams (cituota Vidickienė ir Melnikienė, 2014 m.). Vertikalieji tinklai leidžia kaimo vietovėms tapti maisto pramonės dalimi, o horizontalieji – sujungti vien tik kaimo vietovėse veikiančių asmenų tinklus į didesnius ekonominius vienetus, įskaitant kitas kaimo veiklos rūšis šalia žemės ūkio. Kaimo plėtros tinklų kūrimas dar nebuvo plačiai aptartas, pvz., kalbant apie žinių, kaip ekonomikos plėtros ir kaimo vietovių inovacijų procesų, vaidmenį ir taikymą.

Svarstant apie SA refleksiją kiekvienoje iš poindustrinio kaimo vystymosi koncepcijų, verta atkreipti dėmesį, kad sprendžiant esamus iššūkius, susijusius su poindustrine kaimo plėtra, konceptualiai gali būti pasirenkama bet kuri poindustrinio kaimo plėtros koncepcija, pateikianti sistemišką požiūrį į tam tikru atveju taikytinų SA priemonių rinkinį. Kita vertus, SA siūlo ūkininkų, kurie gali parengti tinkamą socialinės, aplinkosaugos ir ekonominės dimensijos planą, įgyvendinimą SA priemonėmis, ir taip reaguoti į vykstančius pokyčius ir poreikius.

Remiantis daugiafunkcio žemės ūkio koncepcija, šalia visų žemės ūkio vykdomų funkcijų kaimo vietovėse, ūkininkų SA būtų susijusi su socialinėmis bendruomenės ir aplinkosaugos problemomis, o ekonominė veikla būtų suvokiama kaip būtina žemės ūkio verslui (Martín-Retortillo & Pinilla, 2015). Vykstanti plėtra sustiprina socialinį aspektą ir suteikia vietos lyderiams bei ištekliams vertę, kuri sudarytų SA integruotą strategiją, apimančią socialiai atsakingą vietos išteklių naudojimą. Taikant į vietovę orientuotą požiūrį, socialinis ir aplinkosauginis aspektas padidintų ekonominį lygį, nes talkintų vertinant išorinį poveikį ir sprendžiant vietos bendruomenės narių ir suinteresuotųjų šalių klausimus. Tinklų kūrimas įtrauktų visus SA aspektus į vertikaliuosius ir horizontaliuosius tinklus ir padėtų parengti tinkamą SA strategiją, apimant visas tiekimo grandinės dalis ir suinteresuotuosius, bei juos sujungiant į bendrą socialiai atsakingą tinklą.

Tampa akivaizdu, kaip SA, integruota su poindustrinio etapo kaimo plėtros koncepcijomis, sudaro daugybę alternatyvų ūkininkui vykdyti socialiai atsakingą veiklą, sprendžiant XXI a. iššūkius. Tačiau būtina atkreipti dėmesį, kad nors įvairios SA strategijos jau buvo sėkmingai išbandytos versle, tai visai nereiškia, kad jos yra tinkamos nagrinėti agrariniu diskursu.

Apibendrinant galima teigti, kad pagrindiniai iššūkiai ūkininkams kyla dėl kaimo vystymosi paradigmos pokyčių – nuo industrinės iki poindustrinės visuomenės. Agrariniame diskurse išskirtinis žinių, kaip pagrindinio XXI a. išteklių, vaidmuo visiškai pakeičia industrinę paradigmą, kurioje pabrėžiami pagrindiniai kaimo (žemės ūkio) ir miesto (pramonės) skirtumai. Žiniomis grįsti sprendimai pagreitina prisitaikymo prie pasikeitusių gyvenimo sąlygų suvokimą visose kaimo ir miesto gyvenimo srityse. Tačiau didžiulis paveldas, susijęs su ekonominiu, aplinkosauginiu ir socialiniu poveikiu, atkeliavęs iš industrinio etapo, kelia daugybę naujų iššūkių šiuolaikinėmis vertybėmis grįstos žinių visuomenės problemoms, pvz., klimato kaita, demografiniai pokyčiai, tarptautinė konkurencija, sparčiai besikeičiančios technologijos.

Tarp dažniausiai minimų konceptualių būdų, siūlančių poindustrinės kaimo plėtros sprendimus, yra daugiafunkcinio žemės ūkio, endogeninio vystymosi, į vietovę orientuoto požiūrio ir tinklaveikos koncepcijos. Ūkininkų SA tyrimuose fragmentiškai minima tik tvarumo ir daugiafunkcinio žemės ūkio koncepcijų aprėptyje, tačiau niekada nediskutuota kitų poindustrinio kaimo vystymosi koncepcijų požiūriu. Atsižvelgiant į tai, kad visose poindustrinėse kaimo plėtros koncepcijose daugiausia dėmesio skiriama savireguliacijai ir individualizuotai specifinius lūkesčius atitinkančiai veiklai, SA su daugybe savo komponentų gali pasiūlyti daugybę sprendimų ūkininkams, atliepiančių poindustrinės visuomenės vertybes ir lūkesčius.

Identifikavus svarbiausią – aplinkos dimensiją agrariniu diskursu, tarp daugybės SA požiūrių tinkama yra trimatė SA koncepcija, apimanti socialinius, aplinkosaugos ir ekonominius komponentus, glaudžiai susijusius su ekonomiais, socialiniais ir kultūriniais pokyčiais, išryškėjusiais poindustrinės visuomenės bruožuose ir kaimo plėtros koncepcijose. Visi trys ĮSA aspektai siūlo daugybę savireguliacijos galimybių ūkininkams spręsti problemas, susijusias su poindustriniais aspektais atitinkamose susirūpinimą keliančiose srityse kartu su konkrečiais konceptualiais metodais. Taigi SA tampa iššūkiu XXI a. ūkininkams, kuris gali būti įveiktas, naudojant jau kitų sričių organizacijose išbandytą SA praktiką. Tačiau siekiant pagerinti ūkininkų veiklą pagal dabartinius visuomenės lūkesčius ir poreikius, akivaizdu, kad SA taikymas agrariniu diskursu reikalauja tolesnių tiek teorinių, tiek ir praktinių tyrimų.

1.3. Viešųjų prekių ir paslaugų teikimo samprata ūkininkų socialinės atsakomybės kontekste

Sąvoka „viešosios gėrybės“ yra kaimo politikos diskurso dalis jau daugiau nei du paskutiniuosius dešimtmečius. Viešosios gėrybės (švarus vanduo, kokybiškas oras) nėra žemdirbių tiesioginis gamybos objektas – tai šalutinis jų veiklos efektas, neprekiniai produktai (Vazonis, 2009), ne rinkos produkcija (Vinciūnienė, 2013), nedalyvaujanti rinkos santykiuose. Gamybos arba vartojimo procese gaunama papildoma nauda (viešosios „gėrybės“) arba žala (viešosios „blogybės“) įmonėms ar individams, kurie nėra nei šios gėrybės gamintojai, nei vartotojai (Cooper, 2009; OECD, 2015; Vazonis, 2009).

Esminiai viešosios gėrybės (ar paslaugos) bruožai – nekonkurentiškas vartojimas (vieno žmogaus vartojimas nepaveikia kito asmens vartojimo) ir neatskiriamumas (neįmanoma arba labai brangu atskirti nuo vartojimo) (Cooper, 2009). Viešosios gėrybės ir paslaugos teikia naudą visuomenei, bet dėl jų savybių rinka nepajėgi reguliuoti poreikio ir pasiūlos balanso bei atlygio už jų gamybą, kadangi ūkininkai, gamindami viešąsias gėrybes, susiduria su papildomais kaštais (pvz., taikomi ekstensyvesni ūkininkavimo būdai, lemiantys mažesnius produkcijos kiekius), kurių rinkos mechanizmai jiems nekompensuoja. Tai plačiausiai paplitęs paaiškinimas, pagrindžiantis visuomeninių investicijų būtinumą.

Vis plačiau analizuojant viešųjų gėrybių vaidmenį ir vietą, Bendroji žemės ūkio politika (BŽŪP) šį klausimą ėmė tirti išsamiau (Cooper, 2009; Hübner, 2010; Hart, 2011; Vinciūnienė, 2013; OECD, 2015). 2009 m. pradžioje Europos kaimo plėtros tinklas subūrė specialią viešųjų gėrybių teminę darbo grupę, kurios tikslas buvo ištirti kaimo plėtros politikos vaidmenį ir potencialą dėl žemės ūkio teikiamų viešųjų gėrybių. Europos aplinkosaugos politikos institutas (*angl.* IIEPT), Europos Parlamentas, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO) ir kiti mokslininkai, teminės grupės (Cooper, 2009; Hübner, 2010; Hart ir kt., 2011; Hartman, 2011; Vinciūnienė, 2013; OECD, 2015) susistemino žemės ūkio sektorių teikiamas viešąsias gėrybes. Pagrindiniai rezultatai pateikiami 1 lentelėje. Pastebima, kad visi pateikti sąrašai panašūs vieni į kitus. Pagrindinis dėmesys, sutelktas į viešąsias gėrybes, siejamas su agroaplinkosaugine sritimi.

1 lentelė. Žemės ūkio teikiamos viešosios gėrybės

Agrarinių viešųjų gėrybių kategorija	Europos aplinkosaugos politikos institutas (Cooper, 2009)	Europos Parlamentas (Hart ir kt., 2011)	Vinciūnienė ir Vitunskienė (2013)	EBPO (2015)
<i>Aplinkosauginės</i>				
Kraštovaizdis	✓	✓	✓	✓
Kultūriškai vertingas kraštovaizdis			✓	
Ūkių bioįvairovė	✓	✓	✓	✓
Vandens kokybė	✓	✓	✓	✓
Vandens prieinamumas	✓	✓	✓	✓
Dirvožemio funkcionalumas	✓	✓	✓	✓
Klimato stabilumas – dujų, sukeliančių šiltnamio efektą, mažinimas	✓	✓	✓	✓
Klimato stabilumas – anglies dioksido kaupimas	✓	✓	✓	✓
Oro kokybė	✓	✓	✓	✓
Atsparumas potvyniams	✓	✓		✓
Atsparumas gaisrams	✓	✓		✓
Atsparumas stichinėms nelaimėms – sniego žala, nuošliaužos	✓	✓		✓

Agrarinių viešųjų gėrybių kategorija	Europos aplinkosaugos politikos institutas (Cooper, 2009)	Europos Parlamentas (Hart ir kt., 2011)	Vinciūnienė ir Vitunskienė (2013)	EBPO (2015)
<i>Socialinės</i>				
Maisto sauga	✓	✓	✓	
Kaimo gyvybingumas	✓	✓	✓	
Gyvūnų gerovė ir sveikata	✓	✓	✓	

Šaltinis: sudaryta autorių

Šios paminėtos studijos išryškino viešųjų gėrybių svarbą visuomenei ir pateikė argumentų, kodėl būtina integruoti aplinkos tausojimo, kaip ir socialinės gerovės bei ekonominės plėtros, dalykus į ūkininkavimą, miškininkystę ir kaimo plėtrą reguliuojančią politiką ir teikti integruotu vertinimu grindžiamą finansavimą tam, kad būtų patenkintas augantis poreikis dėl kylančių asmeninių pajamų, besikeičiančio aplinkosauginio sąmoningumo ir gyvenimo būdo.

Socialinę atsakomybę agrariniu diskursu sukėlė paskatos ir iššūkiai, kuriuos įvardijo pastarojo dešimtmečio tyrimai. Išnagrinėjus susijusią mokslinę literatūrą, šis tyrimas padalytas į kelias temines grupes, siekiant charakterizuoti esamų požiūrių diapazoną tarp socialinės atsakomybės, žemės ūkio ir viešųjų gėrybių kūrimo (2 lentelė).

2 lentelė. Socialinės atsakomybės agrariniu diskursu iššūkiai ir paskatos, teikiant viešąsias gėrybes

Iššūkiai ir paskatos	Apibūdinimas	Tyrimai
Žemės ūkio veiklos sukelti neigiami efektai ir jų įveikimo paieškos	Žemės ūkio veiklos neigiami efektai gali būti apibūdinami kaip žemės ūkio sektoriaus daroma žala dirvožemiui, vandens ir oro kokybei, bioįvairovei, laukinei gamtai ir pusiau natūriniam arealui, kaimo vietovių kraštovaizdžiui. Neatsakingas elgesys rimtai pažeidžia natūralią aplinką. Vertinama socialiai atsakinga žemdirbių veikla, taupiai ir racionaliai naudojanti žemės ūkio išteklius ir kuo mažiau kurianti neigiamų išorės efektų. Viešosios gėrybės sukuriamos tik atsakingai naudojant žemės ūkio techniką, trąšas, pasirinkus tinkamą ūkininkavimo būdą.	Besley & Ghatak (2007) Behling & Auer (2008) Vazonis & Startienė (2009)
Didėjantis visuomenės sąmoningumas ir noras žinoti, kodėl ūkininkai remiami labiau nei kitos verslo sritys	Socialinės atsakomybės koncepcija susijusi su visuomenės lūkesčiais ir parama žemės ūkiui. Visuomenė pradėjo aktyviau dalyvauti kaimo politikos sprendimų priėmimo procese XX ir XXI a. sandūroje ir pareikalavo esminės paramos principų peržiūros, kad parama būtų teikiama ūkininkams už kuriamas viešąsias	Hediger (2008) Westhoek & Overmars (2013) Vidickienė & Melnikienė (2014)

Iššūkiai ir paskatos	Apibūdinimas	Tyrimai
	<p>gėrybes. Demokratinėje sistemoje visuomenė tiesiogiai ar netiesiogiai gali nuspręsti dėl paramos žemės ūkiui. Žemės ūkio teikiamos viešosios gėrybės yra argumentas, pateisinantis valstybės paramą ūkininkams, tam naudojant per mokesčių sistemą surinktus pinigus.</p>	
<p>Visuomenės noras vartoti saugius produktus, kurių gamybai išteklių naudojami racionaliai ir atsakingai</p>	<p>Didėjantis visuomenės ekologinio vartojimo sąmoningumas. Visuomenė iš gamintojų tikisi draugiškų aplinkai produkcijos gamybos metodų bei neigiamų šalutinių efektų mažinimo.</p> <p>SA kontekste žemės ūkis (kokybės aspektas ir gyvūnų gerovės klausimai), o ypač maisto sektorius, susiduria su specifiniais iššūkiais, nes maisto sektorius dėl tiekimo grandinės tiesiogiai priklauso nuo gamtinių, žmogiškųjų ir fizinių išteklių. Taip pat reikšminga produktų kokybė ir sauga, sąžininga prekyba, darbo ir žmogaus teisės.</p>	<p>Codron et al. (2005) Tallontire & Greenhalgh (2005) Maloni & Brown (2006) Genier et al. (2008) Heyder & Theuvsen (2010) Jasinskas & Simanavičienė (2009; 2010) Hart (2011); Hartman (2011); Friedrich et al. (2012)</p>
<p>Skandalai</p>	<p>Labai sudėtingos modernios žemės ūkio ir maisto tiekimo grandinės sukėlė informacijos asimetriją tarp gamintojų, perdirbėjų ir plačiosios visuomenės. Daugybė maisto skandalų sukėlė abejonių vartotojams, ir sumažėjo jų pasitikėjimas gamintojais ir perdirbėjais.</p>	<p>Heyder & Theuvsen (2009) Mueller & Theuvsen (2014)</p>
<p>BŽŪP darnaus vystymo koncepcija ir priemonių paieškos tikslams pasiekti</p>	<p>Strategijoje „Europa 2020“ ir BŽŪP vienas iš pagrindinių klausimų yra tvarus žemės ūkio vystymas. SA žemės ūkyje galėtų būti taikoma kaip tvarios plėtros įrankis. Ieškomi tvarumo ir SA bendri sąlyčio taškai.</p>	<p>Hediger & Knickel (2009) Hediger (2010; 2013); Mazur-Wierzbicka (2015)</p>
<p>Didėjantys visuomenės poreikiai viešosioms žemės ūkio teikiamoms gėrybėms</p>	<p>„Eurobarometer“ (2010) apklausos duomenimis, 59 proc. apklaustųjų tikisi, kad BŽŪP ir žemdirbiai užtikrins geros kokybės, sveikų, saugių žemės ūkio produktų gamybą, 49 proc. – pagrįstas maisto kainas, 41 proc. – teisingus ūkininkų gyvenimo standartus, 41 proc. – apsaugos aplinką, 32 proc. – įgyvendins kaimo plėtrą saugant kraštovaizdį, 25 proc. – saugų maisto tiekimą ES.</p>	<p>Eurobarometer (2010) Vaznonis & Vaznonis (2011)</p>

Iššūkiai ir paskatos	Apibūdinimas	Tyrimai
Žemės ūkio veiklos poveikis šiltnamio efektą sukeliančių dujų išsiskyrimui	Žemės ūkio veikla ypač svarbi, skatinant klimato kaitos stabdymą ir mažinant spaudimą planetos žemei ir klimatui. Žemės ūkio industrializacija, gamybos intensyvinimas, žemės naudojimo pokyčiai sudaro pagrindines prielaidas šiltnamio efektą sukeliančių dujų išsiskyrimui.	Kissinger (2012)

Šaltinis: sudaryta autorių.

Aplinkos iššūkiai

Neigiami efektai ir jų įveikimo būdų paieškos. Žemės ūkio išorės efektų ekonominis reguliavimas daro teigiamą socialinį ir aplinkosauginį poveikį kaimiškiems regionams (Vazonis, 2009). Autorius siūlo, kad žemės ūkio veiklos neigiamų išorės efektų efektyviai kontrole galėtų tapti nuosavybės teisių gaminti išorės efektus rinkos sukūrimas. Tačiau dėl biurokratinio mechanizmo ekologinių licencijų naudojimas komplikotas. Reguluojant žemės ūkio išorės efektus, ypač svarbios subsidijos – ekonomiškai efektyviau teikti paramą aplinkosauginėms technologijoms, socialiai atsakingam ūkininkavimui, negu leisti viešąsias lėšas išekvotiems gamtiniams ištekliams atkurti (Gutkauskas, 1997; Jurkonis, 2012; Lerman, 2001; Lerman ir kt., 2004). Reikėtų nesieti subsidijų su gamybos apimtimi, nes tai skatina intensyvinti ūkininkavimą, kuris sukelia neigiamus išorės efektus (Vazonis, 2009). Europos žemės ūkis pagal BŽŪP orientuojasi į kaimo plėtrą, aukštos kokybės produktus, tvarumą ir ekologinį sektorių, o tai leidžia tikėtis pasiekti jos tikslus smulkių ūkių naudai (Behling, 2008; Agarwal ir kt., 2009; Dwyer ir kt., 2000). Perėjimas prie ekologinės gamybos paskatins SA aplinkosauginę dimensiją.

Žemės ūkio veiklos poveikis šiltnamio efektą sukeliančių dujų išsiskyrimui. Žemės ūkio veikloje SA ir išteklių išmanymas vaidina reikšmingą vaidmenį, skatinant klimato kaitos stabdymą ir mažinant spaudimą planetos žemei ir klimatui. Remiantis Kissinger (2012), SA ir tiekimo grandinės išsipareigojimai, įtraukiant privatų sektorių, gali skatinti maisto saugą ir daryti teigiamą poveikį smulkių žemės ūkio gamintojų iš besivystančių šalių pragyvenimui. Tokios priemonės žemės ūkyje gali prisidėti prie šiltnamio efektą sukeliančių dujų išsiskyrimo mažinimo. Tačiau išlieka standartų suderinimo, sertifikavimo ir apskritojo stalo diskusijų pagal produktus poreikis, taip pat poreikis nustatyti žemės ūkio finansų tvarumo palaikymo kriterijus, teikiant paskolas.

Socialiniai iššūkiai

Visuomenės noras vartoti saugius produktus. Maloni ir Brown (2006) išplėtojo išsamią SA pramonės tiekimo grandinėje struktūrą, įtraukdami į ją aštuonias kategorijas: gyvulių gerovę, biotechnologijas, bendruomenę, aplinką, finansinę praktiką, sveikatą ir saugumą, darbą ir pirkimus. Kiekvienoje kategorijoje pateikiamas subkategorijos ir elementų aprašymas bei pasirinkti šaltiniai. Struktūra naudojama kaip priemonė praktikams ir tyrėjams, vertinant socialinę atsakomybę maisto pramonės strateginėje ir operatyvinėje tiekimo grandinėje. Tvarumas ir atsakomybė aktualūs susidūrus su darbo klausimais ūkyje tarp darbdavių ir darbuotojų. Remiantis Hartman (2011), maisto pramonės įmonės sulaukia visuomenės kritikos įvairiose srityse, todėl įvairiapusė SA sistema naudinga tinkamu būdu komunikuoti su išorės vidaus suinteresuotaisiais dėl svarbių aplinkosauginių ir socialinių klausimų. Kiti mokslininkai (Codron ir kt., (2005); Friedrich ir kt., (2012)) taip pat nustatė, kad pastebimas pasaulinis nepasitenkinimas žemės ūkio ir maisto perdirbimo industrializacija, auga visuomenės spaudimas žemės ūkio verslui naudoti tvaresnes valdymo praktikas. Mokslininkai tyrė žemės ūkio verslo bendroves, kurios sąmoningai taikė tvarų valdymą ir socialinę atsakomybę, ir suprato, su koku įvairiapusiu visuomenės prašymų spektru tenka šioms įmonėms susidurti.

Skandalai. Heyder ir Theuvsen (2009), Mueller ir Theuvsen (2014) pastebėjo, kad skandalai, informacijos apie maisto gamybą asimetrija sukėlė stiprų visuomenės spaudimą įmonėms. Susiduriant su suinteresuotųjų įvairove, žemės ūkio ir maisto gamybos verslas gali taikyti ĮSA strategijas ir taip įveikti šiuos barjerus. Jie įdiegė konceptualias sistemas, kurios suteikia išvalgumo, lemiamo ĮSA veiksnio ir jo efektų, ypač legalumui ir reputacijai bei žemės ūkio ir maisto gamybos įmonės veiklos rezultatams. Šis nenumatytų atvejų teorinis požiūris leidžia analizuoti ĮSA strategijas nuodugniau.

Didėjantis visuomenės poreikis viešosioms žemės ūkio teikiamoms gėrybėms. Eurobarometro (2010) apklausos duomenys įrodo, kad europiečiai tikisi SA iš ūkininkų, tiekiančių geros kokybės, sveikus ir saugius žemės ūkio produktus bei kitas viešąsias gėrybes. Vaznonis ir Vaznonis (2011) teigia, kad informacinių technologijų plėtra padidina galimybes visuomenei gyventi ir dirbti kaimo vietovėse bei siūlo pasinaudoti aplinkosauginėmis viešosiomis gėrybėmis.

Ekonominiai iššūkiai

Augantis visuomenės sąmoningumas paramos žemės ūkiui atžvilgiu. Tirdamas daugiafunkciškumo ir tvarumo žemės ūkyje koncepcinius klausimus, Hediger (2008) nagrinėjo, ar SA koncepcija gali pakeisti pastaruosius žemės ūkio ir maisto gamyboje. Jis nustatė, kad galutinis vartotojas svarbus dviem aspektais – kaip vartotojas ir kaip mokesčių mokėtojas, o tai susieja kontrolę ir suinteresuotųjų susirūpinimą dėl

pasidalijimo pelno struktūroje ir tvarioje plėtroje (Baločkaitė ir Rinkevičius, 2008). SA koncepcija sieja žemės ūkio daugiafunkciškumą ir tvarumą. Tai teikia prielaidas tolimesnei analizei ir diskusijoms dėl žemės ūkio kaip valstybės paramos objekto iš platesnės sistemos perspektyvos (Vidickienė, 2014), apimant žemės ūkio gamybos ir kaimo plėtros socialinę, ekologinę ir ekonominę dimensijas. Anot Hediger, jo SA teorija leidžia žvelgti iš konsoliduotos perspektyvos į visą žemės ūkio ir maisto grandinę, įskaitant paradigmų perėjimą nuo sektorinės politikos ir žemės ūkio paramos į išsamesnį regioninės plėtros ir pramonės organizavimo požiūrį. Tai gali pareikalauti ne tik išsamesnio žemės ūkio svarbos ir efektų natūraliai ir socioekonominei aplinkai (daugiafunkciškumo klausimai) nagrinėjimo, bet rinkos galios vaidmens visame žemės ūkio ir maisto sektoriuje supratimo (Hediger, 2008).

BŽŪP, tvari plėtra ir priemonės. Remiantis Hediger (2010, 2013), daugiafunkciškumo ir ĮSA koncepcijos turi bendrus gerovės ekonomikos bruožus, nepaisant visiškai skirtingos kilmės. Jis išdėsto pagrindinius daugiafunkcinio žemės ūkio klausimus šalia ĮSA klausimų žemės ūkio ir maisto gamybos grandinėse ir šalia abiem koncepcijoms bendrų identifikuoja keletą papildomų su socialine atsakomybe susijusių klausimų (pirkimai, įskaitant teisingumą, pelno padalijimas, sąžininga prekyba; maisto perdirbimo ir transporto aplinkosauginis poveikis; maisto atliekos; darbo ir žmogaus teisės ir vartotojų gyvenimo būdas; kultūrinis palikimas). Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad ĮSA koncepcija implikuoja platesnę perspektyvą, kuri leidžia atsižvelgti į žemės ūkio ir maisto gamybos grandinę nuo pirminės gamybos iki galutinio vartotojo, užbaigiant sąsajas tarp daugiafunkciškumo ir tvarios plėtros koncepcijų, kurios savo ruožtu suteikia pagrindą bendram vertės maksimizavimui ir tvariai plėtrai (Hediger, 2009; Hediger, 2013). Pataruoju metu ĮSA buvo ištirta kaip tvarios plėtros priemonė (Mazur-Wierzbicka, 2015). Teigiama, kad ūkininkaujantieji turėtų atsižvelgti į SA koncepciją nes, pagal Europos visuomenės nuomonių apklausą, tokio pobūdžio praktika pageidaujama Europos gyventojų kaip ūkininkų ekonominis, socialinis ir aplinkosauginis įnašas į tvarios plėtros tikslus, taigi SA prisidėtų gerinant ūkininkų įvaizdį.

Pateiktas socialinės atsakomybės iššūkių ir paskatų žemės ūkyje tyrimas atskleidžia įrodymus, kad SA agrariniu diskursu gali būti nagrinėjama trim požiūriais – plačiausiu, lokaliu ir suinteresuotųjų. Plačiausia prasme SA žemės ūkyje apima santykius globaliose tiekimo grandinėse, atsižvelgiant į rinkos ir ne rinkos žaliavas, žemės ūkio gamybos procesą bei rinkos ir ne rinkos produkciją (išorės efektus), užduodant klausimą „kaip“ vietoje „kokiais kiekiais?“. Lokali socialinė atsakomybė būtų siejama su vieta ir endogeniniu kaimo plėtros požiūriu (Vidickienė, 2014), kur nagrinėjami santykiai tarp ūkio ir vietinės kaimo bendruomenės, veikiant daugiafunkciam žemės ūkiui, papildytų SA socialia gerove ir ekonominės plėtros klausimais. Remiantis suinteresuotųjų požiūriu, SA agrariniu diskursu gilinamasi į santykius tarp ūkio ir suinteresuotųjų visoje tiekimo grandinėje, įskaitant aplinkosauginius, socialinius ir ekonominius aspektus.

Apibendrinant galima teigti, kad viešosios gėrybės kaimo plėtros diskurse reiškia aplinkosaugines ir socialines gėrybes bei paslaugas, teikiamas žemės ūkio ir miškų sektoriaus, kurios bendrai vadinamos žemės ūkio viešosiomis gėrybėmis. Klausimas,

kodėl žemės ūkio sektorius, lyginant su kitais verslo sektoriais, gauna išskirtinį viešųjų fondų dėmesį ir paramą, daugelyje studijų aiškinamas daugiafunkcio žemės ūkio argumentais ir grindžiamas atliekamų funkcijų visuomenei svarba. Tačiau kylantis klausimas, kaip tos gėrybės sukuriamos, yra pagrindinis tarp daugiafunkcinio žemės ūkio ir tvarumo perspektyvų.

Teorinių išvalgų sisteminė analizė ir sintezė, pastarojo dešimtmečio mokslinės literatūros tyrimai atskleidė, kad diskusijos, tiesiogiai susijusios su socialinės atsakomybės sąvoka, agrariniame sektoriuje pasirodė beveik prieš dešimtmetį. Verslo sektoriuje SA istorija siekia daugiau nei pusę amžiaus. Žemės ūkio kontekste plačiai vartojamas gerai žinomas trijų lygmenų SA apibrėžimas, apibūdinantis SA kaip būdą, subalansuojantį socialinį, aplinkosauginį ir ekonominį imperatyvus ir tuo pačiu metu apjungiantį įvairių suinteresuotų asmenų lūkesčius. Be to, SA agrariniame diskurse gali būti vartojama bet kuriuo galimu – platesniu, vietos, suinteresuotų subjektų – požiūriu.

Pagrindiniai iššūkiai ir paskatos, sąlygoję SA sąvokos atsiradimą ir su tuo susijusias diskusijas agrariniame sektoriuje, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, daugiausia susiję su: a) neigiamais išorės veiksniais, sukurtais žemės ūkio veiklos procesuose ir ieškomais būdais juos įveikti; b) padidėjusiu visuomenės informuotumu ir noru žinoti, kodėl ūkininkai remiami kitaip nei kiti verslai; c) visuomenės noru vartoti saugią produkciją, kurios gamybai ištekliai naudojami racionaliai ir atsakingai; d) skandalai; e) BŽŪP, tvarus vystymas ir įrankiai, skirti pasiekti tikslus; f) didėjančiu visuomenės poreikiu žemės ūkio viešosioms gėrybėms; g) žemės ūkio veiklos poveikiu šiltnamio efektui.

SA sąvokos kilmė ir su tuo susijusios diskusijos agrariniame diskurse pateikia įrodymų, kad SA klausimai jau kyla žemės ūkio verslo sektoriuje, didėja jos svarba, nagrinėjant viešųjų gėrybių teikimą. Šiuo metu dažniausiai kylantys SA klausimai tiekimo ir maisto grandinėse pradeda plisti į platesnes perspektyvas. Tai sudaro pagrindą ateities tyrimams ir diskusijoms, susijusioms su žemės ūkio vaidmeniu, socialiai atsakingai teikiant viešąsias gėrybes, taip pat analizuojant paramą šiam sektoriui plačiąja prasme. Reikalingas ne tik daugiafunkciškumo nagrinėjimas, bet ir patobulintas, sistema paremtas suvokimas apie santykius ir sąveiką tarp žemės ūkio sektoriaus dalyvių vietos ir pasaulio vertės grandinėse, atsižvelgiant į socialinės gerovės ir integracinės ekonomikos plėtros problemas, susijusias su plačiai aptariamomis aplinkosaugos problemomis.

2. ŪKININKŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS, TEIKIANT VIEŠĄSIAS PREKES IR PASLAUGAS, DAUGIAKRITERINIO VERTINIMO TYRIMO METODIKA

Šioje studijos dalyje pristatoma ūkininkų socialinės atsakomybės, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, daugiakriterinio vertinimo metodikos kūrimo logika. Atskleidžiama, kaip jungiant vadybinius socialinės atsakomybės operacionalizavimo instrumentus ir juos modifikuojant agrariniu diskursu, sukuriamas kokybiniais parametrais grįstas daugiakriterinis ūkininkų socialinės atsakomybės, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, vertinimo instrumentas, sudarantis galimybę įgalinantis atlikti holistinį tiriamo objekto vertinimą.

2.1. Tyrimo metodologinės prielaidos

Tyrimas grindžiamas holistiniu požiūriu, nes tiriamas SA fenomenas pats savaime yra sudėtingas kokybinį vertybių būvį nusakantis vienis. Šiuo atveju kokybiniais parametrais grįsto holistinio daugiakriterinio vertinimo užduotis – suformuoti dimensijas ir jas apibūdinančių kriterijų rinkinį, padedantį aiškiau identifikuoti tiriamo objekto tobulinimo sritis, kuriose reikia imtis veiksmų, siekiant pokyčio (Munda ir kt., 1994; Munda, 2008; Mendoza & Prabhu, 2003). Norint konstruktyviai keisti vertybinį būvį kaip visumą norima linkme, būtinas poveikis tam tikrą dimensiją sąlygojantiems veiksniams. Šiuo atveju nėra aktualu kiekybiškai įvertinti ar palyginti atskiras dimensijas tarpusavyje pagal apibūdinančių kriterijų grupę (kategoriją) ar parodyti vienos privalumą kitos atžvilgiu (Mendoza & Prabhu, 2003). SA tyrime svarbiausia išsamiai atskleisti kokybinio būvio visumą apskritai lyginant su idealia siekiamybe ir tuo remiantis numatyti, kokių konstruktyvių veiksmų būtina imtis, norint tą būvį keisti.

Tyrimo metu naudota sisteminė ir evoliucinė metodologijos. Siekiant apibendrinti mokslininkų požiūrių į dvi prieštaraujančias dimensijas (moralinę ir ekonominę) reflektuojančių koncepcijų (socialinė atsakomybė ir viešosios prekės ir paslaugos), atsiradusių skyrium, tačiau tuo pačiu laikmečiu, ir išsivysčiusių iki vientiso tyrimų objekto XXI a., konjunktūrą agrariniu diskursu, taikyta evoliucinė metodologija. Evoliucinės metodologijos taikymas padėjo atskleisti aktualius visuomeninės vystymosi dėsningumus agrariniame, industriniame ir poindustriniame etapuose. Šiems etapams būdingų bruožų išryškėjimas leido identifikuoti ir pagrįsti tiriamo objekto – ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas – susiformavimą XXI a. kaip visuomenės sistemos evoliucijos iš industrinio į poindustrinį etapą rezultata.

Sisteminės metodologijos, reikalaujančios, kad konkretus tyrimo objektas būtų nagrinėjamas kaip didesnio objekto sudėtinė dalis, taikymas padėjo suvokti ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, kaip neatskiriamą didesnės sistemos – bendrosios ekonominės politikos – dalį, nustatyti tiriamo objekto analizės metmenis, apžvelgiant SA aiškinimą vadybos teorijose ir atrenkant tiriamam objektui tinkamus vertinti koncepcinius daugiadimensinius SA modelius.

Kuriant ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, daugiakriterinio vertinimo metodiką, pasitelkti evoliucinės ir sisteminės metodologijų taikymo teorinėje dalyje rezultatai. Sugretinant poindustriniam visuomenės vystymosi etapui būdingus bruožus (ekonominiai, socialiniai, kultūriniai), poindustrinio etapo kaimo vystymosi koncepcijas (daugiafunkcinio žemės ūkio, kaimo endogeninio vystymosi, į vietovę orientuotos kaimo politikos, tinklaveikos) ir daugiadimensinius SA modelius (t. y. dviejų dimensijų (Quazi & O'Brien, 2000; Quazi, 2003; Rugimbana ir kt., 2008; Quazi & Richardson, 2012), trijų dimensijų (Elkington, 1994), keturių dimensijų su modifikacijomis (CED, 1971, Carroll, 1979, 1991, 1999; modifikacija Shwartz & Carroll, 2003; Carroll, 2015), suinteresuotųjų (Freeman, 1984)), nustatytos ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, tyrimams aktualios dimensijos (t. y. ekonominė, socialinė, aplinkos), būdingos trijų dimensijų, arba kitaip – trimačio veiklos minimumo (TBL) SA modeliui.

Šiame tyrimų etape, siekiant patvirtinti gautų pirminių teorinio tyrimo rezultatų patikimumą, t. y. patikrinti parinkto koncepcinio trijų dimensijų SA modelio, t. y. TBL, tinkamumą tirti SA agrariniu diskursu, pasitelktas ekspertinio vertinimo metodas. Ekspertai atrinkti, taikant netikimybinę kriterinę atranką pagal šiuos kriterijus:

1. ekspertas yra Tarptautinio socialinės atsakomybės tyrėjų tinklo SRRNet (*angl. Social Responsibility Research Network*) narys;
2. aktyviai atlieka tyrimus SA srityje – per pastaruosius 10 m. yra skelbęs tyrimų rezultatus monografijoje ar studijoje ir ne mažiau nei 10 straipsnių (įskaitant knygų skyrius) tarptautinėse duomenų bazėse referuojamuose leidiniuose;
3. aktyviai dalyvauja viešai pristatant ir aptariant diskutuojant SA tyrimų rezultatus – per pastaruosius 10 metų yra dalyvavęs ne mažiau nei 5-iose SA konferencijose ar yra skelbęs mokslo populiarinimo straipsnių šia tema.

Atlikti pirminį ekspertinį vertinimą savanoriškai sutiko 6 tarptautiniai ekspertai, atitinkantys nustatytus kriterijus. Ekspertinis vertinimas vyko dviem vienas kitą patvirtinančiais etapais. Pirmajame etape buvo pateiktas srities tyrinėtojams gerai žinomų daugiadimensinių SA modelių sąrašas: dviejų dimensijų (Quazi & Brien, 2000; 2003; 2008), trijų dimensijų (Elkington, 1994), keturių dimensijų (CED, 1971, Carroll, 1979, 1983, 1991; modifikacija Shwartz & Carroll, 2003) ir suinteresuotųjų (Freeman, 1984). Buvo prašoma suskirstyti šiuos modelius nuo tinkamiausio iki mažiausiai tinkamo tirti SA agrariniu diskursu. Antrajame etape buvo pateiktas visų modelių dimensijų ištisinis sąrašas ir prašoma pažymėti agrariniam diskursui aktualias SA dimensijas, siekiant įsitikinti, ar ekspertai sieja parinktą modelį su to paties modelio dimensijomis. Apibendrinti ekspertinio vertinimo rezultatai patvirtino teorinio tyrimo metu gautus pirminius rezultatus (apskaičiuotas Kendalo konkordancijos koeficientas

W (Kendall, 1990), jo reikšmė W artima 1, todėl ekspertų nuomonių suderinamumas vertintinas kaip pakankamas): tinkamiausias SA tyrimui agrariniame diskurse (t. y. ūkininkams teikiant viešąsias prekes ir paslaugas) yra trimatis koncepcinis SA modelis ir jį atitinkančios trys šio modelio dimensijos – ekonominė, socialinė ir aplinkos.

Tolesniame ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, daugiakriterinio vertinimo metodikos kūrimo etape atliktas atrinkto trimačio koncepcinio SA modelio modifikavimas agrariniam diskursui. Kiekviena iš trijų atrinkto modelio dimensijų atspindi ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, veikiančių veiksmų grupę (ekonominiai, socialiniai ir aplinkos), tyrime tampančia stambiu diagnostiniu bloku, apibendrinančiu atitinkamų toliau detalizuojamų kriterijų grupę. Kiekvienas iš trijų diagnostinių blokų (SA dimensijos) skirstomas į smulkesnes kategorijas, atspindinčias diagnostinius požymius (kriterijai) ir subkategorijas – socialiai atsakingos veiklos sritis, atspindinčias dar smulkesnius diagnostinius indikatorius (subkriterijai), iš kurių vėliau formuojamas tyrimo instrumentas (3 lentelė). Taip sukuriama kokybiniais parametrais grįstas ūkininkų socialinės atsakomybės, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, daugiakriterinio vertinimo koncepcinis modelis.

3 lentelė. Ūkininkų socialinės atsakomybės daugiakriterinio vertinimo metodikos dimensijos, kriterijai ir subkriterijai

Socialinės atsakomybės dimensijos	Socialinės atsakomybės vertinimo kriterijai	Socialiai atsakingos veiklos sritys (Subkriterijai)
<i>Diagnostinis blokas</i>	<i>Diagnostinis požymis</i>	<i>Diagnostinis indikatorius</i>
Ekonominė	Organizacijos vertybių institucionalizavimas ir valdymo praktika	Ūkio filosofija, strategija, vizija, vertybės Ūkio sprendimų priėmimas, atsižvelgiant į SA principus Informacijos atskleidimas ir komunikacija Susitarimų laikymasis
	Sąžiningos veiklos praktika	Rizikos, susijusios su korupcija, valdymas Atsakingas politinis įsitraukimas (protekcionizmas, lobizmas) Sąžiningas konkuravimas SA principų taikymas vertės grandinėje Nuosavybės teisių užtikrinimo klausimai Ūkio veiklos tęstinumo užtikrinimas Įsigijimų (pirkimų) praktika
Socialinė	Darbo vietos įrengimo ir įdarbinimo praktika	Darbo sąlygos ir socialinės garantijos Socialinis dialogas Darbuotojų sauga ir sveikata Žmogiškųjų išteklių vystymas ir mokymas darbo vietoje
	Žmogaus teisių užtikrinimo padėtis	Žmogaus teisių svarbos ir universalumo pripažinimas Žmogaus teisių rizikos situacijos Vengimas bendrininkauti, pažeidžiant žmogaus teises Nusiskundimų nagrinėjimas Diskriminacija ir pažeidžiamos grupės Pilietinės ir politinės teisės Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės Fundamentalūs principai ir teisės darbe

Socialinės atsakomybės dimensijos	Socialinės atsakomybės vertinimo kriterijai	Socialiai atsakingos veiklos sritys (Subkriterijai)
	Bendruomenės įtraukimo ir vystymo situacija	Bendruomenės įtraukimas Ugdymas ir kultūra Darbo vietų bendruomenei kūrimas ir gebėjimų vystymas Technologijų atnaujinimas ir prieinamumas Gerovės ir pajamų didinimas Sveikata Socialinės investicijos
	Santykių su vartotojais vystymas	Tiekimo grandinė (atsakomybė už gaminamos produkcijos kokybę) Kokybės sistemos Sąžiningas vartotojų informavimas Darnus vartojimas Vartotojų aptarnavimas ir ginčų sprendimas Vartotojų sveikatos ir saugos užtikrinimas Vartotojų duomenų apsauga ir privatumas Būtinausių paslaugų vartotojams prieinamumas Vartotojų švietimas ir sąmoningumo didinimas
Aplinkos	Susirūpinimas aplinka, aplinkos apsauga	Taršos prevencija (oras ir vanduo per dirvožemį) Ekologinę pusiausvyrą išlaikantis gamtinių išteklių naudojimas Klimato kaitos švelninimas (CO2 anglis ir vanduo, energija) Aplinkos apsauga, bioįvairovės palaikymas ir gamtinių buveinių išsaugojimas

Šaltinis: sudaryta autorių.

Tikslumas, t. y. holistinis visų SA aktualių kategorijų ir subkategorijų įtraukimas į ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, vertinimą šiame procese užtikrinamas, pasitelkiant teoriniuose tyrimuose aptartas vadybines SA operacionalizavimo priemones, t. y. įmonių SA arba nefinansinės informacijos atskleidimui naudojamas rekomendacijas: Tarptautinės standartų organizacijos (ISO) išleistas Socialinės atsakomybės gaires ISO 26000:2010 ir Globalios ataskaitų teikimo iniciatyvos (GRI) ketvirtosios kartos (G4) rekomendacijas, jas redukuojant ir modifikuojant ūkininkų SA tyrimui pagal kontekstui aktualius diagnostinius indikatorius.

Atlikus ūkininkų tyrimui adaptuotą SA kategorizavimą ir subkategorizavimą, nustatytas kiekvienam diagnostiniam indikatoriumi įvertinti reikalingas duomenų tipas – kokybinis ar kiekybinis. Duomenų surinkimui formuojamas pusiau struktūruotas klausimynas (1 priedas) ir atliekamas lauko tyrimas, įsigyjant ūkininkų atsakymų į mokslininkų grupės parengtos anketos klausimus surinkimo telefonu paslauga.

Tyrimas vykdytas dviem etapais: atliktas bandomasis (pilotinis) tyrimas (2016 m. spalio-gruodžio mėn.) ir po jo – pagrindinis tyrimas (2017 m. sausio–vasario mėn.). Siekiant užtikrinti tyrimo rezultatų patikimumą, mokslininkai tyrimo metu vykdė šias funkcijas: atliko bandomąjį tyrimą (100 ūkininkų apklausa); atliko reikiamas tyrimo instrumento korekcijas ir parengė galutinį klausimyno variantą; apmokė paslaugos

teikėjo darbuotojus, kaip tinkamai turi būti pildoma anketa, supažindino su klausimyno užpildymo kokybės reikalavimais; pagal poreikį konsultavo paslaugos teikėją, atliekant tyrimą ir kitaip talkino tyrimo metu.

Paslaugos teikėjas buvo atsakingas už techninį darbą – atsakymų į mokslininkų grupės parengtą ir pateiktą anketą iš ūkininkų (min. ~1100 anketų) surinkimą, t. y. už kokybišką anketos užpildymą ir periodinį pateikimą projekto vykdytojams. Paslaugos teikėjui keltas pagrindinis reikalavimas – tiesioginis bendravimas su tiriamuoju (respondentiniu ūkininku) anketos pildymo metu.

2.2. Tyrimo imtis

Šio tyrimo imties dydis – (N): 1108 respondentai. Tyrimui reikiama reprezentatyvi imtis apskaičiuota, taikant imties formulę su 3 proc. paklaida ir 95 proc. pasiklivimo intervalu. Kai populiacijos dydis žinomas, imties dydžiui nustatyti galima taikyti šią formulę [Schwarze, 1993]:

$$n = \frac{N \cdot 1,96^2 \cdot p \cdot q}{\varepsilon^2 \cdot (N-1) + 1,96^2 \cdot p \cdot q}$$

Čia: N – populiacijos dydis; reikšmė 1,96 atitinka standartizuoto normaliojo skirstinio 95 proc. pasiklivimo lygmenį; p yra numatoma įvykio baigties tikimybė, kad nagrinėjamas požymis pasireikš tiriamoje populiacijoje (dažniausiai imama blogiausio varianto tikimybė – požymis būdingas pusei, t. y. 50 proc. populiacijos, ir pasirenkama $p=0,5$); q yra tikimybė, kad nagrinėjamas požymis nepasireikš tiriamoje populiacijoje ($q=1-p=0,5$); ε yra pageidautinas tikslumas, dažniausiai $\varepsilon=0,05$.

Tyrimo imtis sudaryta taikant sistemine ūkininkų atranką iš tyrimo vykdytojų turimos Lietuvos ūkininkų duomenų bazės, atsižvelgiant į ūkių pasiskirstymą pagal apskritis ir ūkio dydį (dideli, vidutiniai ir smulkūs ūkiai). Detalios respondentų socialinės ir demografinės charakteristikos pateiktos toliau ataskaitoje). Apklausiant respondentus, išlaikomos proporcijos pagal lytį.

2.3. Tyrimo instrumento sudarymo principai

Sudarant klausimyną, atsižvelgta į respondentų galimybes teikti informaciją ir sąlygas. Numatant klausimus, atsižvelgta į tai, kad dėl didelės apimties klausimyno arba neaiškiai suformuluotų klausimų gali būti atsisakyta dalyvauti apklausoje. Klausimynuose įtraukti aktualūs demografiniai duomenys. Sudarant klausimyną pasiekta, kad suformuluotas klausimynas leistų gauti galimų atsakymų tikslumą, aiškias formuluotes be dviprasmybių, apsiribojama tik informacija, reikalinga tyrimui, klausimai netrikdo respondento, galimas vienas atsakymo variantas. Numatant klausimų tematiką klausimyne pateikiami klausimai apie svarbiausius veiksnius, apibrėžiančius tyrimo tikslą, pasirinktas optimalus klausimų skaičius; klausimai aiškūs

ir trumpi; vengiama pakartotinio neigimo; vengiama dviejų atsakymų galimybės. Apklausa metu nereikalaujama atsakymo į respondentams nepriimtinius klausimus, taip siekiant išvengti duomenų iškraipymo. Apklausa metu naudotas klausimynas pateikiamas 1 priede.

2.4. Tyrimo metodas ir tyrimo vykdymo kokybės užtikrinimas

Tyrimas buvo atliekamas telefoninio interviu būdu, naudojant iš anksto parengtą klausimyną, kuriame apklausėjai fiksavo respondentų atsakymus. Apklausa vykdyta telefonu nuo 2017 m. sausio 18 d. iki vasario 14 d. Siekiant užtikrinti aukštą tyrimo kokybę ir duomenų patikimumą, buvo atliekami šie veiksmai:

- Prieš pradėdant apklausą, apklausėjams buvo rengiami išsamūs apmokymai, kurių metu buvo pateiktos išsamios apklausos atlikimo instrukcijos bei aptariamas klausimų turinys.
- Po apklausos atlikimo pakartotinai telefonu buvo susisiekiama su atsitiktinai atrinktais respondентаis. Respondentų buvo klausiama apie apklausėjo darbo aspektus bei pakartotinai paklausiama kelių klausimų iš anketos. Tokiu būdu buvo patikrinta ne mažiau kaip 10 proc. užpildytų anketų.
- Visų anketų užpildymo kokybė buvo patikrinama, atsižvelgiant į klausimų loginės sekos kriterijus.

2.5. Tyrimo duomenų analizės principai

Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, buvo atliekama aprašomoji statistinė duomenų analizė: buvo skaičiuojamas respondentų atsakymų į klausimus procentinis pasiskirstymas (svarbu atkreipti dėmesį, kad respondentai, atsakydami į kai kuriuos klausimus, galėjo nurodyti daugiau nei vieną atsakymo variantą, todėl bendras atsakymų pasirinkimų procentas, analizuojant tam tikrus klausimus, gali viršyti 100 proc.), lyginant duomenis tarp grupių buvo naudojamas χ^2 kriterijus (reikšmingumo lygmuo (p) < 0,05). Atlikto tyrimo imties dydis leidžia užtikrinti, kad statistinė rezultatų paklaida neviršija 3,1 proc.

Suvedant tyrimo duomenis *Excel* programos byloje buvo ruošiama koduotė, kurioje suvedami pirminiai duomenys, tikrinant klaidas, pasirinktas filtravimas kiekvienam klausimui ir lyginama su anketos koduote. Jei randama suvedimo klaida, tuomet pagal anketą žiūrima, kaip buvo pažymėtas atsakymas ir klaida ištaisoma. Statistinė duomenų analizė atlikta naudojantis *SPSS for Windows 20.0* programa. Apklausa metu gauti duomenys užkoduoti ir įvesti į SPSS aplanką. Duomenys analizuojami ir aprašomi keliais etapais. Pirmajame etape atliekamas duomenų redagavimas, t. y. tikrinama, ar nėra įvedimo arba loginių klaidų. Tai atliekama kompiuteriniu būdu, išsivedus duomenų dažnių lenteles, didžiausių ir mažiausių

reikšmių, vidurkių rodiklius bei histogramas. Radus neatitikimų, vėl grįžtama į atitinkamas anketas ir šalinami pastebėti netikslumai. Antrajame etape pirmiausia išsiaiškinama, kiek respondentų atsakė į kiekvieną klausimą. Toliau skaičiuojamos ir aprašomos dažnių lentelės.

Požymių nepriklausomumo tikrinimas. Požymių nepriklausomumo testas atliktas, siekiant išsiaiškinti, ar respondento charakteristikos (lytis, amžius ir pan.) turi įtakos klausimų atsakymų pasiskirstymui. Tam buvo tikrinama χ^2 nepriklausomumo hipotezė (Čekanavičius, Murauskas, 2000).

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^I \sum_{j=1}^J \frac{(O_{ij} - E_{ij})^2}{E_{ij}}$$

Čia O_{ij} yra stebėtų elementų kiekis ij -ojoje grupėje;

E_{ij} – tikėtinų elementų kiekis ij -ojoje grupėje.

Gauta reikšmė lyginta su χ^2 skirstinio atitinkama reikšme. Jei gautoji reikšmė yra didesnė nei χ^2 skirstinio atitinkama reikšmė, teigiama, jog klausimų atsakymų pasiskirstymui respondento atitinkama charakteristika įtakos turi. Studijoje pagal tam tikrą respondentų charakteristiką yra pateikiami tik tie klausimų atsakymų sklaidos variantai, kuriuose nagrinėjamas testas parodė, jog atsakymų sklaida priklauso nuo respondentų charakteristikos.

2.6. Socialinės-demografinės tyrimo charakteristikos

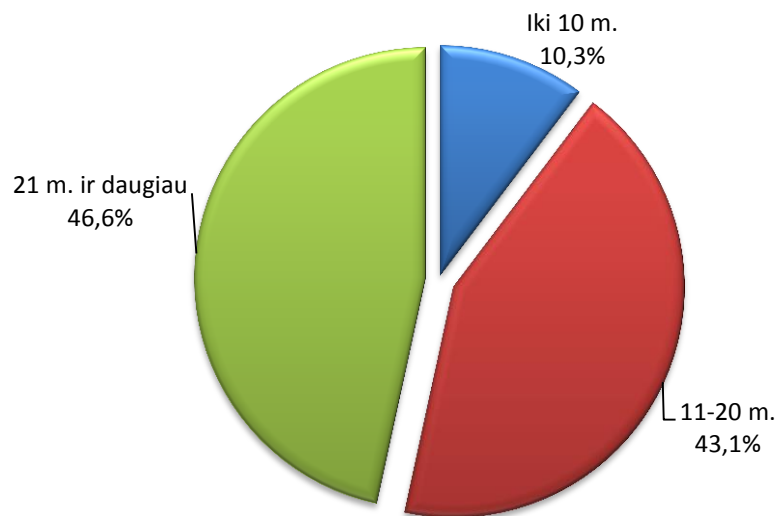
Tyrimo dalyvavusių respondentų pasiskirstymo pagal socialines-demografines charakteristikas suvestinė pateikiama 2 priede. Tyrimo dalyvavo 57,7 proc. vyrų ir 42,3 proc. moterų. Didžiausia dalis apklaustųjų ūkininkų (38,3 proc.) yra respondentai nuo 55 iki 64 m. amžiaus, antroji pagal amžiaus kriterijų grupė (27,6 proc.) yra ūkininkai nuo 45 iki 54 m. amžiaus, 65 m. amžiaus ir vyresni respondentai sudaro 23,9 proc. Mažiausią respondentų grupę pagal amžių sudaro jaunieji ūkininkai, t. y. iki 35 m. (1,1 proc.) ir nuo 35 iki 44 m. (9,1 proc.).

Didžiausia dalis apklaustųjų (34,5 proc.) yra įgiję specialų vidurinį išsilavinimą, kiek mažesnė dalis – aukštesnį ir vidurinį išsilavinimą (atitinkamai 23,7 proc. ir 21,4 proc.). Mažiausią respondentų grupę pagal išsilavinimą sudaro įgiję pagrindinį (4,6 proc.) ir pradinį išsilavinimą (1,6 proc.). Didžioji dalis (88,4 proc.) apklausoje dalyvavusių ūkininkų nurodytą išsilavinimą yra įgiję iki 1990 m. (arba sovietiniu laikotarpiu), 10 proc. – iki Lietuvos įstojimo į ES (t. y. 1990–2004 m. laikotarpiu) ir 1,6 proc. išsilavinimą įgijo 2005 m. ar vėliau, t. y. po Lietuvos įstojimo į ES.

Kiek mažiau nei pusės apklausoje dalyvavusių ūkininkų (40,2 proc.) ūkių ekonominis dydis (apyvarta eurai per mėnesį) siekia iki 4 000 Eur ir pagal šį kriterijų patenka į mažiausių ūkių grupę. 22,3 proc. respondentų ūkių apyvarta siekia nuo 4 001 iki 8 000 Eur, 16,3 proc. – nuo 8 001 iki 15 000 Eur, 8,8 proc. – nuo 15 001 iki 25 000 Eur, 6,3 proc. – nuo 25 001 iki 50 000 Eur. Mažiausią pagal ūkio apyvartą apklaustųjų grupę sudaro ūkininkai, kurių ūkių apyvarta didžiausia: 3,4 proc. apklaustųjų ūkių

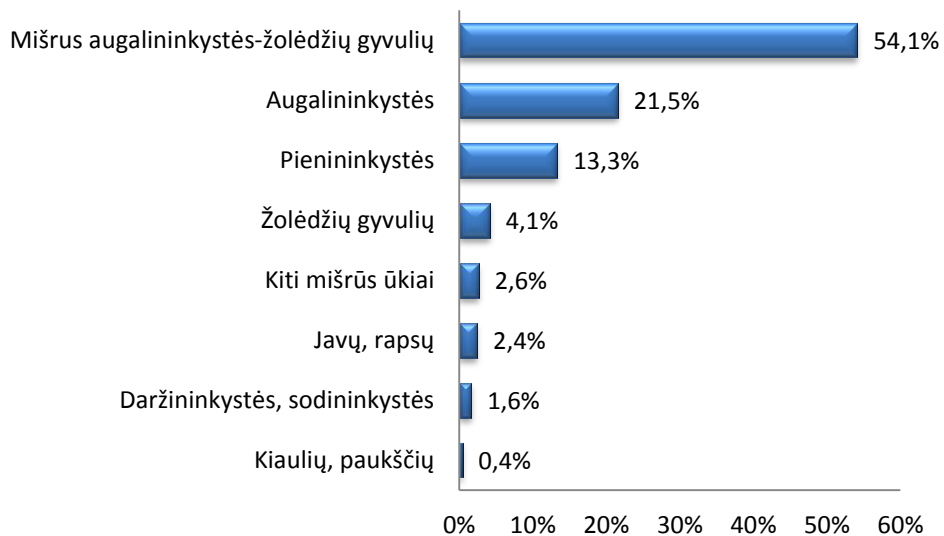
apyvarta yra nuo 50 001 iki 100 000 Eur, 1,9 proc. – nuo 100 001 iki 250 000 Eur ir 0,8 proc. – daugiau nei 250 001 Eur. Didžiausią dalį apklaustųjų (44,8 proc.) sudaro ūkininkai, kurių ūkio dydis yra iki 20 ha; 32,1 proc. – nuo 20,1 iki 50 ha; 13,7 proc. – nuo 50,1 iki 100 ha. Mažiausią dalį apklaustųjų sudaro ūkininkai, kurių ūkiai yra nuo 100,1 iki 500 ha (9,2 proc.) ir didesni nei 500,1 ha (0,2 proc.).

Pagal ūkio veiklos trukmės požymį beveik pusė apklaustųjų ūkininkų (46,6 proc.) ūkio veiklą pradėjo prieš 21-erius metus ar dar anksčiau, panaši dalis apklaustųjų (43,1 proc.) – prieš 11–20 m., ir jauniausių ūkių (10 m. ir mažiau) dalis apklausoje sudaro 10,3 proc. (3 pav.).

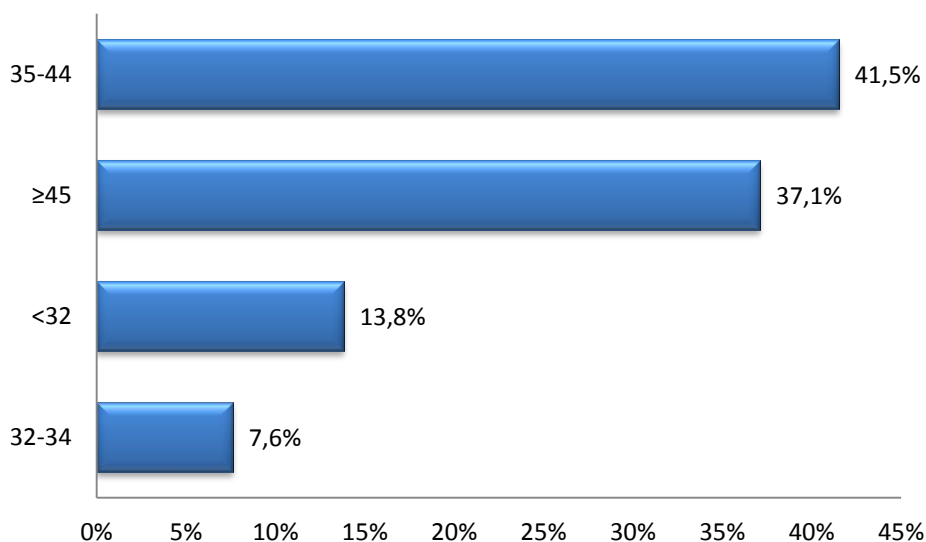
3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal ūkio veiklos laikotarpį, proc. (N=1108)

Daugiau nei pusės apklaustųjų (54,1 proc.) ūkiai yra mišrūs (ir augalininkystė, ir gyvulininkystė), tik augalininkystė užsiima 21,5 proc. respondentų, gyvulininkystė – 13,3 proc. (4 pav.).

4 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal ūkininkavimo tipą, proc. (N=1108)

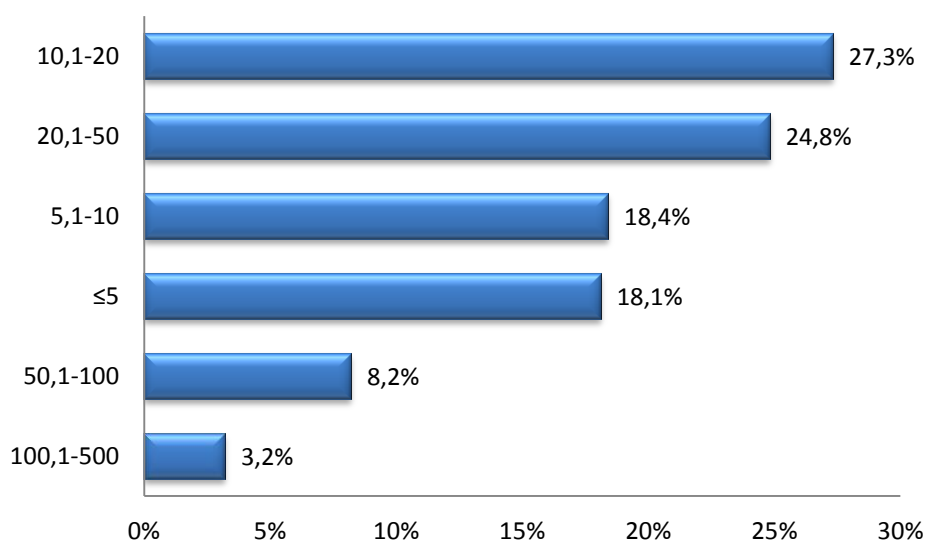
ŽŪN našumą balais nuo 35 iki 44 įvertino 41,5 proc. respondentų, 45 ir daugiau balų – 37,1 proc. Mažiausią dalį (7,6 proc.) sudarė ūkininkai, nurodę nuo 32–34 balų našumą (5 pav.).

5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal ŽŪN našumą balais, proc. (N=210)

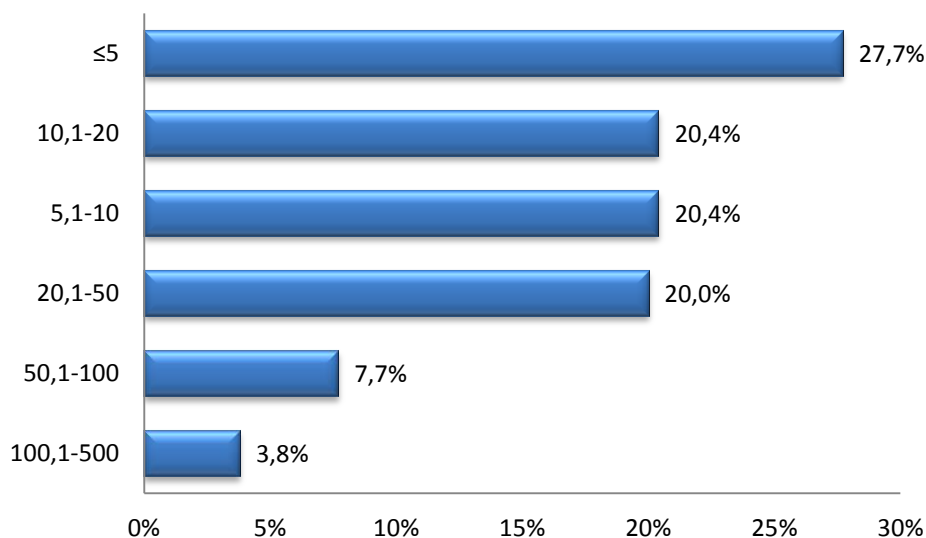
Pagal vietovės palankumą ūkininkauti daugiau nei pusė apklaustų ūkininkų (59,4 proc.) ūkininkauja palankioje vietovėje. Likusi dalis (40,6 proc.) respondentų – nepalankioje.

Didžiausia dalis respondentų (27,3 proc.) turi nuo 10,1 iki 20 ha nuosavos žemės, šiek tiek mažesnę dalis (24,8 proc.) – 20,1–50 ha. Mažiau nei 5 ha nuosavos žemės turi 18,1 proc. apklaustųjų, tuo tarpu daugiausia nuosavos žemės turi 3,2 proc. apklaustųjų (6 pav.).

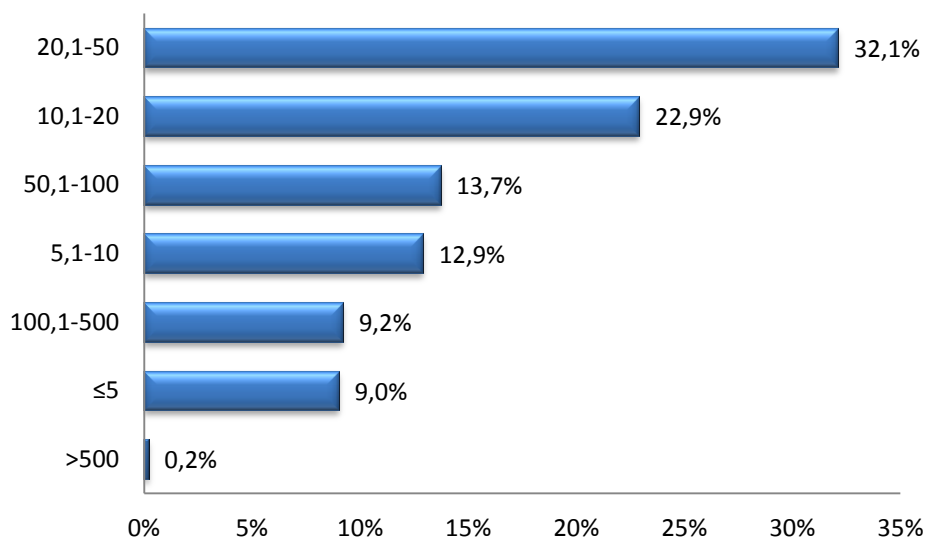
6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal nuosavos žemės plotą (ha), proc. (N=1085)

Beveik trečdalis apklaustųjų nuomoja mažiau nei 5 ha žemės, lygiai po 20,4 proc. respondentų pažymi, jog nuomoja 10,1–20 ha bei 5,1–10 ha. Mažiausias procentas apklaustųjų turi nuo 100,1 iki 500 ha išsinuomotos žemės (7 pav.).

7 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išsinuomotos žemės plotą (ha), proc. (N=791)

Pagal ūkininko žemės ūkio veiklai naudojamos žemės ploto charakteristiką daugiausiai respondentų (32,1 proc.) žemės ūkio veiklai naudoja nuo 20,1 iki 50 ha žemės, dešimtadaliu mažiau (22,9 proc.) respondentų apdirba nuo 10,1 iki 20 ha žemės (8 pav.). Mažiausia dalis respondentų (0,2 proc.) ūkininkavimo veiklai naudoja daugiau kaip 500 ha nuosavos ir išsinuomotos žemės kartu sudėjus.

8 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal nuosavos ir išsinuomotos žemės plotą (ha), proc. (N=1108)

Apibendrinant socialinius-demografinius atlikto tyrimo duomenis, galima teigti, kad intensyviausiai tyrime dalyvavo ilgametę patirtį turintys ūkininkai, t. y. ūkininkaujantys ilgiau nei 21 m., taip pat asmenys, užsiimantys mišria augalininkyste ir žolėdžių gyvulių auginimu. Aktyviausiai dalyvavo ūkininkai, kurių ŽŪN našumas siekia nuo 35 iki 44 balų, ūkininkaujantys palankioje ūkininkauti vietovėje bei turintys 10,1–20 ha nuosavos ir iki 5 ha išsinuomotos žemės ploto. Daugiausia tyrime dalyvavusių respondentų žemės ūkio veiklai naudoja nuo 20,1 iki 50 ha nuosavo ir išsinuomoto žemės ploto kartu sudėjus.

Pagal anksčiau apibendrintas bendrąsias tyrimo respondentų socialines-demografines charakteristikas galima teigti, kad apklausos duomenys yra reprezentatyvūs ir tinka tolesnei analizei.

3. ŪKININKŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS, TEIKIANT VIEŠĄSIAS PREKES IR PASLAUGAS, DAUGIAKRITERINIO VERTINIMO REZULTATAI

Šioje studijos dalyje pateikiami ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, daugiakriterinio vertinimo metodikos taikymo Lietuvos ūkininkų tyrimui rezultatai ir jų interpretacija. Nuosekliai aprašant atkleidžiama, kaip pasireiškia Lietuvos ūkininkų socialinė atsakomybė pagal kiekvieną kriterijų. Lygiagrečiai, interpretuojant rezultatus, diskutuojamos sukurtos metodikos taikymo subtilybės, ribotumai ir taikymo, priimant kaimo politikos sprendimus, galimybės.

3.1. Ekonominė dimensija: ūkio valdymas

Ekonominė ūkininkų socialinės atsakomybės, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, dimensija atskleista, išskiriant du esminius kriterijus: ūkio valdymas ir sąžiningos veiklos praktika (4 lentelė).

4 lentelė. Ekonominė socialinės atsakomybės dimensija ir ją apibūdinantys kriterijai bei indikatoriai

Socialinės atsakomybės dimensijos	Socialinės atsakomybės vertinimo kriterijai	Socialiai atsakingos veiklos sritys (Subkriterijai)
<i>Diagnostinis blokas</i>	<i>Diagnostinis požymis</i>	<i>Diagnostinis indikatorius</i>
Ekonominė	Ūkio vertybių institucionalizavimas ir valdymo praktika	Ūkio filosofija, strategija, vizija, vertybės Ūkio sprendimų priėmimas, atsižvelgiant į SA principus Informacijos atskleidimas ir komunikacija Susitarimų laikymasis
	Sąžiningos veiklos praktika	Rizikos, susijusios su korupcija, valdymas Atsakingas politinis įsitraukimas (protekcionizmas, lobizmas) Sąžiningas konkuravimas SA principų taikymas vertės grandinėje Nuosavybės teisių užtikrinimo klausimai Ūkio veiklos tęstinumo užtikrinimas Įsigijimų (pirkimų) praktika

Šaltinis: sudarytą autorių.

Svarbiausios ūkio vertybės ir jų deklaravimas

Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, ar ūkininkai yra apgalvoję vertybes, kurios yra svarbiausios jų ūkio veikloje. Net 79,4 proc. Lietuvos ūkininkų nėra galvoję apie svarbiausias jų ūkio vertybes. Tačiau likę 20,6 proc. respondentų pateikia šias reikšmingiausias jų veikloje vertybes:

- kokybė,
- pelnas,
- atsakomybė,
- sąžiningumas,
- tobulėjimas,
- ekologiškumas,
- pasitikėjimas,
- darbštumas.

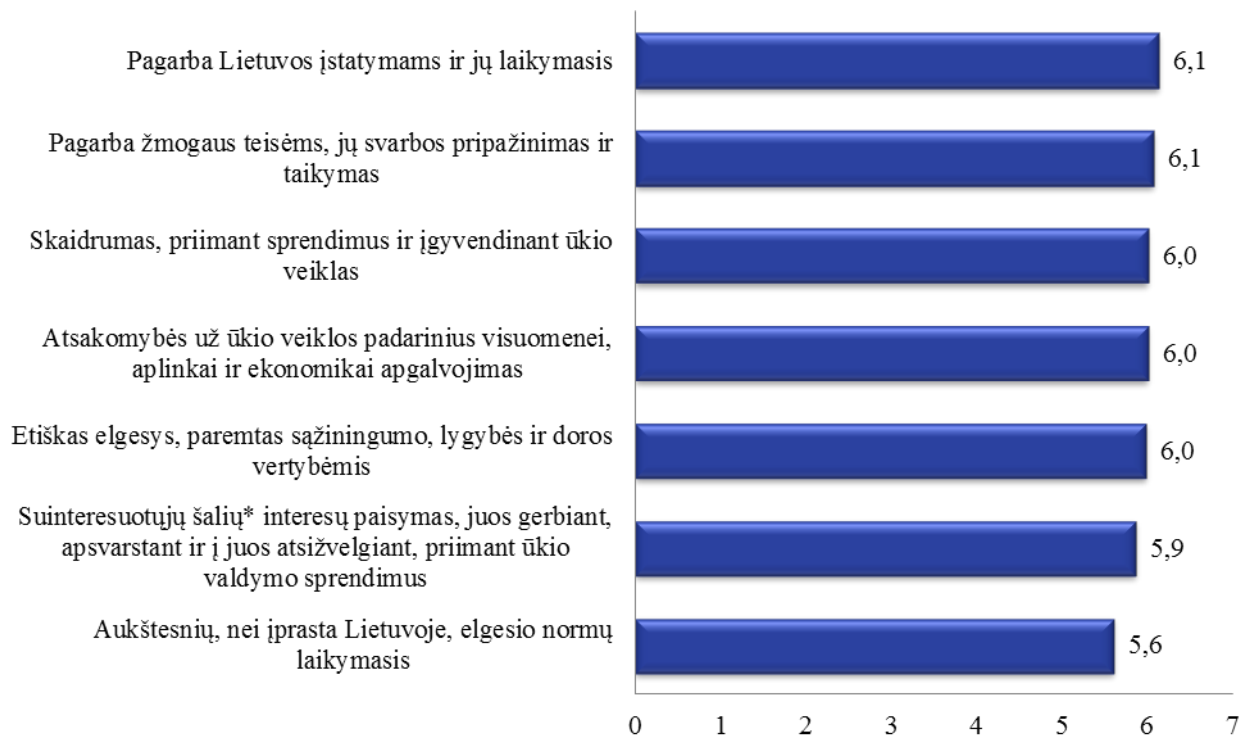
Dažniau apie ūkio vertybes galvoja vyrai, taip pat jaunesni asmenys (iki 40 m.) ir ūkininkai, turintys aukštąjį išsilavinimą, kurį įgijo 2005 m. ar vėliau (po Lietuvos įstojimo į ES). Be to, daugiausia savo ūkio vertybes apgalvoja tie respondentai, kurių ūkis yra naujas, t. y. iki 10 m. Mažiausiai apie vertybes galvoja tie respondentai, kurie savo ūkį įkūrę jau daugiau kaip prieš 21 m.

Remiantis tyrimo rezultatais, apie savo ūkio vertybes dažniau galvoja ūkininkai, turintys augalininkystės ūkius, dirbantys derlingose žemėse ir palankiose ūkininkauti vietovėse (ŽŪN našumą vertinantys daugiau kaip 45 balais). Apie savo ūkio vertybes daugiausia galvoja tie ūkininkai, kuriems priklauso nuo 100,1 iki 500 ha nuosavos ir nuo 50,1 iki 100 ha išsinuomotos žemės. Ūkio vertybių apgalvojimas reikšmingas tiems ūkininkams, kurių ūkio apyvarta siekia 25 001–50 000 Eur.

Socialinės atsakomybės principų svarba, priimant ūkio valdymo sprendimus

Tyrimo metu respondentų buvo klausiama, kiek jiems yra svarbūs atitinkami principai, priimant ūkio valdymo sprendimus. Šie principai atspindi pamatinius socialinės atsakomybės principus. Reikšmingumas išreikštas balais, pasitelkus 7-ių intensyvumo laipsnių Likerto skalę. Apibendrinti atsakymai pateikti 9 pav.

Priimant ūkio valdymo sprendimus, tarp svarbiausių principų respondentai pažymi pagarbą Lietuvos įstatymams ir jų laikymuisi bei pagarbą žmogaus teisėms, jų svarbos pripažinimui ir taikymui (po 6,1 balo). Taip pat yra svarbus ir skaidrumas, priimant sprendimus ir įgyvendinant ūkio veiklas, atsakomybės už ūkio veiklos padarinius visuomenei, aplinkai ir ekonomikai apgalvojimas, etiškas elgesys, paremtas sąžiningumo, lygybės ir doros vertybėmis (po 6,0 balus). Mažiausiai respondentai atsižvelgia į aukštesnių, nei įprasta Lietuvoje, elgesio normų laikymąsi (5,6 balo). Tačiau vertinant bendrai, apklausti ūkininkai pripažįsta visus esminius socialinės atsakomybės principus labai svarbiais, priimant ūkio valdymo sprendimus.

9 pav. Socialinės atsakomybės principų svarba, priimant ūkio valdymo sprendimus, balais (N=1108)

Informacijos atskleidimas ir komunikacija, susitarimų laikymasis

Remiantis įprasta socialiai atsakingų organizacijų veiklos praktika, informacijos atskleidimo klausimai, viešos komunikacijos apie organizacijos vertybes taisyklės ir susitarimų laikymasis deklaruojamas naudojant etikos kodeksus ar jiems prilygintus dokumentus, kurie skelbiami viešai. Tyrimo metu šių indikatorių pasireiškimo diagnostikai apibendrintai naudotas vienas klausimas, parodantis šių diagnostinių indikatorių institucionalizavimo lygį.

Vertinant vertybių institucionalizaciją Lietuvos ūkiuose vadybinių instrumentų požiūriu, paaiškėjo, kad ji praktiškai neegzistuoja. 99,2 proc. ūkininkų teigia neturintys etikos/garbės kodekso ar kito rašytinio dokumento, kuriame įvardyti etikos, etiškos veiklos principai ir tik 0,8 proc. respondentų teigia turintys tokį dokumentą. Visi turintys šiuos dokumentus ūkininkai yra jauni (iki 35 metų) ūkių savininkai, ūkininkauja iki 10 m., išsilavinimą įgiję po Lietuvos įstojimo į ES. Tai reiškia, kad šiuo požiūriu ūkininkų socialinė atsakomybė praktiškai neinstitutionalizuota vidutinę ir ilgametę ūkininkavimo patirtį sukaupusiuose ūkiuose. Tačiau apskritai komunikacija vertybių klausimais praktiškai neišvystyta, todėl viešas įsipareigojimas socialiai atsakingam ūkio valdymui ypač plėtotinas.

Moksliniuose tyrimuose teigiama, kad institucionalizuoti SA skatina organizacijos veiklos išplėtimas į užsienio rinkas. Todėl buvo tiriama, ar žemas SA institucionalizacijos lygis susijęs su eksportu. Pasiteiravus apie ūkio produkcijos eksportavimą į užsienio šalis, net 77,3 proc. respondentų teigė neeksportuojantys savo

ūkio produkcijos, ir tik 10,9 proc. – eksportuojantys. Tai leidžia patvirtinti, kad Lietuvos ūkininkų SA institucionalizacijos lygis žemas dėl praktiškai neegzistuojančių paskatų iš užsienio partnerių. Šiuo atveju paskatinti SA diegimą padėtų Lietuvos ūkininkų produkcijos eksporto į užsienio šalis plėtimas.

Daugiausia savo ūkio produkcijos į užsienio šalis eksportuoja neseniai ūkininkauti pradėję respondentai (iki 10 m.), taip pat tie, kurie užsiima augalininkyste, ŽŪN našumas siekia nuo 35 iki 44 balų ir kurie ūkininkauja nepalankiose ūkininkauti vietovėse. Daugiausia produkcijos eksportuoja ūkininkai, kurių nuosavos žemės plotas siekia 100,1–500 ha, išsinuomos – 50,1–100 ha, bei tie, kurių ūkio ekonominis dydis yra daugiau nei 250 001 Eur per metus. Tai reiškia, kad siekiant sukurti paskatas iš užsienio partnerių socialiai atsakingesniam ūkininkavimui, būtina remti smulkiuosius ūkius ir juos skatinti dalyvauti užsienio rinkose.

Viešųjų prekių ir paslaugų socialiai atsakingo teikimo aspektu svarbus dar vienas aspektas – ar tiriami ūkininkai yra gavę tiesioginių išmokų pastaruosiu metu, kad galima būtų pasitikrinti, jog išties tiriami tie ūkininkai, kurių atžvilgiu aktyvėjanti visuomenė kelia pretenzijų dėl viešųjų lėšų panaudojimo. Dauguma respondentų yra gavę tiesioginių išmokų (tokių net 95,3 proc.), kita dalis nėra gavę – 4,7 proc. Analizuojant respondentes, kurie per pastaruosius 5 m. yra gavę tiesioginių išmokų, daugiausia buvo vyrų, taip pat iki 40 m. amžiaus asmenų, respondentų, turinčių pagrindinį, vidurinį ir specialųjį išsilavinimą, įgytą 1990–2004 m.

Analizuojant respondentes pagal ūkio veiklos laiką, ūkininkavimo tipą, ŽŪN našumą, turimos nuosavos ar išsinuomos žemės kiekį ir apyvartą, matyti, kad daugiausia išmokų yra gavę tie ūkininkai, kurie ūkininkauja 21 m. ir daugiau, užsiima augalininkyste, kurių ŽŪN našumo balas siekia iki 32 balų, ūkininkauja nepalankioje ūkininkauti vietovėje. Per pastaruosius 5 m. tiesioginių išmokų daugiausia yra gavę ūkininkai, kuriems priklauso nuo 20,1 iki 50 ha nuosavos ir nuo 100,1 iki 500 ha išsinuomos žemės, bei tie, kurių ūkio metinė apyvarta siekia nuo 100 001 iki 250 000 Eur.

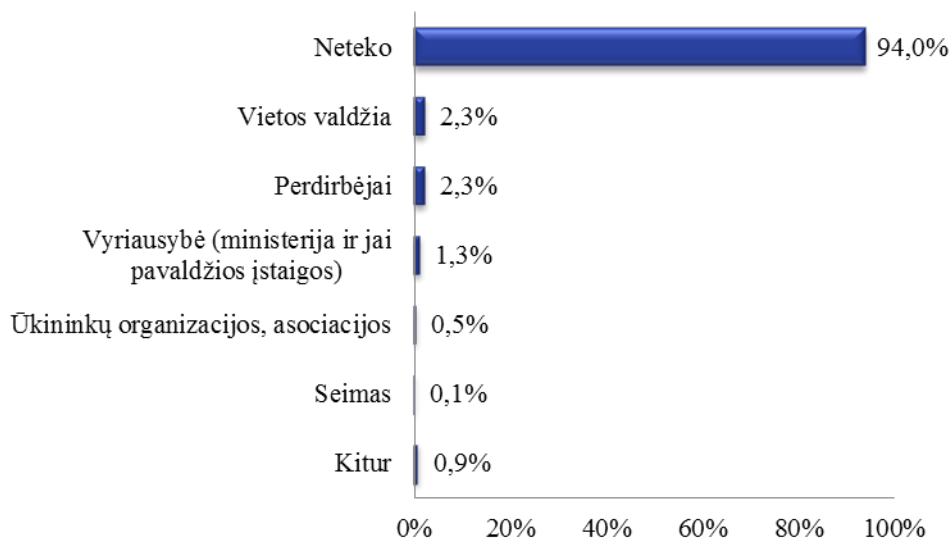
Daugiau asmeninių pastangų reikalaujantis viešųjų lėšų per ES remiamas veiklas įsisavinimo būdas – ES remiamų projektų įgyvendinimas. Todėl ūkininkų buvo klausama, ar jie yra įgyvendinę bent vieną Europos Sąjungos (ES) remiamą projektą. „Taip“ atsakiusiųjų buvo 34,7 proc., o didžioji dalis, t. y. daugiau nei pusė (65,3 proc.), respondentų teigė nei karto neįgyvendinę nė vieno ES remiamo projekto. Bent vieną ES remiamą projektą daugiausia yra įgyvendinę vyrai, asmenys nuo 35 iki 44 m., asmenys, baigę aukštąjį mokslą bei išsilavinimą įgiję 1990–2004 m. Taip pat pastebėta, jog bent vieną ES remiamą projektą parengę yra respondentai, ūkininkaujantys 11–20 m., besiverčiantys augalininkyste, ŽŪN našumą vertinantys 32–34 balais, asmenys, ūkininkaujantys nepalankioje ūkininkauti vietovėje, nuosavos ir išsinuomos žemės turintys nuo 100,1 iki 500 ha bei tie asmenys, kurių ūkio metinė apyvarta yra daugiau nei 250 001 Eur.

Apibendrinant tyrimo rezultatus, susijusius su ūkio valdymu, tenka pastebėti, kad Lietuvos ūkininkai retai susimąsto apie savo ūkio pagrindines vertybes, absoliuti jų dauguma neturi etikos/garbės kodekso ar kito rašytinio dokumento, kuriame būtų

įvardyti etiškos veiklos principai. Priimant ūkio valdymo sprendimus, respondentams svarbiausia yra pagarba Lietuvos įstatymams ir jų laikymuisi bei žmogaus teisėms, jų svarbos pripažinimui ir taikymui. Dauguma tyrime dalyvavusių respondentų neeksportuoja savo ūkio produkcijos, tad nesulaukia paskatų iš užsienio partnerių institucionalizuoti SA. Didžioji dalis tyrime dalyvavusių respondentų yra gavę tiesioginių išmokų, tačiau dauguma jų nei karto nėra įgyvendinę nė vieno ES remiamo projekto.

3.2. Ekonominė dimensija: sąžiningos veiklos praktika

Tyrimė dalyvavusių dalyvių buvo klausiami, ar sprendžiant ūkio klausimus jiems teko susidurti su korupcijos atvejais per pastaruosius 5 m. ir, jeigu taip, tai kur. Iš visų apklaustųjų 6,0 proc. respondentų, sprendžiant ūkio klausimus, teko susidurti su korupcijos atvejais (10 pav.). Korupcijos atvejai labiausiai pasireiškia bendradarbiaujant su vietos valdžia (2,3 proc.), perdirbėjais (2,3 proc.) ir Vyriausybe (ministerija ir jai pavaldžios įstaigos) (1,3 proc.).

10 pav. Respondentų nuomonės dėl jų susidūrimo su korupcija per pastaruosius 5 m. pasiskirstymas, proc. (N=1108)

Net 82,3 proc. su korupcija susidūrusių respondentų niekur nesikreipė, ir tik mažiau nei penktadalis (17,7 proc.) teigia pranešę apie korupciją atitinkamoms institucijoms. Nepranešusių apie korupciją respondentų nuomone, tai nėra būtina, nes daug vargo, nesinori, bijo nerasiantys teisybės, nenori konfliktų ar nemato prasmės ir pan. Analizuojant pagal socialines-demografines charakteristikas, pastebėta, kad apie korupcijos atvejus atitinkamoms institucijoms daugiausia pranešė vyrai, asmenys nuo 40 iki 64 m. amžiaus, taip pat turintys aukštąjį išsilavinimą bei išsilavinimą, įgytą 1990–2004 m. (iki Lietuvos įstojimo į ES).

Iš į atitinkamas institucijas dėl korupcijos atvejų tyrime dalyvavusių asmenų dažniausiai kreipėsi ūkininkaujantys trumpiau nei 10 m., asmenys, turintys mišrųjį ūkį, respondentai, kurių ŽŪN našumas siekia iki 32 balų. Taip pat asmenys, ūkininkaujantys nepalankiose ūkininkauti vietovėse, turintys 20,1–50 ha nuosavos ir 100,1–500 ha išsinuomos žemės bei tyrime dalyvavę respondentai, kurių ūkio ekonominis dydis siekia nuo 50 001 iki 100 000 Eur per metus.

Pasiteiravus apie tai, ar yra tekę susidurti su nesąžininga konkurencija per pastaruosius 5 m., respondentų atsakymai gerokai skyrėsi. Susidūrusių su nesąžininga konkurencija buvo 18,5 proc. apklaustųjų, kita dalis, 81,5 proc., teigė su tuo nesudūrę. Remiantis tyrimo duomenimis, matyti, kad su nesąžininga konkurencija per pastaruosius 5 m. ūkio veikloje dažniausiai susiduria vyrai, asmenys iki 40 m., turintys aukštąjį išsilavinimą bei išsilavinimą, įgytą 2005 m. ar vėliau (po Lietuvos įstojimo į ES). Taip pat pastebėta, kad daugiausia tokių atvejų pasitaikė asmenims, ūkio veikla užsiimantiems iki 10 m., asmenims, užsiimantiems augalininkyste 45 ar daugiau balų ŽŪN našumo vietovėse, ūkininkaujantiems nepalankioje ūkininkauti vietovėje. Nesąžiningą konkurenciją patvirtina ir tie respondentai, kurie turi nuo 100,1 iki 500 ha nuosavos ir išsinuomos žemės bei tie, kurių metinė apyvarta didesnė nei 250 001 Eur.

Respondentų buvo klausiama, ar užsiimdami ūkine veikla, jie tęsia šeimos tradiciją. Atsakymai pasiskirstė beveik vienodai: teigiamai atsakiusių buvo 47,3 proc. (77,7 proc. respondentų teigia, jog anksčiau ūkininkavo jų tėvai/sutuoktinio tėvai), neigiamai – 52,7 proc. (nors atsakė ir neigiamai, tačiau kaip ankstesnę gyvenamąją vietą, dar iki ūkininkavimo, respondentai pažymėjo kaimą (86,3 proc.)).

Daugiausia respondentų teigia, jog ūkininkaudami tęsia šeimos tradiciją, tai yra vyrai, asmenys iki 40 m. amžiaus, asmenys, įgiję aukštąjį išsilavinimą 2005 m. ar vėliau (po Lietuvos įstojimo į ES).

Šeimos tradicijas taip pat tęsia ūkininkai, ūkininkaujantys iki 10 m., jų pagrindinė veikla yra augalininkystė, asmenys, kurių ŽŪN našumas siekia nuo 32 iki 34 balų, ūkininkaujantys palankioje vietovėje, turintys nuo 50,1 iki 100 ha nuosavos ir išsinuomos žemės savininkai bei respondentai, kurių metinis ūkio ekonominis dydis siekia nuo 15 001 iki 25 000 Eur.

Apibendrinant sąžiningą ūkio veiklos vertinimą, galima daryti išvadą, jog dauguma respondentų, sprenddami ūkio klausimus, kad ir buvo susidūrę su neženkliais korupcijos atvejais, apie juos atitinkamoms institucijoms nepranešė.

Absoliuti dauguma respondentų nedalyvauja jokiose politinėse organizacijose, taip pat per pastaruosius 5 m. nėra susidūrę su nesąžininga konkurencija. Pažymėtina ir tai, kad tyrime dalyvavo ir seniai ūkinę veiklą vystantys respondentai (21 m. ir daugiau), tačiau dauguma jų yra pirmieji ūkininkai savo šeimoje.

3.3. Socialinė dimensija: darbo vieta ir įdarbinimo praktika

Ūkininkų SA, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, socialinė dimensija atskleista, išskiriant keturis esminius kriterijus: darbo praktika, žmogaus teisės, bendruomenės įtraukimas ir vystymas ir santykiai su vartotojais (3 lentelė).

5 lentelėje pateiktas respondentų pasiskirstymas pagal visą darbo dieną dirbančių šeimos narių skaičių, įskaitant ir ūkio savininką.

5 lentelė. Respondentų ūkyje dirbančių darbuotojų skaičius (įskaitant ūkio savininką), N=1108

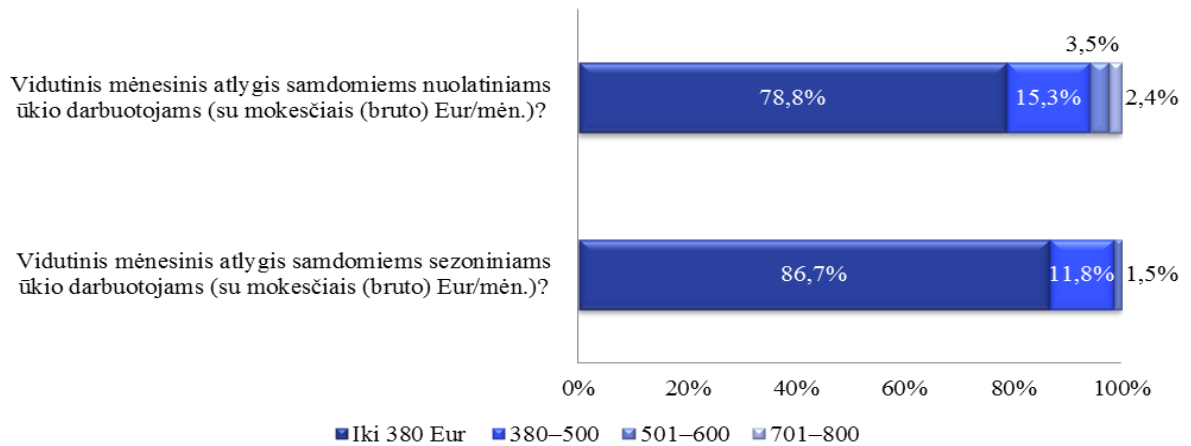
Ūkyje visą darbo dieną dirbančių šeimos narių skaičius	N	Proc.
1	328	29,6
1,5	37	3,3
2	524	47,3
2,5	1	0,1
3	136	12,2
4	55	5,0
5	17	1,5
6	5	0,5
7	3	0,3
9	2	0,2
Iš viso:	1108	100%

Beveik pusės apklaustųjų (47,3 proc.) ūkyje dirba 2 šeimos nariai, trečdalis respondentų teigia, jog jų ūkyje dirba po 1 šeimos narį. Daugiausia šeimos narių, dirbančių ūkyje, įskaitant ir ūkio savininką (9 šeimos nariai), turi 0,2 proc. respondentų, 7 šeimos narius – 0,3 proc. ir 6 šeimos narius – 0,5 proc. respondentų.

Ūkį turinčių respondentų buvo klausama, ar jų ūkyje yra visą darbo dieną dirbančių samdomų (nuolatinių ir/ar sezoninių) darbuotojų. Dauguma tyrime dalyvavusių respondentų savo ūkyje dirba patys (91,3 proc.), likusi dalis samdo (8,7 proc.) nuolatinius ar sezoninius darbuotojus.

Analizuojant šio klausimo duomenis pagal socialines-demografines charakteristikas, pastebėta, kad visą darbo dieną dirbančių samdomų (nuolatinių ir/ar sezoninių) darbuotojų turi daugiausia vyrai, asmenys nuo 35 iki 44 m., asmenys, baigę aukštąjį mokslą bei išsilavinimą įgiję 2005 m. ar vėliau (po Lietuvos įstojimo į ES).

Visą darbo dieną dirbančių samdomų (nuolatinių ir/ar sezoninių) darbuotojų taip pat daugiausia yra įdarbinę respondentai, ūkio veikla užsiimantys nuo 11 iki 20 m., kurių pagrindinė veikla – augalininkystė, ŽŪN našumas siekia nuo 35 iki 44 balų, ūkininkauja palankioje ūkininkauti vietovėje, turi nuo 100,1 iki 500 ha nuosavos ir išsinuomos žemės, ir asmenys, kurių metinė apyvarta yra didesnė nei 250 001 Eur.

11 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal samdomiems nuolatiniams ir sezoniniams ūkio darbuotojams mokamą vidutinį mėnesinį atlygį (su mokesčiais (bruto), Eur), proc. (N=1108)

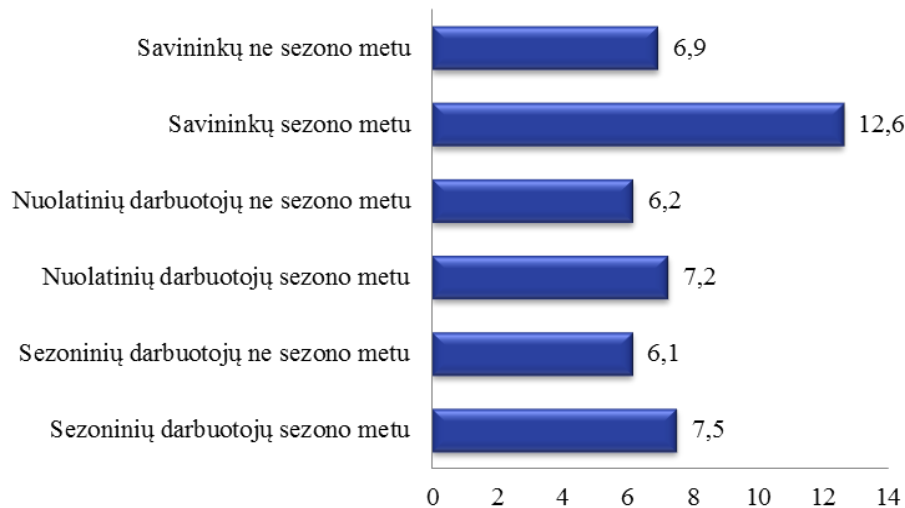
Minimalų atlygį (iki 380 Eur/mėn.) samdomiems nuolatiniams ūkio darbuotojams (su mokesčiais (bruto) Eur/mėn.) moka 78,8 proc. apklaustųjų, didžiausią atlygį (701–800 Eur/mėn.) – 2,4 proc. respondentų (11 pav.).

Mažiausią vidutinį mėnesinį atlygį samdomiems sezoniniams ūkio darbuotojams (su mokesčiais (bruto) Eur/mėn.) moka 86,7 proc. apklaustųjų, o didžiausią atlygį (701–800 Eur/mėn.) samdomiems nuolatiniams sezoniniams darbuotojams sumoka šiek tiek mažiau (1,5 proc.) respondentų nei samdomiems nuolatiniams darbuotojams.

Analizuojant pagal socialines-demografines charakteristikas, pastebėta, kad dauguma moterų savo sezoniniams ir nuolatiniams darbininkams sumoka iki 380 Eur vidutinį mėnesinį atlygį. Šio atlygio mokėjimas nuolatiniams ūkio darbuotojams aktualus 40–64 m. amžiaus darbdaviams. Sezoniniams darbuotojams iki 380 Eur atlygį moka jaunesni nei 40 m. amžiaus respondentai, taip pat asmenys, turintys pradinį išsilavinimą bei išsilavinimą, įgytą 1990–2004 m. ((iki Lietuvos įstojimo į ES) (nuolatiniai darbuotojai)) arba 2005 m. ar vėliau (po Lietuvos įstojimo į ES) (sezoniniai darbuotojai)).

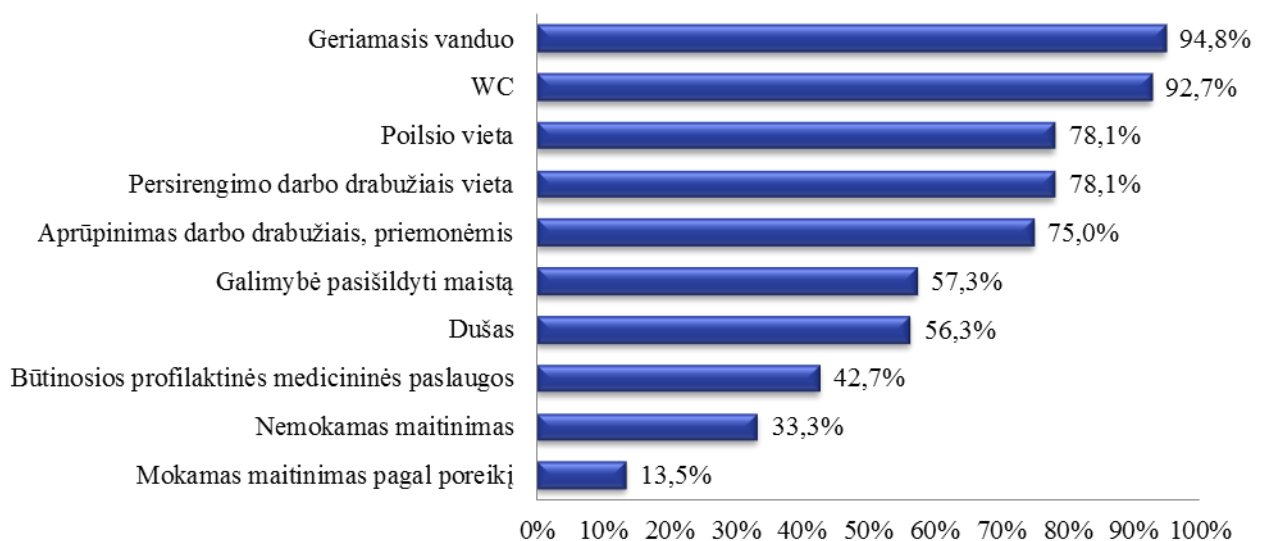
Tyrimo dalyvių pateiktais duomenimis, didžiausią vidutinį mėnesinį atlygį (iki 380 Eur) moka samdomiems nuolatiniams ūkio darbuotojams tie ūkininkai, kurie ūkine veikla užsiima 21 m. ar daugiau. Samdomiems sezoniniams darbuotojams iki 380 Eur vidutinį mėnesinį atlygį mokantys ūkininkai ūkio veikloje dirba ne ilgiau kaip 10 m. Mažiausią vidutinį mėnesinį atlygį moka ir tiems samdomiems darbuotojams, kurie dirba daržininkystės, sodininkystės bei javų, rapsų ir kitoje mišriojo ūkio srityje, tuo tarpu sezoniniams samdomiems darbuotojams mokamas minimalus atlygis dirbantiems žolėdžių gyvulių, daržininkystės, sodininkystės, javų, rapsų ir kitoje kitame mišriojo ūkio srityje. Didžiausią vidutinį atlygį (nuo 701 iki 800 Eur/mėn.) moka augalininkystės srityje dirbantiems samdomiems nuolatiniams ūkio darbuotojams ir (nuo 501 iki 600 Eur/mėn.) augalininkystės srityje dirbantiems samdomiems sezoniniams darbuotojams.

Tiek sezoniniai, tiek samdomi darbuotojai vidutinį mėnesinį atlygį (iki 380 Eur) gauna iš tų darbdavių, kurių ūkių ŽŪN našumas siekia iki 32 balų, taip pat iš tų ūkininkų, kurie ūkininkauja nepalankioje ūkininkauti vietovėje. Vidutinį mėnesinį atlygį (iki 380 Eur) tiek sezoniniai, tiek nuolatiniai darbuotojai gauna iš respondentų, turinčių nuo 10,1 iki 20 ha žemės. Samdomiems nuolatiniams darbuotojams 380 Eur suma mokama tų darbdavių, kurių ūkio ekonominis dydis per mėnesį siekia nuo 4 001 iki 8 000 Eur, atitinkamai samdomiems sezoniniams – nuo 50 001 iki 100 000 Eur per metus.

12 pav. Respondentų pasiskirstymo pagal vidutinį darbo dienos valandų skaičių ūkyje vidutinė reikšmė (N=1032)

Tyrimo dalyvavusių respondentų ilgiausia užfiksuota vidutinė darbo diena ūkyje – 12,6 val. (savininkų sezono metu), savininkų ne sezono metu vidutinė darbo diena ūkyje trunka apie 6,9 val (12 pav.). Trumpiausia vidutinė darbo diena ūkyje (6,1 val.) – sezoninių darbuotojų ne sezono metu. Nuolatinių darbuotojų sezono metu vidutinė darbo valanda – 7,2 val., nuolatinių darbuotojų ne sezoniniu metu – 6,2 val.

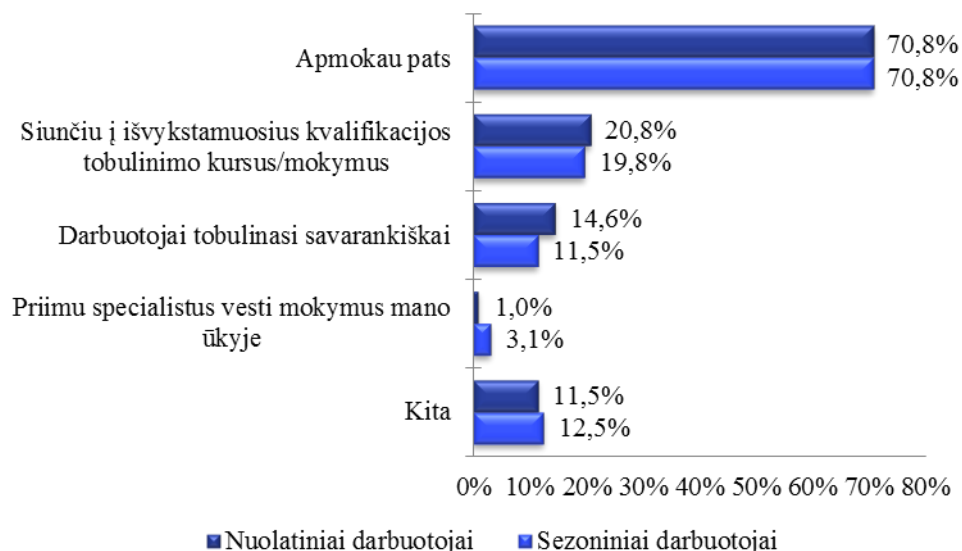
13 pav. Respondentų pasiskirstymo pagal ūkio darbuotojų darbo sąlygas vertinimas, proc. (N=1108)

Tyrime dalyvavusių respondentų buvo klausiama, kokios darbuotojų darbo sąlygos yra jų ūkyje (13 pav.). Beveik visi respondentai pažymėjo, jog darbo vietoje jie turi geriamojo vandens (94,8 proc.) ir WC (92,7 proc.). Šiek tiek mažesnė dalis pažymėjo darbo vietoje turintys poilsio vietą ir persirengimo darbo drabužiais vietą (po 78,1 proc.). Trečdalis atsakiusiųjų (33,3 proc.) savo darbuotojams siūlo nemokamą maitinimą, ir mažiausia dalis (13,5 proc.) respondentų darbo vietoje gali gauti mokamą maitinimą pagal poreikį.

Iš pateiktų tyrimo klausimo duomenų matyti, kad vidutiniškai per 1 m. ūkininkai kvalifikacijos tobulinimo kursuose bei mokymuose dalyvauja 1,9 karto. Daugiausia kvalifikacijos tobulinimo kursuose vidutiniškai 1,9 karto per metus dalyvauja vyrai, asmenys nuo 40 iki 64 m. amžiaus, turintys aukštąjį išsilavinimą, išsilavinimą įgiję 2005 m. ar vėliau (po Lietuvos įstojimo į ES).

Daugiausia kvalifikuojasi ūkio srityje tie asmenys, kurie ūkininkauja 21 m. ir daugiau, taip pat asmenys, užsiimantys augalininkyste, kurių ūkio naudmenų našumas yra iki 32 balų, ūkininkauja nepalankioje ūkininkauti vietovėje, nuosavos ir išsinuomos žemės turi nuo 100,1 iki 500 ha bei tie, kurių ūkio ekonominis dydis yra daugiau nei 250 001 Eur per metus.

14 pav. pateikti tyrime dalyvavusių respondentų duomenys apie tai, koku būdu jie tobulina savo darbuotojų kvalifikaciją. Dažniausiai ūkių savininkai apmoko patys tiek nuolatinius, tiek sezoninius darbuotojus (70,8 proc.), penktadalis jų siunčia į išvykstamuosius kvalifikacijos tobulinimo kursus/mokymus (nuolatinius darbuotojus – 20,8 proc., sezoninius – 19,8 proc.). Respondentų pateiktais duomenimis, savarankiškai tobulinasi 14,6 proc. nuolatinių darbuotojų, o sezoninių savarankiškai besitobulinančių samdomų darbuotojų procentas šiek tiek mažesnis – 11,5 proc.

14 pav. Respondentų nuomonės pasiskirstymas pagal savo darbuotojų kvalifikacijos tobulinimo būdą, proc. (N=1108)

Apibendrinant darbo vietas ir įdarbinimo praktikos aspektus, galima teigti, kad dauguma tyrime dalyvavusių respondentų savo ūkyje dirba patys. Didžioji dalis respondentų savo samdomiems darbuotojams moka iki 380 Eur vidutinį mėnesinį atlygį (su mokesčiais (bruto) Eur/mėn.). Savininkų sezono metu ilgiausia vidutinė darbo diena ūkyje trunka 12,6 val., o ne sezono metu – 6,9 val. Absoliuti dauguma respondentų savo darbuotojų blaivumo netikrina, o kaip pagrindinius kriterijus tinkamiausioms darbo sąlygoms pažymi geriamąjį vandenį ir tualetą. Daugiausia respondentų savo samdomus darbuotojus apmoko patys, tačiau penktadalis samdomų darbuotojų vidutiniškai apie 2 kartus per metus kvalifikuojasi įvairiuose seminaruose/mokymuose.

3.4. Socialinė dimensija: žmogaus teisių užtikrinimas

Respondentų buvo klausama, ar ūkyje teko spręsti konfliktus, susijusius su žmogaus teisėmis, diskriminacija. Absoliuti dauguma (99,6 proc.) respondentų teigia, jog jiems nėra tekę spręsti iškilusių konfliktų. Likusiai daliai, t. y. 0,4 proc. apklaustųjų, yra tekę spręsti konfliktus, susijusius su žmogaus teisėmis, diskriminacija. Kaip pagrindines priežastis, dėl kurių kilo konfliktai, respondentai nurodė šias:

- Darbo drausmė, darbo intensyvumas;
- Dokumentų klastojimas;
- Perimant ūkio valdymą iš mirusio sutuoktinio, likęs sutuoktinis buvo pripažintas ne šeimos nariu;
- Dėl nuomojamos žemės.

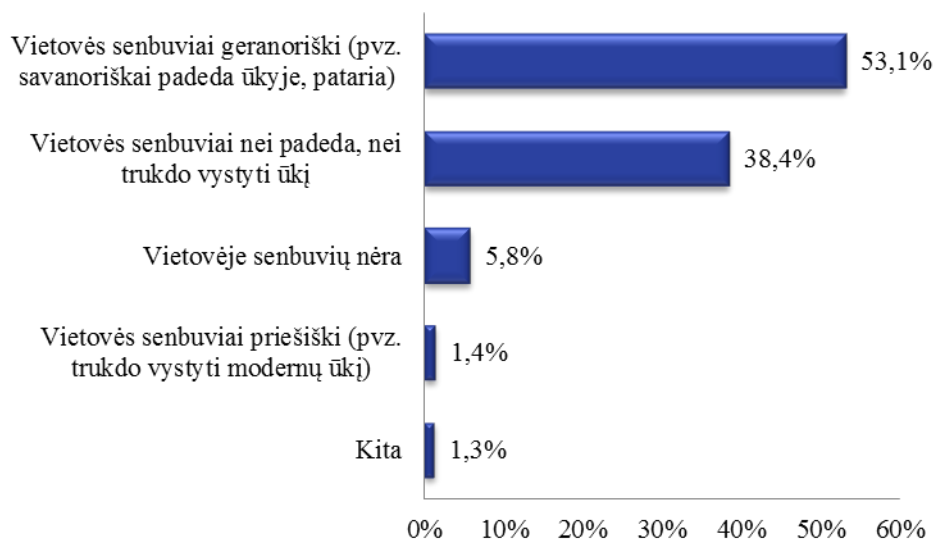
Kalbant apie samdomų darbuotojų derėjimąsi dėl darbo sąlygų, daugiau nei pusė respondentų nesidera su savo darbuotojais dėl darbo sąlygų, daugiau nei trečdalis (35,4 proc.) – derasi. Dažniausiai deramasi dėl atlyginimo, darbo pobūdžio bei darbui reikalingos technikos. Kad darbuotojai derasi dėl darbo sąlygų ūkyje, daugiausia pažymi vyrai, asmenys iki 40 m. amžiaus, turintys pradinį išsilavinimą bei išsilavinimą įgiję po Lietuvos įstojimo į ES, t. y. 2005 m. ar vėliau.

Daugiausia dėl darbo sąlygų samdomi darbuotojai derasi su tais darbdaviais, kurie ūkinę veiklą yra pradėję ne anksčiau kaip prieš 10 m., užsiima augalininkyste, ŽŪN našumas siekia 45 ar daugiau balų, ūkininkauja nepalankioje ūkininkauti vietovėje, turi nuo 10,1 iki 20 ha nuosavos ir nuo 100,1 iki 500 ha išsinuomotos žemės bei su tais ūkininkais, kurių metinė apyvarta siekia daugiau nei 250 001 Eur.

Apibendrinant tyrimą apie žmogaus teisių ūkio veikloje vertinimą, matyti, kad beveik visiems apklaustiesiems nėra tekę spręsti konfliktų, susijusių su žmogaus teisėmis, diskriminacija, tačiau daugiau nei pusė respondentų dėl darbo sąlygų ūkyje nėra linkę derėtis su samdomais darbuotojais.

3.5. Socialinė dimensija: vietos bendruomenės įtraukimas ir vystymas

Tyrimė dalyvavusių respondentų buvo klausama, ar jie yra naujakuriai vietovėje, kurioje veikia jų ūkis. Absoliuti dauguma (90,3 proc.) teigia tokie nesantys, o maža dalis (9,7 proc.) apklaustųjų yra naujakuriai. Atlikto tyrimo duomenimis, pastebėta, jog daugiausia naujakurių yra vyrų, asmenų iki 40 m. amžiaus, turinčių aukštąjį išsilavinimą bei išsilavinimą, įgytą 1990–2004 m. (iki Lietuvos įstojimo į ES).

15 pav. Respondentų nuomonės pagal tai, ką mano apie vietovės senbuvius, pasiskirstymas, proc. (N=1108)

Daugiausia respondentų naujakurių yra tų, kurių ūkis gyvuoja trumpiau nei 10 m., užsiima gyvulininkyste, ŽŪN našumas yra 45 ir daugiau balų, ūkininkauja nepalankioje ūkininkauti vietovėje, nuosavos žemės turi nuo 100,1 iki 500 ha, išsinuomos – nuo 20,1 iki 50 ha, ir tie respondentai, kurių ūkio metinė apyvarta siekia nuo 100 001 iki 250 000 Eur.

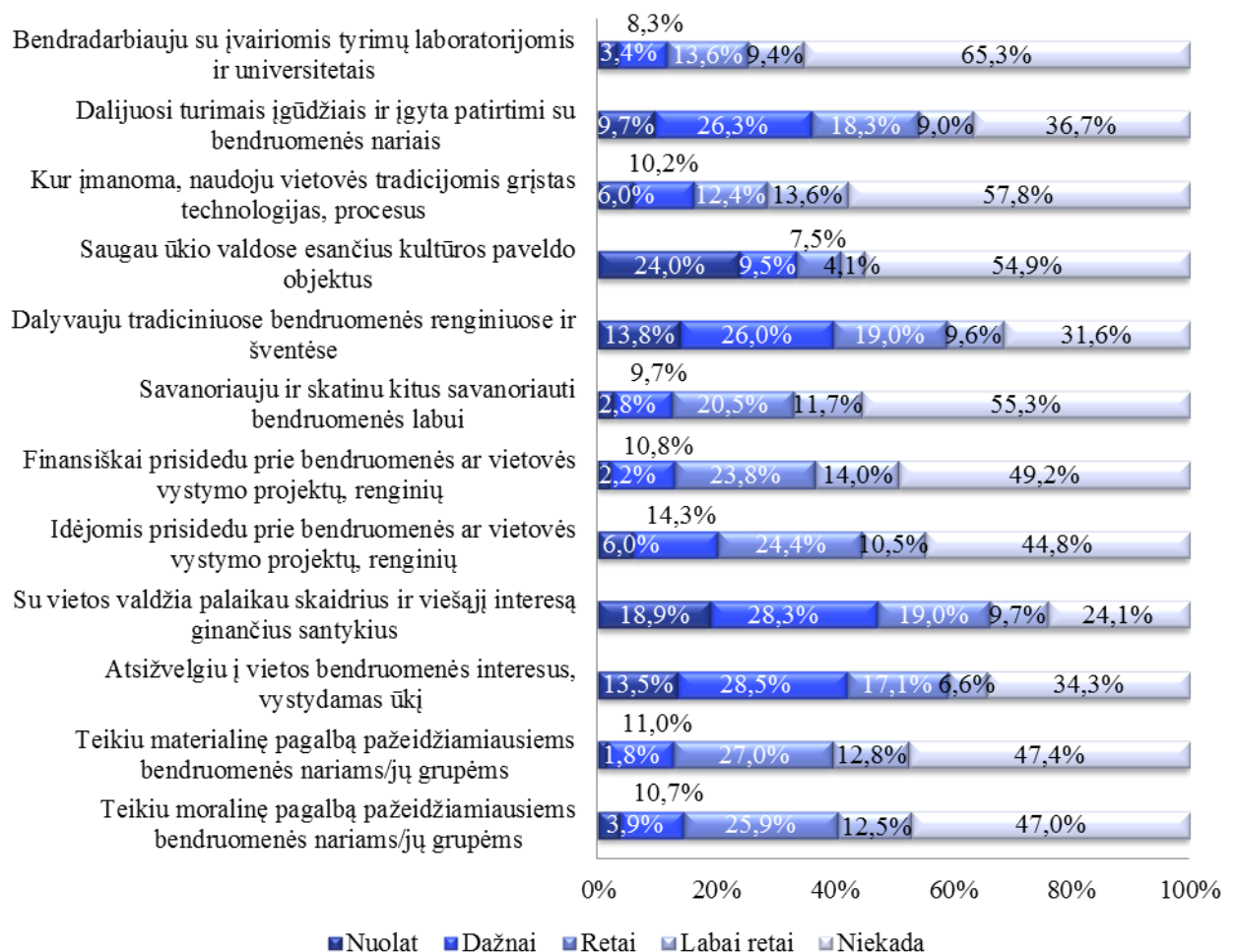
Analizuojant respondentų nuomonę apie vietovės senbuvius, matyti (15 pav.), kad daugiau nei pusė yra teigiamos nuomonės apie senbuvius ir patvirtina, jog vietovės senbuviai geranoriški (pvz., savanoriškai padeda ūkyje, pataria) (53,1 proc.), daugiau nei trečdalis teigia, jog vietovės senbuviai nei padeda, nei trukdo vystyti ūkį. Priešiškais vietovės senbuvius laiko 1,4 proc. tyrimė dalyvavusių apklaustųjų.

Lietuvos ūkininko kaip atsakingo bendruomenės nario-vystytojo savivoka atskleista atskiru klausimu. 53,8 proc. apklausoje dalyvavusių Lietuvos ūkininkų, paklausti, ar laiko save vietos bendruomenės nariais, galinčiais prisidėti prie jos vystymo, atsakė teigiamai, likusi dalis (46,2 proc.) – neigiamai. Vietos bendruomenės nariais, galinčiais prisidėti prie jos vystymo, daugiausia save laiko vyrai, asmenys iki 40 m. amžiaus, turintys aukštąjį išsilavinimą, išsilavinimą, įgytą 2005 m. ar vėliau (po Lietuvos įstojimo į ES). Vietos bendruomenės nariais save laiko ūkininkai,

ūkininkaujantys nuo 11 iki 20 m., užsiimantys augalininkyste, kurių ŽŪN našumas yra nuo 32 iki 34 balų, ūkininkaujantys palankioje ūkininkauti vietovėje, nuo 100,1 iki 500 ha nuosavos ir išsinuomos žemės, bei tie, kurių metinė apyvarta didesnė nei 250 001 Eur.

77,5 proc. respondentų pažymi, jog jie neturi samdomų vietinių darbuotojų, pabrėždami, jog ūkis yra per mažas, todėl dirba patys, o 22,5 proc. apklaustųjų samdo vietinius darbuotojus. Analizuojant šį klausimą socialiniu-demografiniu aspektu, matyti, kad samdomų vietinių darbuotojų daugiausia turi ūkine veikla užsiimantys vyrai, taip pat asmenys nuo 40 iki 64 m., baigę aukštąjį mokslą, išsilavinimą įgiję po Lietuvos įstojimo į ES, t. y. 2005 m. ar vėliau.

Samdomų vietinių darbuotojų daugiausia turi ūkine veikla užsiimantys 21 m. ir daugiau, kurių pagrindinė veikla yra augalininkyste, ŽŪN našumas siekia iki 32 balų, ūkininkaujantys nepalankioje ūkininkauti vietovėje. Teigiamai į šį klausimą atsakė ir ūkininkai, kuriems priklauso nuo 100,1 iki 500 ha nuosavos ir išsinuomos žemės, taip pat tie, kurių ūkio metinė apyvarta yra didesnė nei 250 001 Eur.

16 pav. Ūkininkų socialinės atsakomybės raiškos būdai, įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes, proc. (N=1108)

Lietuvos ūkininkų buvo klausiama, kaip ir kiek prisideda vystant vietos bendruomenę (16 pav.). Nuolat saugantys ūkio valdose esančius kultūros paveldo objektus nurodo 24,0 proc. respondentų, 18,9 proc. teigia su vietos valdžia palaikantys skaidrius ir viešąjį interesą ginančius santykius ir 13,8 proc. – dalyvaujantys tradiciniuose bendruomenės renginiuose ir šventėse. Dažnai respondentai (28,5 proc.) atsižvelgia į vietos bendruomenės interesus, vystydami ūkį, taip pat su vietos valdžia palaiko skaidrius ir viešąjį interesą ginančius santykius (28,3 proc.) ir teikia materialinę pagalbą pažeidžiamiausiems bendruomenės nariams/jų grupėms.

Siūlymą kooperuoti kitiems smulkesniems ūkininkams, turintiems ekonominių sunkumų, teikė 13,3 proc. apklaustųjų, tačiau didžioji dalis, 86,4 proc., nėra siūlę jungtis smulkesniems ūkininkams. Nurodę „Kita“ respondentai teigia matę nesėkmingų kooperacijos pavyzdžių. Kooperuoti siūliusių kitiems smulkesniems ūkininkams, tyrimo duomenimis, daugiausia yra vyrų, asmenų iki 40 m. amžiaus, turinčių aukštąjį išsilavinimą, išsilavinimą, įgytą 1990–2004 m. (iki Lietuvos įstojimo į ES). Kooperuoti smulkesniems ūkininkams, turintiems ekonominių sunkumų, daugiausia siūlo trumpiausiai ūkine veikla užsiimančius asmenys (iki 10 m.), kaip ūkininkavimo tipą pažymintys augalininkystę, kurių žemės ūkio našumas siekia iki 32 balų. Taip pat tie asmenys, kurie ūkininkauja palankioje ūkininkauti vietovėje, turi nuo 100,1 iki 500 ha nuosavos ir išsinuomos žemės bei asmenys, kurių metinė ūkio apyvarta yra didesnė nei 250 001 Eur.

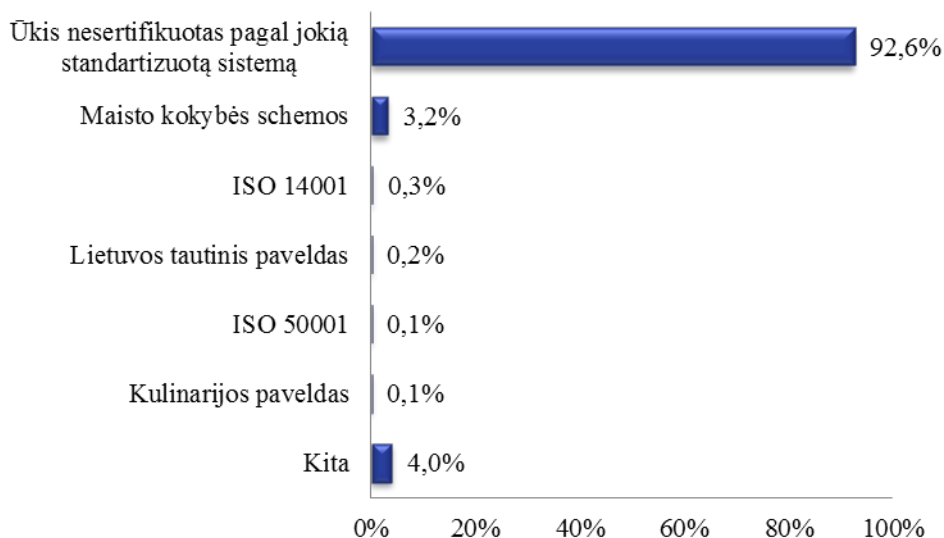
Taigi, apibendrinant respondentų įtraukimą į vietos bendruomenes bei jų vystymo galimybes, galima daryti išvadas, kad dauguma apklaustųjų yra nepriklausomų organizacijų nariai, nėra naujakuriai vietovėje, kurioje veikia jų ūkis, teigiamai vertina vietovės senbuvius, save vertina kaip galinčius prisidėti prie bendruomenės vystymo. Dauguma respondentų, dalyvavusių šiame tyrime, teigia dėl per mažo ūkio neturintys samdomų vietinių darbuotojų. Ketvirtadalis respondentų rūpinasi kultūros paveldo objektais savo ūkio valdose, tačiau, siekiant išspręsti įvairius ekonominius sunkumus, didžioji dalis respondentų smulkiesiems ūkininkams nėra linkę siūlyti kooperuoti.

3.6. Socialinė dimensija: santykiai su vartotojais

Absoliuti dauguma (92,6 proc.) tyrime dalyvavusių apklaustųjų teigia, jog jų ūkis nėra sertifikuotas pagal jokią standartizuotą sistemą (17 pav.). Vis dėlto respondentai ūkį sertifikuoja pagal maisto kokybės schemą (3,2 proc.), pagal ISO 14001 standartus (0,3 proc.), taip pat pagal Lietuvos tautinį paveldą (0,2 proc.).

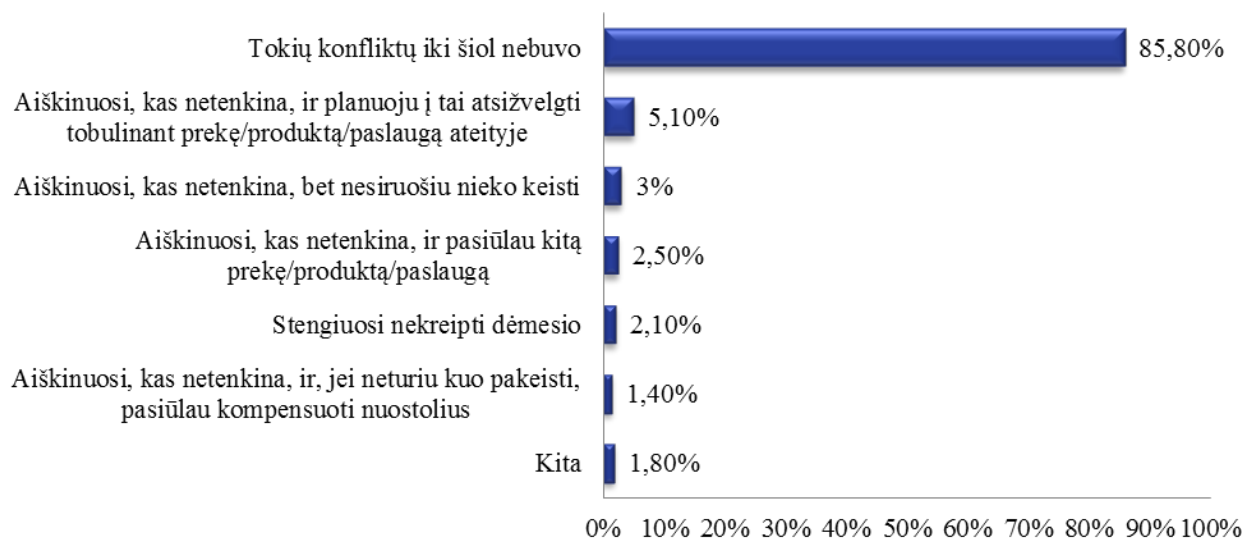
Respondentai pažymi ir kitas standartizuotas sistemas, pagal kurias jie sertifikavo savo ūkį: ekologinis ūkis, sėklos, grūdai, ožkų pienas.

Respondentų buvo klausiama, kaip jie reaguoja, kai iškyla konfliktas su vartotoju/perdirbėju dėl jų ūkio produkcijos (18 pav.).

17 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal sertifikuotas standartizuotas sistemas, proc. (N=1108)

85,8 proc. ūkininkų teigia, jog tokių konfliktų iki šiol nebuvo, 5,10 proc. aiškinosi, kas netenkina, ir planuoja į tai atsižvelgti tobulinant prekę/produktą/paslaugą ateityje, 3 proc. respondentų aiškinosi, kas netenkina, tačiau nesiruošė nieko keisti. Nekreipti dėmesio į iškilusias problemas stengiasi 2,10 proc. apklaustųjų. Mažiausia tyrime dalyvavusių respondentų dalis (1,40 proc.) aiškinosi, kas netenkina, ir, jei neturėjo kuo pakeisti, pasiūlė kompensuoti nuostolius.

18 pav. Respondentų reakcijos, kai iškyla konfliktas su vartotoju/perdirbėju dėl jų ūkio produkcijos, vertinimas, proc. (N=1108)

Kad vartotojams/perdirbėjams suteikia informacijos tiek, kiek reikalauja įstatymai, mano 78,2 proc. respondentų, 18,6 proc. teigia, kad vartotojams/perdirbėjams paprastai suteikia daugiau informacijos apie jų ūkio produkto (prekės ar paslaugos) savybes ir saugumą, nei to reikalauja įstatymai. Daugiausia respondentų, suteikiančių daugiau papildomos informacijos, nei to reikalauja įstatymai, yra vyrai, asmenys iki 40 m. amžiaus, su aukštuoju išsilavinimu ir išsilavinimu, įgytu 2005 m. ar vėliau (po Lietuvos įstojimo į ES). Papildomos informacijos vartotojams/perdirbėjams daugiausia suteikia tie ūkininkai, kurie ūkininkauja 21 m. ir daugiau, užsiima mišriu ūkiu, ŽŪN našumas yra nuo 32 iki 34 balų, ūkininkaujantys nepalankioje ūkininkauti vietovėje. Taip pat tie asmenys, kurie turi 100,1–500 ha nuosavos ir 50,1–100 ha išsinuomos žemės, bei tie, kurių metinė apyvarta yra didesnė nei 250 001 Eur.

Taigi, vertinant tyrimo dalyvių santykius su vartotojais, galima teigti, kad daugumai respondentų dėl jų teikiamos ūkio produkcijos jokių konfliktų su vartotojais/perdirbėjais neiškilo, o respondentams informacijos pateikiama tiek, kiek to reikalauja įstatymai.

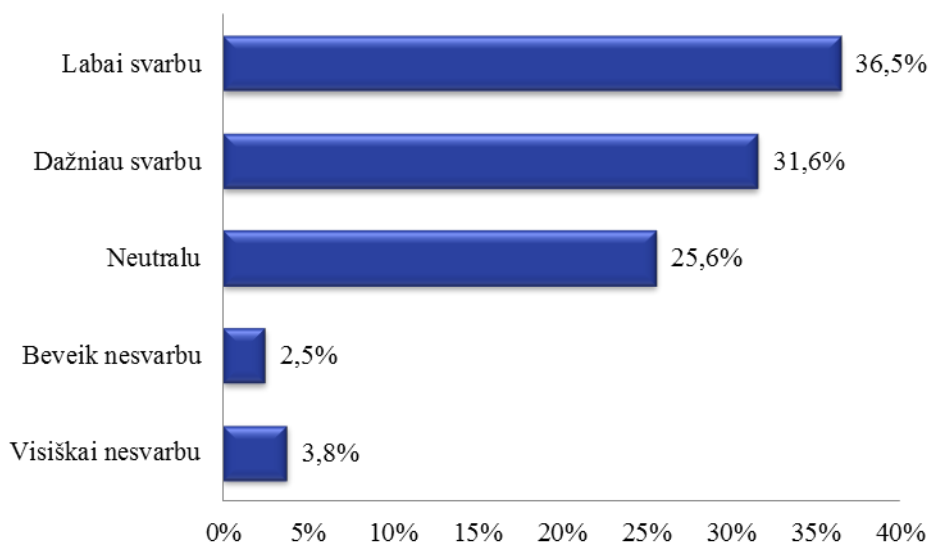
3.7. Aplinkos dimensija: aplinka ir aplinkosauga

Ūkininkų socialinės atsakomybės, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, aplinkos dimensija atskleista išskiriant šiuos indikatorius: taršos prevencijos (oro ir vandens per dirvožemį), ekologinę pusiausvyrą išlaikančio gamtinių išteklių naudojimo, klimato kaitos švelninimo (CO₂ anglis ir vanduo, energija) ir aplinkos apsauga, bioįvairovės palaikymas ir gamtinių buveinių išsaugojimo indikatorius (3 lentelė).

Tyrimo dalyvių buvo paprašyta nurodyti, ar įsigyjant produkcijos gamybai reikalingus įrengimus, jiems svarbus jų ekologinis efektyvumas ir švaresnė gamyba (19 pav.). Labai svarbus ekologinis efektyvumas ir švaresnė gamyba – daugiau kaip trečdaliui (36,5 proc.) respondentų, dažniau svarbu – 31,6 proc., neutralu – 25,6 proc. Įsigydami produkcijos gamybai reikalingus įrengimus, į ekologinį efektyvumą ir švaresnę gamybą neatsižvelgia 3,8 proc., o teigiančių, jog tai beveik nesvarbu, buvo 2,5 proc.

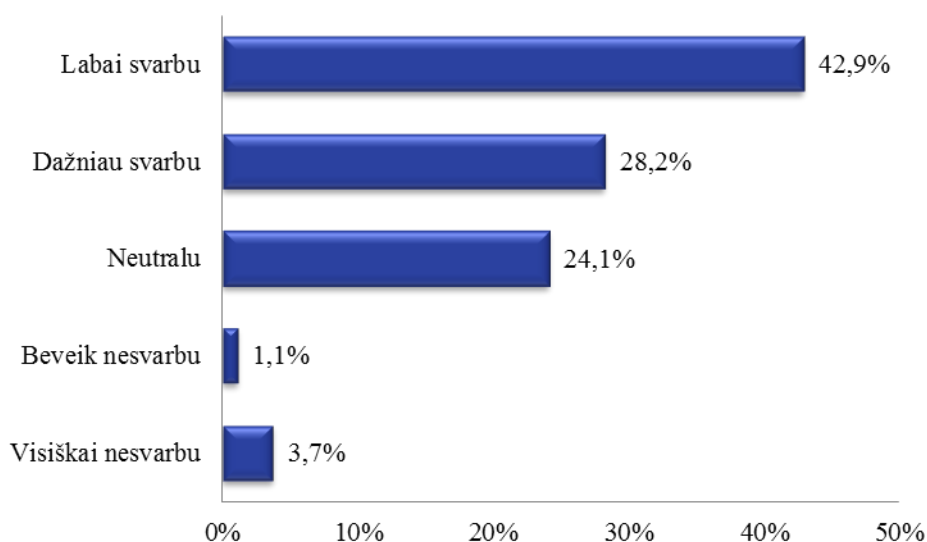
Ekologinis efektyvumas ir švaresnė gamyba, įsigyjant produkcijos gamybai reikalingus įrenginius, svarbiausia yra moterims, asmenims iki 40 m., turintiems aukštąjį išsilavinimą bei išsilavinimą, įgytą 2005 m. ar vėliau (po Lietuvos įstojimo į ES).

Ekologinis efektyvumas ir švaresnė gamyba labai svarbu ir tiems respondentams, kurių ūkiui – mažiau nei 10 m., kurių pagrindinė ūkio veikla – augalininkystė, ŽŪN našumas – iki 32 balų, kurie ūkininkauja nepalankioje ūkininkauti vietovėje, turi nuo 100,1 iki 500 ha nuosavos ir išsinuomos žemės bei tiems respondentams, kurių ūkio ekonominis dydis per metus siekia daugiau nei 250 001 Eur.

19 pav. Produkcijos gamybai reikalingų įrenginių įsigijimo, atsižvelgiant į jų ekologinį efektyvumą ir švaresnę gamybą, svarba respondentams, proc. (N=1108)

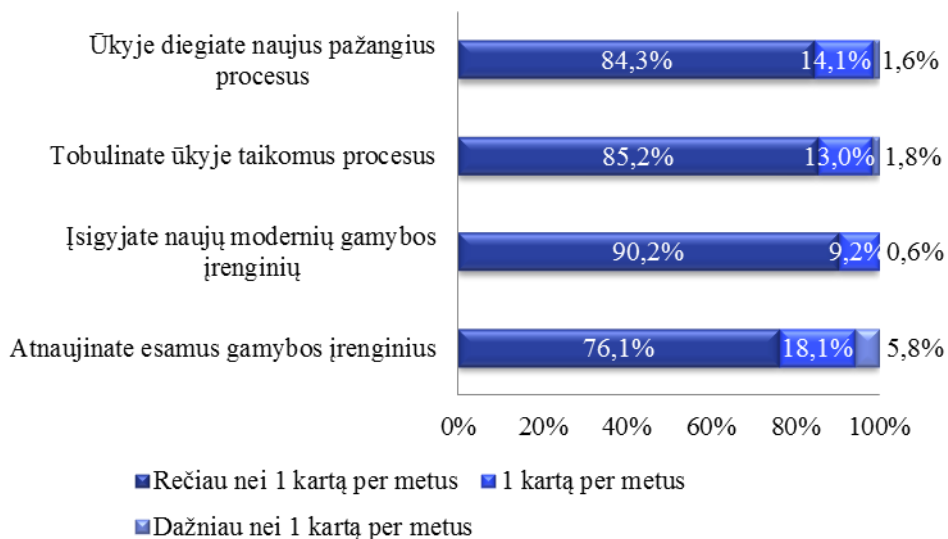
Tyrimo dalyvavusių respondentų buvo klausama, ar įsigyjant produkcijos gamybai reikalingus gamybos priedus, jiems svarbus jų ekologiškumas, poveikis aplinkai (20 pav.). Didesnioji dalis respondentų (42,9 proc.) atsakė, kad jiems labai svarbu reikalingų gamybos priedų ekologiškumas ir poveikis aplinkai, dažniau svarbu – 28,2 proc. Neutralūs lieka 24,1 proc. apklaustųjų, beveik nesvarbu – 1,1 proc., o nekreipiantys dėmesio į įsigytos produkcijos gamybai reikalingų gamybos priedų ekologiškumą bei poveikį aplinkai pasisako 3,7 proc. respondentų.

20 pav. Ekologiškumo ir poveikio aplinkai svarbos įsigyjant produkcijos gamybai reikalingus gamybos priedus vertinimas, proc. (N=1108)

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad įsigyjant produkcijos gamybai reikalingų gamybos priedų, labai svarbus jų ekologiškumas bei poveikis aplinkai yra daugiau vyrams, asmenims iki 40 m. amžiaus, su aukštuoju išsilavinimu ir išsilavinimu, įgytu 2005 m. ar vėliau (po Lietuvos įstojimo į ES).

Labai svarbus ekologiškumas bei poveikis aplinkai tiems respondentams, kurie ūkininkauja ne ilgiau kaip 10 m., užsiima augalininkyste, ŽŪN našumas siekia nuo 35 iki 44 balų, ūkininkauja palankioje ūkininkauti vietovėje, turi nuo 100,1 iki 500 ha nuosavos ir išsinuomos žemės bei tiems respondentams, kurių ūkio ekonominis dydis per metus siekia daugiau nei 250 001 Eur.

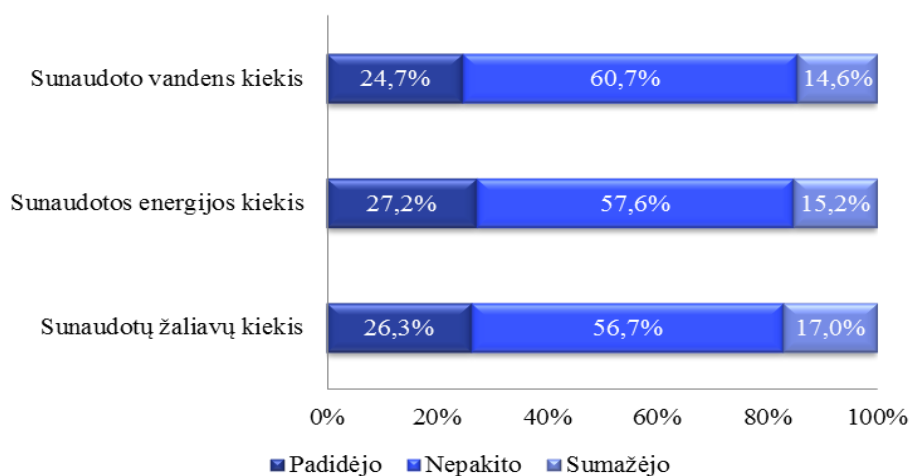

21 pav. Respondentų nuomonė apie tai, kaip dažnai ūkyje atliekami šie veiksmai, proc. (N=1108)

Tyrimo dalyvių taip pat buvo paprašyta nurodyti, kaip dažnai ūkyje atlieka ūkio plėtros ir atnaujinimo veiksmus (21 pav.).

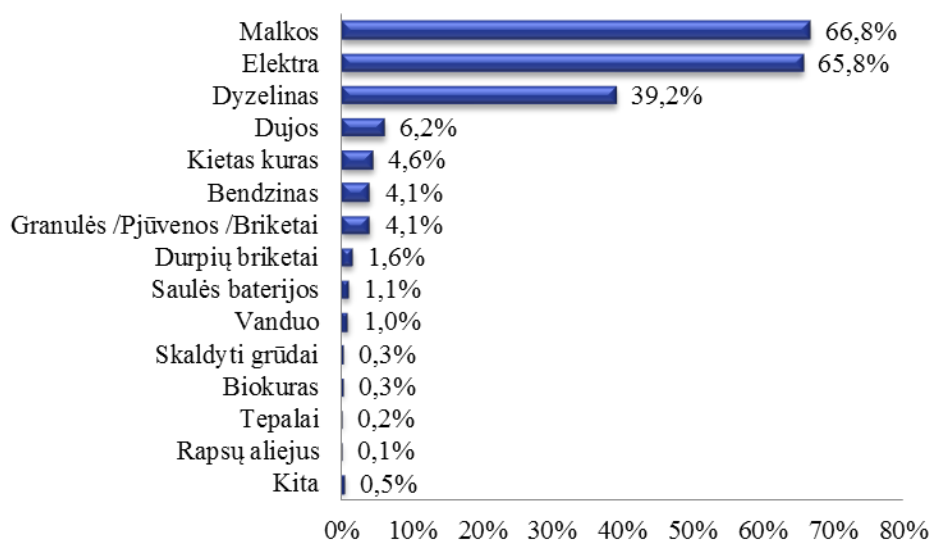
Beveik visi tyrimo dalyviai tvirtino (90,2 proc.), kad rečiau nei 1 kartą per metus įsigyja naujų modernių gamybos įrenginių, taip pat per šį laikotarpį tobulina ūkyje taikomus procesus (85,2 proc.), diegia naujus, pažangius procesus (84,3 proc.). 1 kartą per metus 18,1 proc. tyrime dalyvavusių respondentų atnaujina esamus gamybos įrenginius, kartą per metus ūkyje diegia naujus, pažangius procesus (14,1 proc.) ir 13,0 proc. kartą per metus tobulina ūkyje taikomus procesus. Dažniau nei 1 kartą per metus didžiausia dalis respondentų (5,8 proc.) pažymi, jog atnaujina esamus gamybos įrenginius, 1,8 proc. tobulina ūkyje taikomus procesus ir 1,6 proc. apklaustųjų dažniau nei 1 kartą per metus ūkyje diegia naujus, pažangius procesus.

Per pastaruosius 5 m. apklausoje dalyvavusių tyrimo dalyvių tvirtinimu, net 60,7 proc. apklaustųjų nepakito sunaudoto vandens kiekis, tačiau ketvirtadaliui padidėjo sunaudotos energijos kiekis (27,2 proc.), 26,3 proc. padidėjo sunaudotų žaliavų kiekis bei 24,7 proc. išaugo sunaudoto vandens kiekis (22 pav.). Sunaudotų žaliavų kiekis sumažėjo 17,0 proc. apklaustųjų, šiek tiek mažesnė dalis teigia, jog per pastaruosius 5 m. sumažėjo sunaudotos energijos kiekis ir 14,6 proc. apklaustųjų sumažėjo sunaudoto vandens kiekis.

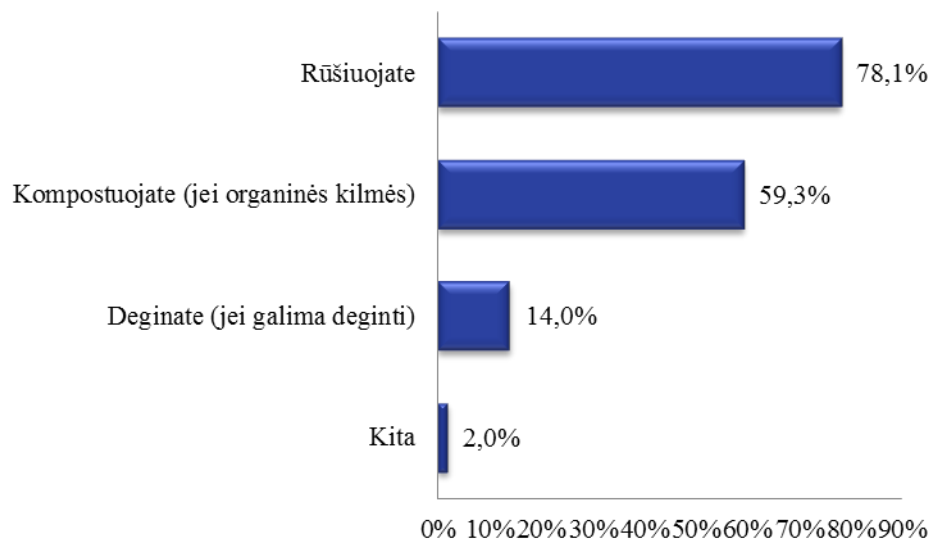
22 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal per pastaruosius 5 m. jų ūkyje įvykusius pokyčius, proc. (N=1108)

Dažniausiai iš energijos šaltinių ūkininkai naudoja malkas (66,8 proc.), elektrą (65,8 proc.) ir dyzeliną (39,2 proc.) (23 pav.). Mažiausiai ūkio darbams ir/ar įrenginiams sunaudojama skaldytų grūdų ir biokuro (po 0,3 proc.), tepalų (0,2 proc.), rapsų aliejus (0,1 proc.).

23 pav. Respondentų pasiskirstymo pagal energijos šaltinių naudojimą jų ūkyje vertinimas, proc. (N=1108)

Respondentų buvo klausiama, ar jų ūkyje gamybos metu atsiranda pavojingų/sveikatai žalingų atliekų. 86,0 proc. teigia, kad proceso eigoje neatsiranda jokių pavojingų/sveikatai žalingų atliekų; jog pavojingų/sveikatai žalingų atliekų atsiranda, teigia 14,0 proc. respondentų.

24 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal ūkyje tvarkomas nepavojingas atliekas, proc. (N=1108)

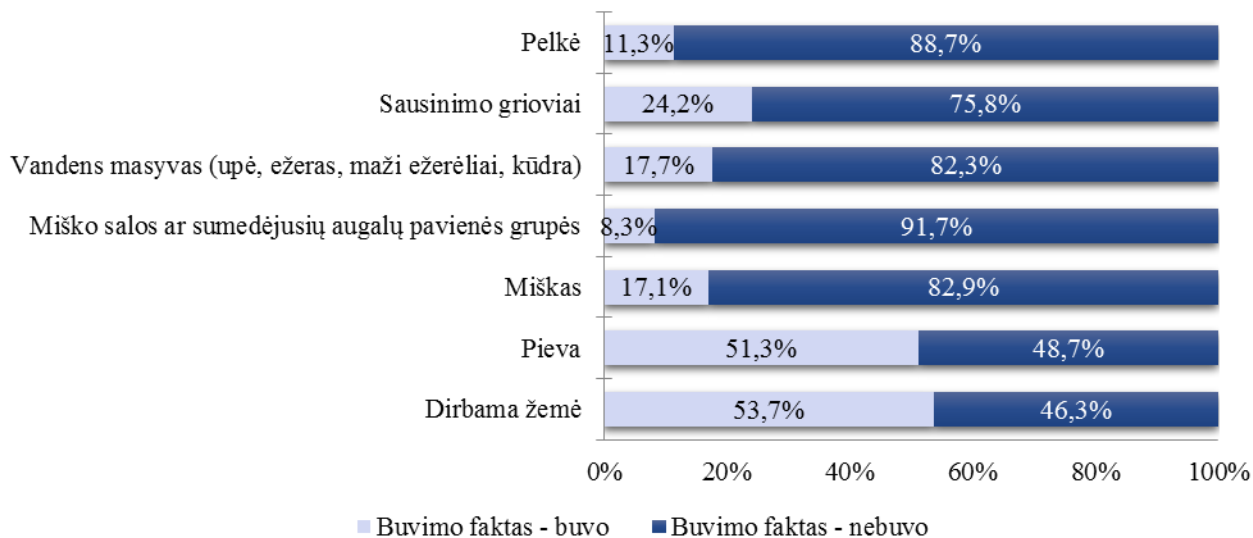
Analizuojant tyrimo duomenis socialiniu-demografiniu aspektu, pastebėta, kad tarp teigiančių, jog ūkio gamybos procese atsiranda pavojingų/sveikatai žalingų atliekų, daugiausia yra vyriškos lyties atstovų, iki 40 m. amžiaus asmenų, turinčių pradinį išsilavinimą bei išsilavinimą, įgytą 1990–2004 m. (iki Lietuvos įstojimo į ES). Daugiausia respondentų, teigiančių, kad jų ūkyje gamybos procese atsiranda pavojingų/sveikatai žalingų atliekų, yra ūkininkai, savo veiklą tęsiantys 21 m. ir daugiau, užsiimantys gyvulininkyste, jų ŽŪN našumas siekia 45 balus ir daugiau, jie ūkininkauja nepalankioje ūkininkauti vietovėje, turi 50,1–100 ha nuosavos ir 100,1–500 ha išsinuomotos žemės, taip pat tie asmenys, kurių ūkio metinė apyvarta yra didesnė nei 250 001 Eur.

24 pav. parodyta, kaip respondentai savo ūkyje tvarko nepavojingas atliekas. 78,1 proc. iš jų rūšiuoja, 59,3 proc. – kompostuoja (jei organinės kilmės) ir 14,0 proc. degina. Pasirinkę atsakymą „Kita“, respondentai teigia, kad atliekų nerūšiuoja, nes neturi tam skirtų konteinerių.

Daugiausia respondentų (89,3 proc.) nepakuoja savo ūkio produkcijos, beveik dešimtadalis teigia pakuojantys, ir likusi dalis (1,1 proc.) teigia neparduodantys savo ūkio produkcijos ar pakuojantys iš dalies bei esant poreikiui. Savo ūkio produkciją daugiausia pakuoja apklausti vyrai, asmenys iki 40 m., turintys aukštąjį išsilavinimą bei išsilavinimą, įgytą 2005 m. ar vėliau (po Lietuvos įstojimo į ES).

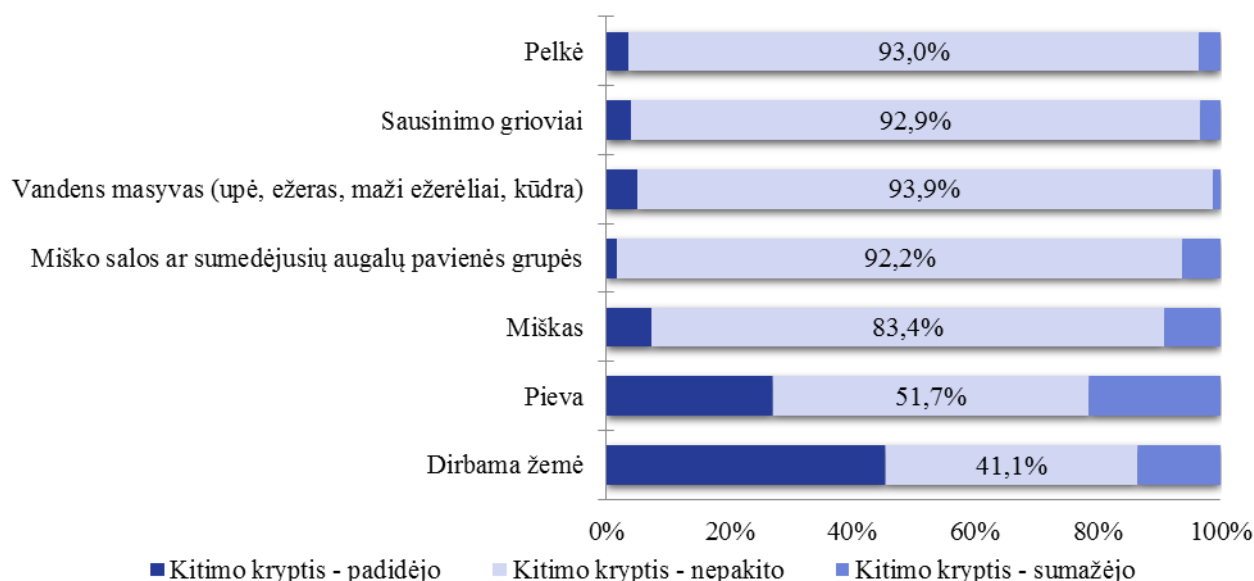
Tyrimo duomenimis, savo ūkio produkciją daugiausia pakuoja ūkininkai, savo ūkį turintys mažiau nei 10 m., užsiimantys mišriuojamu ūkiu, ŽŪN našumas siekia iki 32 balų, ūkininkaujantys palankioje ūkininkauti vietovėje. Savo produkciją pakuoja ir tie respondentai, kuriems priklauso nuo 50,1 iki 100 ha nuosavos ir išsinuomotos žemės, bei ūkininkai, kurių metinė ūkio apyvarta – 15 001–25 000 Eur.

Tyrimo metu buvo siekiama įvertinti ūkininkų aplinkosauginį atsakingumą pagal intervencijos lygį į jų ūkio valdų natūralų gamtovaizdį. Tyrime tam buvo suformuluoti trys klausimai (25–27 pav.).

25 pav. Ūkininkų valdų gamtovaizdžio charakteristika: įvairių gamtos objektų buvimo–nebuvo faktas, proc. (N=1108)

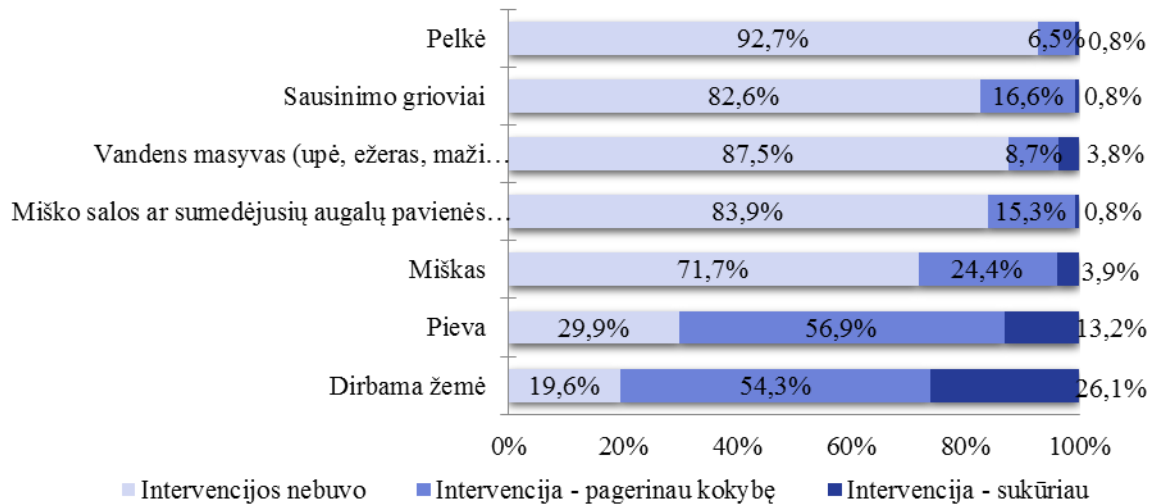
Pirmiausia ūkininkų prašyta nurodyti, kokių gamtos objektų jiems pradėdant ūkininkauti jų valdose nebuvo, kokie – buvo (25 pav.). Tyrimo metu paaiškėjo, kad daugumoje apklaustų ūkių jų veiklos pradžioje nebuvo gausu miško, miško salų ar sumedėjusių augalų pavienių grupių, vandens masių (upė, ežeras, maži ežerėliai, kūdra), sausinimo griovių ir pelkių. Tačiau dirbamos žemės ir pievų savo valdose jau turėjo apytikriai pusė tyrimo dalyvių.

26 pav. Ūkininkų valdų gamtovaizdžio pokyčiai per ūkio gyvavimo laikotarpį, proc. (N=1108)

Kitu klausimu mėginta išsiaiškinti, kaip, ūkininkų manymu, pakito jų valdose buvę gamtos objektai per ūkio gyvavimo laikotarpį (26 pav.).

Didžiausia dalis, t. y. 21,3 proc., respondentų teigia, kad jų valdose sumažėjo pievų, o 45,4 proc. sako, kad padaugėjo dirbamos žemės. Kitų gamtos objektų požiūriu ūkių valdose situacija menkai keitėsi.

27 pav. Ūkininkų valdų gamtovaizdžio pokyčiai per ūkio gyvavimo laikotarpį, proc. (N=1108)

Trečiuoju šios grupės klausimu siekta nustatyti, kaip patys ūkininkai vertina, kur ir kokios intervencijos į natūralų gamtovaizdį jie daugiausiai padarė per visą ūkio gyvavimo laikotarpį (27 pav.)

Didžiausia dalis tyrime dalyvavusių ūkininkų intervenciją darė dirbamoje žemėje (26,1 proc.), pievų kokybę pagerino 56,9 proc. respondentų. 92,7 proc. tyrime dalyvavusių ūkininkų teigė, jog mažiausiai intervencijos darė pelkėse. Mažą intervenciją ūkininkai darė ir į vandens masyvus, sausinimo griovius, mišką ir sumedėjusias medžių salas. Pažymėtina, kad ūkininkai praktiškai nesiėmė kurti miško – tai darė tik 3,9 proc. apklaustųjų.

Tiriant situaciją apie gyvūnų laikymo sąlygas ūkiuose, paaiškėjo, kad jos dažniausiai atitinka tokias, kokių reikalauja įstatymai. Teigiančių, kad respondentų ūkyje esančių gyvūnų laikymo sąlygos yra tokios, kokių reikalauja įstatymai/standartai, buvo dauguma – 76,3 proc. respondentų, o teigiančių, jog sąlygos geresnės, nei reikalauja įstatymai/standartai, buvo mažiausia dalis – 7,4 proc., likusi dalis respondentų (16,3 proc.) teigia gyvūnų nelaikantys.

Jog gyvūnų laikymo sąlygos yra tokios, kokių reikalauja įstatymai/standartai, daugiausia teigia moterys, asmenys nuo 65 m. ir vyresni, turintys pagrindinį, vidurinį ir specialųjį išsilavinimą bei išsilavinimą, įgytą iki 1990 m. (sovietiniu laikotarpiu).

Besilaikantys tam tikrų įstatymų/standartų dėl gyvūnų laikymo sąlygų yra respondentai, ūkininkaujantys 21 m. ir daugiau, užsiimantys gyvulininkyste, ŽŪN

našumas siekia iki 32 balų, ūkininkauja nepalankioje ūkininkauti vietovėje, turi nuo 5,1 iki 10 ha nuosavos ir iki 5 ha išsinuomotos žemės, taip pat tie respondentai, kurių ūkio metinė apyvarta siekia nuo 4 001 iki 8 000 Eur.

Tyrimo dalyvių buvo klausama, ar per jų ūkio gyvavimo laikotarpį yra nutikę incidentų, dėl kurių buvo užteršta ar kitaip nukentėjo gamtinė aplinka. Absoliuti dauguma – 99,5 proc. – atsakė, jog nėra buvę incidentų, dėl kurių būtų užteršta ar kitaip nukentėjusi gamtinė aplinka, kita dalis, tik 0,5 proc., teigia patyrę tam tikrų incidentų ir nukentėję užterštos gamtinės aplinkos atžvilgiu.

Taigi, vertinant aplinką bei aplinkos apsaugą, matyti, kad daugumai respondentų yra labai ir dažniau svarbus ekologinis įrengimų efektyvumas ir švaresnė gamyba, taip pat dauguma jų rečiau nei 1 kartą per metus įsigyja naujų modernių gamybos įrenginių. Apie ketvirtadalis respondentų nurodė padidėjusį sunaudotos energijos, žaliavų ir vandens kiekį. Absoliuti dauguma teigia, jog ūkio gamybos proceso eigoje neatsiranda jokių pavojingų/sveikatai žalingų atliekų, o nepavojingas atliekas dažniau rūšiuoja bei kompostuoja. Labai svarbų gamtovaizdžio pokyčio fakto buvimą pažymi absoliuti respondentų dalis, ypač įvairiuose vandens masyvuose, tačiau užterštumo incidentų, dėl kurių būtų nukentėjusi gamtinė aplinka, nebuvo. Tuo tarpu, vertinant gyvūnų laikymo sąlygas, matyti, kad dauguma respondentų savo gyvūnams suteikia tokias sąlygas, kokių reikalauja įstatymai/standartai.

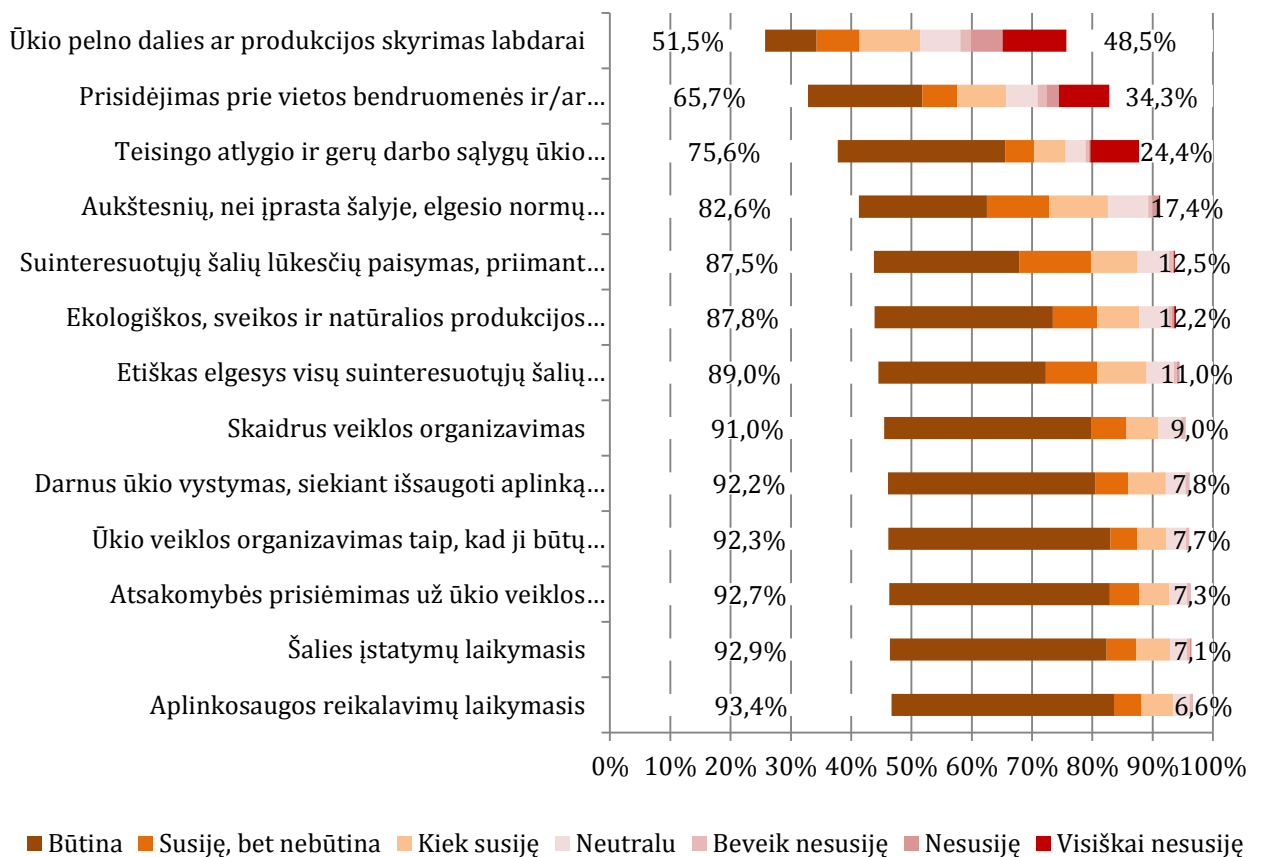
3.8. Apibendrintas ūkininkų socialinės atsakomybės sampratos vertinimas

Vertinant ūkininko socialinės atsakomybės sampratą, buvo išskirti šie ūkininkų socialinės atsakomybės bruožai:

- prisidėjimas prie vietos bendruomenės ir/ar visuomenės gerovės iniciatyvų;
- ūkio pelno dalies ar produkcijos skyrimas labdarai;
- atsakomybės už ūkio veiklos padarinius prisiėmimas;
- teisingo atlygio ir gerų darbo sąlygų ūkio darbuotojams užtikrinimas;
- ūkio veiklos organizavimas taip, kad ji būtų pelninga;
- skaidrus veiklos organizavimas;
- suinteresuotųjų šalių lūkesčių paisymas, priimant ūkio veiklos sprendimus;
- ekologiškos, sveikos ir natūralios produkcijos gamyba;
- darnaus ūkio vystymas, siekiant išsaugoti aplinką ateities kartoms;
- aplinkosaugos reikalavimų laikymasis;
- etiškas elgesys visų suinteresuotųjų šalių atžvilgiu, nepažeidžiant visuotinai pripažintų moralės normų;
- aukštesnių, nei įprasta šalyje, elgesio normų laikymasis;

- šalies įstatymų laikymasis.

Tyrimo metu gauti duomenys buvo apjungti, siekiant išsiaiškinti, kurių socialinės atsakomybės dedamųjų požiūriu ūkininkų nuomonės pozityvios, t. y. kas, jų manymu, yra būtina ar susiję su ūkininko socialine atsakomybe, o kas mažiau ar visai nesusiję. Viena dalis duomenų sujungia ūkininkų atsakymus „būtina“, „susiję, bet nebūtina“ ir „kiek susiję“ (pozityvus požiūris į nurodytas ūkininkų SA dedamąsias), kita – likusius „neutralu“, „beveik nesusiję“, „nesusiję“, „visiškai nesusiję“ (pasyvus ar negatyvus požiūris į nurodytas ūkininkų SA dedamąsias) (28 pav.). Tyrimo rezultatai atskleidžia, jog pagrindiniai ūkininkų įvardyti bruožai, susiję su ūkininkų SA, yra šie: aplinkosaugos reikalavimų laikymasis (73,8 proc.), ūkio veiklos organizavimas taip, kad ji būtų pelninga, (73,7 proc.) ir atsakomybės prisiėmimas už ūkio veiklos padarinius (73,1 proc.). Kaip susijusius, bet nebūtinius bruožus daugiausia respondentų pažymėjo, jog tai yra suinteresuotųjų šalių lūkesčių paisymas, priimant ūkio veiklos sprendimus (23,6 proc.), kaip visiškai nesusijusius nurodė ūkio pelno dalies ar produkcijos skyrimą labdarai (21,3 proc.), prisidėjimą prie vietos bendruomenės ir/ar visuomenės gerovės iniciatyvų (16,8 proc.) ir teisingo atlygio ir gerų darbo sąlygų ūkio darbuotojams užtikrinimą (16,3 proc.).

28 pav. Respondentų nuomonės dėl bruožų, susijusių su ūkininko socialine atsakomybe, pasiskirstymas proc. (N=1108)

Tyrime dalyvavusių respondentų buvo klausiama, kas dar, jų manymu, atspindėtų ūkininko socialinę atsakomybę. Respondentai išskyrė pagrindinius, jų manymu, bruožus:

- tiekėjai, bankai, perdirbėjai ir kt. įvairios institucijos;
- šeimos vaikų aprūpinimas, pagalba, reikalui esant, bendruomenės nariams;
- valstybės vadovų „protingų“ įstatymų priėmimas;
- pagarba, sąžiningumas, atsakomybė, išsilavinimas;
- aplinkos tvarkymas, viešųjų erdvių tvarkymas;
- tinkamas jaunimo auklėjimas;
- gamtos saugojimas, puoselėjimas.

Trumpai apibendrinant ūkininkų socialinės atsakomybės sampratą, galima teigti, kad ūkininkai labiausiai atsižvelgia į aplinkosaugos reikalavimus, ūkio pelningumą bei imasi atsakomybės už ūkio veiklos galimus įvairius padarinius.

3.9. Tyrimo rezultatų apibendrinimas

Beveik pusė apklaustų respondentų ūkio veikla užsiima 21 m. ir daugiau, šiek tiek mažesnė jų dalis ūkio veiklą pradėjo prieš 11–20 m. Naują ūkį (iki 10 m.) turinčių respondentų buvo mažiausiai. Analizuojant tyrimo duomenis pagal ūkininkavimo tipą, pastebėta, kad daugiau nei pusė respondentų užsiima mišria augalininkyste ir žolėdžių gyvulių auginimu. ŽŪN našumas daugiausia respondentų buvo vertinamas 35–44 balais. Daugiau nei pusė apklaustųjų teigia ūkininkaujantys palankioje ūkininkauti vietovėje, apie trečdalis jų turi 10,1–20 ha nuosavos žemės, beveik trečdalis – iki 5 ha išsinuomotos žemės. Didžiausiai tyrime dalyvavusių respondentų daliai priklauso nuo 20,1 iki 50 ha žemės (nuosavos ir išsinuomotos žemės kartu), mažiausiai – daugiau kaip 500 ha.

Svarbiausios vertybės ūkio veikloje respondentams yra šios: kokybė, pelnas, atsakomybė, sąžiningumas, tobulėjimas, ekologiškumas, pasitikėjimas, darbštumas, tačiau absoliuti dauguma (79,4 proc.) apie svarbiausias ūkio vertybes negalvoja. Pažymėtina ir tai, kad ūkio vertybės svarbiausios yra jauniausio amžiaus asmenims, t. y. iki 40 m., bei turintiems aukštąjį išsilavinimą. Tik 0,8 proc. apklaustųjų turi etikos/garbės kodeksą ar kitą rašytinį dokumentą, kuriame įvardyti etikos, etiškos veiklos principai.

Priimant įvairius ūkio veiklai aktualius sprendimus, kaip svarbiausius kriterijus, respondentai nurodė pagarbą Lietuvos įstatymams ir jų laikymuisi bei pagarbą žmogaus teisėms, jų svarbos pripažinimui ir taikymui. Svarbus ir skaidrumas, priimant sprendimus ir įgyvendinant ūkio veiklas, atsakomybės už ūkio veiklos padarinius visuomenei, aplinkai ir ekonomikai apgalvojimas, etiškas elgesys, paremtas sąžiningumo, lygybės ir doros vertybėmis.

Didžioji dalis tyrime dalyvavusių respondentų savo ūkio produkcijos neeksportuoja. Atsižvelgiant į socialines charakteristikas, matyti, kad daugiausia savo ūkio produkcijos į užsienio šalis išveža neseniai ūkininkauti pradėję respondentai (iki 10 m.), taip pat tie, kurie užsiima augalininkyste ir kurių ŽŪN našumas siekia nuo 35 iki 44 balų.

Įvairinti (diversifikuoti) savo ūkio produkciją ar veiklą teko tik beveik dešimtadaliui respondentų. Daugiausia savo ūkio produkciją bei veiklą diversifikuoja asmenys, turintys pradinį ir aukštąjį išsilavinimą, kurie užsiima ūkio veikla nuo 11 iki 20 m. bei tie, kurių sritis – augalininkystė. Respondentų, beįvairinančių savo ūkio veiklą, ūkio metinė apyvarta siekia daugiau nei 250 001 Eur.

Parduodami savo ūkio produkciją, beveik pusė tyrime dalyvavusių respondentų naudojami prekyba per kooperatyvą, šiek tiek mažesnė dalis užsiima prekyba iš ūkio tiesiogiai vartotojams. 18,5 proc. respondentų savo produkciją parduoda gamykloms (pieno, kitų pieno produktų ir pan.), grūdų supirkėjams, perdirbėjams, užsienio rinkai. Tik trečdaliui respondentų pastaruosius 5 m. ūkis buvo pelningas. Pelningas ūkis yra tų ūkininkų, kurių ŽŪN yra nuo 35 iki 44 balų, bei tų, kurie ūkininkauja palankioje ūkininkauti vietovėje. Daugiau nei pusė apklaustų respondentų atsakė, kad ekonominė krizė neigiamai paveikė jų ūkį.

Absoliuti dauguma respondentų per pastaruosius 5 m. yra gavę tiesioginių išmokų, daugiausiai tie ūkininkai, kurie ūkininkauja 21 m. ir daugiau, užsiima augalininkyste, kurių ŽŪN našumo balas siekia iki 32 balų, ūkininkauja nepalankioje ūkininkauti vietovėje. Bent vieną ES remiamą projektą daugiausia yra įgyvendinę asmenys nuo 35 iki 44 m., baigę aukštąjį mokslą, užsiimantys augalininkyste bei ūkininkaujantys 11–20 m.

Analizuojant korupcijos per pastaruosius 5 m. atvejus, matyti, kad absoliučiai daugumai neteko susidurti su korupcijos atvejais. Ūkininkai, kuriems teko susidurti su korupcija, daugiausia tai patiria, bendradarbiaudami su vietos valdžia, perdirbėjais (2,3 proc.) ir Vyriausybe (ministerija ir jai pavaldžiomis įstaigomis). Apie korupciją atitinkamoms institucijoms praneša 17,7 proc. apklaustųjų, daugiausia tai asmenys nuo 40 iki 64 m. amžiaus, turintys aukštąjį išsilavinimą ir išsilavinimą, įgytą 1990–2004 m. (iki Lietuvos įstojimo į ES).

Tik dešimtadalis respondentų dalyvauja įvairioje politinėje veikloje. Aktyviausi šioje srityje yra 55–64 m. amžiaus asmenys, ūkine veikla užsiimantys daugiau kaip 10 m., kurių ŽŪN našumas siekia 45 balus ir daugiau. Respondentų pasiteiravus, ar yra tekę susidurti su nesąžininga konkurencija per pastaruosius 5 m., teigiamai iš viso atsakė 18,5 proc. apklaustųjų. Su nesąžininga konkurencija per pastaruosius 5 m. ūkio veikloje dažniausiai susiduria vyrai, asmenys iki 40 m., užsiimantys augalininkyste bei tie asmenys, kurių metinė ūkio apyvarta yra didesnė nei 250 001 Eur.

Beveik pusė respondentų ūkininkaudami toliau tęsia savo šeimos tradiciją. Daugiausia tęsiančių šeimos tradiciją yra iki 40 m. asmenys, užsiimantys augalininkyste, ūkininkaujantys trumpiau nei 10 m., ūkininkaujantys palankioje ūkininkauti vietovėje bei turintys nuo 50,1 iki 100 ha nuosavos ir išsinuomos žemės.

Dauguma savo ūkyje respondentų dirba patys, o tie, kurie samdo nuolatinius ūkio darbuotojus, dažniausiai moka minimalų mėnesinį atlyginimą, t. y. 380 Eur. Didžiausią atlygį (701–800 Eur/mėn.) samdomiems nuolatiniams darbuotojams sumoka 2,4 proc. respondentų. Taip pat 380 Eur/mėn. samdomiems sezoniniams ūkio darbuotojams sumoka 86,7 proc. apklaustųjų, o didžiausią atlygį (701–800 Eur/mėn.) samdomiems nuolatiniams sezoniniams darbuotojams sumoka šiek tiek mažiau respondentų nei samdomiems nuolatiniams darbuotojams. Ilgiausia vidutinė darbo diena ūkyje užfiksuota 12,6 val. (savininkų sezono metu), savininkų vidutinė darbo diena ūkyje ne sezono metu trunka apie 6,9 val.

Vertinant darbuotojų, vairuojančių ūkio veikloje transporto priemones, blaivumą, darbo sąlygas, kvalifikacijos galimybes, galima teigti, kad tik beveik dešimtadalis tikrina savo vairuotojų blaivumą. Pagrindinis darbdavių rūpinimasis samdomų nuolatinių ar sezoninių darbuotojų darbo sąlygomis yra vandens ir tualetų būtinybė. Beveik aštuntadalis pažymėjo darbo vietoje turintys poilsio vietą ir persirengimo darbo drabužiais vietą, trečdalis siūlo ir nemokamą maitinimą. Darbuotojų kvalifikavimo klausimu dauguma respondentų teigia apie 2 kartus per metus savo darbuotojus siunčiantys kvalifikuotis į kursus bei į įvairius mokymus. Dažniausiai savininkai apmoko patys tiek nuolatinius, tiek sezoninius darbuotojus, penktadalis jų siunčia į išvykstamuosius kvalifikacijos tobulinimo kursus/mokymus.

Respondentų buvo klausama, ar ūkyje teko spręsti konfliktus, susijusius su žmogaus teisėmis, diskriminacija. Absoliuti dauguma respondentų teigia, jog jiems nėra tekę spręsti konfliktų, susijusių su žmogaus teisėmis, diskriminacija. 0,4 proc. apklaustųjų yra tekę spręsti konfliktus, kurių pagrindinės priežastys yra šios: darbo drausmė, darbo intensyvumas, dokumentų klastojimas dėl nuomojamos žemės. Kad būtų kuo mažiau konfliktų, ūkininkams su savo darbuotojais tenka derėtis dėl įvairių darbo sąlygų, tačiau daugiau nei pusė respondentų savarankiškai sprendžia dėl darbo sąlygų samdomiems darbuotojams, daugiau nei trečdalis respondentų vis dėlto derasi dėl darbo sąlygų. Daugiausia derasi tie respondentai, kurie ūkine veikla užsiima mažiau nei 10 m., pagrindinė jų ūkinė veikla yra augalininkystė, ŽŪN našumas siekia 45 ar daugiau balų, turi nuo 10,1 iki 20 ha nuosavos ir nuo 100,1 iki 500 ha išsinuomos žemės.

Iš mažos dalies respondentų (11,1 proc.), pažyminčių, jog priklauso tam tikroms politinėms organizacijoms, daugiausia buvo nepriklausomų organizacijų nariai, mažiau nei dešimtadalis – žemės ūkio kooperatyvo nariai. 1,4 proc. apklaustųjų priklauso organizacijoms, nesusijusioms su ūkininkavimo veikla (pvz., meno, labdaros, socialinę atskirtį patyrusių asmenų rehabilitacijos ar kt.). Kitų organizacijų nariai yra policijos sąjungose, *Carito* bendruomenėse, politinėse partijose, žvejų, medžiotojų asociacijose bei profesinėse sąjungose.

Vertinant atlikto tyrimo duomenis pagal respondentų įsikūrimą gyvenamojoje vietovėje, bendravimą su vietovės senbuviais bei pagal bendruomeniškumą, galima teigti, kad absoliuti dauguma jų yra senbuviai, turintys teigiamą nuomonę apie kitus vietovės senbuvius, tvirtinantys, jog jie yra geranoriški ir daug padeda vieni kitiems. Daugiau nei pusė respondentų save laiko bendruomenės nariais, galinčiais prisidėti prie jos vystymo. Beveik trečdalis apklaustųjų, vystydami vietos bendruomenę, teigia

nuolat saugantys ūkio valdose esančius kultūros paveldo objektus, šiek tiek mažesnė dalis teigia su vietos valdžia palaikantys skaidrius ir viešąjį interesą ginančius santykius.

Didžioji dalis respondentų teigia, jog neturi samdomų vietinių darbuotojų, pabrėždami, jog ūkis yra per mažas, todėl dirba patys. Samdomų vietinių darbuotojų daugiausia turi ūkine veikla užsiimantys 21 m. ir daugiau, plėtojantys augalininkystę, ŽŪN našumas siekia iki 32 balų, dirbantys nepalankioje ūkininkauti vietovėje. Siūlymą kooperotis kitiems smulkesniems ūkininkams, turintiems ekonominių sunkumų, teikė tik 13,3 proc., tačiau didžioji dalis nėra siūlę jungtis smulkesniems ūkininkams.

Absoliuti dauguma (92,6 proc.) tyrime dalyvavusių apklaustųjų teigia, jog jų ūkis nėra sertifikuotas pagal jokią standartizuotą sistemą. Sertifikuojantys savo ūkį, kaip kitas standartizuotas sistemas, respondentai pažymi ekologinį ūkį, sėklas, grūdus, ožkų pieną. Daugiausia respondentų, vartotojams/perdirbėjams suteikiančių daugiau papildomos informacijos apie savo ūkio produkciją (prekes ir paslaugas), nei reikalauja įstatymai, yra vyrai, asmenys iki 40 m. amžiaus, turintys aukštąjį išsilavinimą ir išsilavinimą, įgytą 2005 m. ar vėliau (po Lietuvos įstojimo į ES). Absoliuti dauguma respondentų tvirtino, kad per jų ūkio gyvavimo laikotarpį nėra nutikę incidentų, dėl kurių buvo užteršta ar kitaip nukentėjo gamtinė aplinka.

Vertinant nuomonę apie ekologinį efektyvumą ir švaresnę gamybą, gamybos priedų ekologiškumą, matyti, kad daugiau kaip trečdaliui respondentų labai svarbus ekologinis efektyvumas ir švaresnė gamyba. Labai svarbus ekologinis efektyvumas ir švaresnė gamyba yra asmenims iki 40 m., turintiems aukštąjį išsilavinimą, ūkininkaujantiems iki 10 m. laikotarpiu bei užsiimantiems augalininkyste. Kalbant apie produkcijai reikalingus gamybos priedus, maždaug pusei tyrime dalyvavusių respondentų yra labai svarbus gamybos priedų ekologiškumas, poveikis aplinkai. Beveik visi tyrimo dalyviai tvirtino, kad rečiau nei 1 kartą per metus įsigyja naujų modernių gamybos įrenginių, taip pat per šį laikotarpį tobulina ūkyje taikomus procesus ir diegia naujus, pažangius procesus. Ekologiškumas bei poveikis aplinkai daugiausia labai svarbus tiems respondentams, kurie ūkio veikla užsiima trumpiau nei 10 m., verčiasi augalininkyste, ŽŪN našumas siekia nuo 35 iki 44 balų, ūkininkauja palankioje ūkininkauti vietovėje.

Per pastaruosius 5 m., apklausoje dalyvavusių tyrimo dalyvių tvirtinimu, daugiau nei pusės apklaustųjų sunaudoto vandens kiekis nepakito, tačiau padidėjo ketvirtadalio respondentų sunaudotos energijos kiekis. Daugiausia iš energijos šaltinių tyrimo dalyviai naudoja malkas, elektrą ir dyzeliną, o mažiausiai sunaudojama skaldytų grūdų, biokuro, tepalų ir rapsų aliejus. Didžioji dalis tyrime dalyvavusių respondentų teigia, kad ūkio gamybos proceso eigoje neatsiranda jokių pavojingų/sveikatai žalingų atliekų, o nepavojingas atliekas tvarko rūšiuodami ar kompostuodami.

Dauguma respondentų savo pagamintos ūkio produkcijos nepakuoja. Daugiausia savo produkciją pakuoja tie ūkininkai, kurie ūkininkauja trumpiau nei 10 m., turi mišrų ūkį, ŽŪN našumas siekia iki 32 balų bei turi 50,1–100 ha nuosavos ir išsinuomos žemės.

Respondentai pažymi, kad ūkio valdų gamtovaizdžio pokyčių mažiausia būta sausinimo grioviuose, vandens masyvuose (upėse, ežeruose, mažuose ežerėliuose, kūdrose), miško ar salos sumedėjusiose augalų pavienėse grupėse bei miškuose.

Teigiančių, kad respondentų ūkyje esančių gyvūnų laikymo sąlygos yra tokios, kokių reikalauja įstatymai/standartai, buvo dauguma. Besilaikantys tam tikrų įstatymų/standartų dėl gyvūnų laikymo sąlygų yra respondentai, ūkininkaujantys 21 m. ir daugiau bei užsiimantys gyvulininkyste.

Vertinant ūkininko socialinės atsakomybės sampratą, tyrime dalyvavę asmenys daugiausia pažymi šiuos pagrindinius bruožus: aplinkosaugos reikalavimų laikymąsi, ūkio veiklos organizavimą taip, kad ji būtų pelninga, ir atsakomybės prisiėmimą už ūkio veiklos padarinius.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Ūkininkų SA teikiant viešąsias prekes ir paslaugas kaip mokslinio tyrimo objektas yra dualus, nes susieja dvi prieštaraujančias koncepcijas: ekonominę (viešosios prekės ir paslaugos) ir moralinę (SA). Atlikus teorinius tyrimus, nustatyta, kad istoriškai abiejų koncepcijų pagrindai formavosi tuo pačiu laikotarpiu, t. y. XX a. amžiaus viduryje, tačiau jų tyrimo tikslai, naudojamos metodologijos socialinių reiškinių pokyčiams aiškinti ir genezė iš esmės skiriasi. Ekonominės koncepcijos kūrimo ir taikymo tikslai paremti naudos motyvais ir jiems grįsti skirtais kiekybiniais parametrais. Tuo tarpu moralinė koncepcija savo esme fokusuojasi į procesą, kokybiškai vertinant naudos siekimo būdus ir socialinį poveikį. Visuomenei įžengus į poindustrinį vystymosi etapą, kai žinios, informacija ir kūrybiškumas, panaudojant tinklaveiką, tampa esminiais ištekliais, ekonominės ir moralinės koncepcijų tyrimai skyrium netenka prasmės, nes naudos siekimo būdas išsilavinusiai, sumaniai ir vis geresnės gyvenimo kokybės siekiančiai visuomenei ne mažiau svarbus nei pats pelno motyvas. Todėl XXI a. tikslinga ekonominės ir moralinės koncepcijų konjunktūra, nes tik taip sukuriama holistinės prielaidos formuoti šiuolaikinės visuomenės poreikius ir lūkesčius atitinkančius socialinių reiškinių tyrimo, viešosios politikos sprendimų formavimo ir ūkinės veiklos vykdymo instrumentus.
2. Atlikta analizė suponuoja, kad ekonominės koncepcijos pildymą moraline prasme sąlygojo plėtros paradigmos pokytis nuo industrinės į poindustrinę visuomenę, nes išryškėjus žinių, kaip pagrindinio XXI a. išteklių vaidmeniui, susiformavo nauji iššūkiai, kuriuos tapo būtina įveikti absoliučiai visų sektorių veikėjams, tarp jų – ir ūkininkams. XX a. pabaigoje akivaizdžiomis tapo agrarinio sektoriaus palaikymui taikytų ekonominio skatinimo priemonių neigiamos pasekmės gamtinei, socialinei ir ekonominei aplinkai, todėl imta ieškoti talkinančių būdų šiems pokyčiams suvaldyti. Tyrimo metu nustatyta, kad agrariniu diskursu kokybinių moralinių parametrų svarba ima ryškėti, ieškant naujų konceptualių sprendimų poindustrinio kaimo plėtros koncepcijose: daugiafunkcinis žemės ūkis, endogeninė plėtra, į vietovę orientuotas požiūris ir tinklai. Tačiau ūkininkų SA kaip moralinio/etinio naudos iš žemės ūkio siekimo būdo klausimai tebuvo aptarti fragmentiškai ir tik keliose fundamentaliose diskusijose, susijusiose su tvarumu ir daugiafunkciškumu, bet daugiau nei su viena poindustrinio kaimo raidos koncepcija. Todėl ieškant naujų konceptualių kaimo plėtros sprendimų, tikslinga integruoti daugiariopus SA komponentus, kurie išplėstų poindustrinio kaimo vystymo koncepcijose siūlomų sprendimų alternatyvas ir priartintų žemės ūkio politikos sprendimus ir ūkininkų veikimo būdą prie naujų XXI a. visuomenės poreikių ir lūkesčių.

3. Atlikus įvairių SA požiūrių ir teorijų išsamią analizę, identifikuota, kad agrariniam diskursui tinkamiausia yra SA koncepcija, apimanti tris dimensijas: aplinkos, ekonominę ir socialinę. Nustatyta, kad šios dimensijos apima aktualias potemes, įvardydamos socialiai atsakingas veiklas, kurių turinys tinkamas adaptavimui agrariniu diskursu, nes glaudžiai siejasi su ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis poindustrinės visuomenės ir kaimo plėtros koncepcijų transformacijomis. Ekonominės ir moralinės koncepcijų konjunktūroje šių trijų SA dimensijų tyrinys pateikia ūkininkams daugybę savireguliacijos pasirinkimų, dera su konceptualiais poindustrinio kaimo plėtros požiūriais, todėl gali sėkmingai talkinti, įveikiant poindustrinius iššūkius konkrečiose susirūpinimą keliančiose ūkininkų veiklos srityse. Kadangi SA instrumentai disponuoja įvairiuose pramonės ir paslaugų versluose jau ištestuotomis sėkmingomis įmonių savireguliacijos praktikomis, rekomenduojama taikyti adaptuotus SA instrumentus ir ūkininkų veiklos tobulinimui, kad šie geriau atlieptų šiuolaikinės visuomenės lūkesčius.
4. Atlikus empirinius tyrimus, nustatyta, kad sukurta ūkininkų SA teikiant viešąsias prekes ir paslaugas daugiakriterinio vertinimo metodika tinkama tiek holistiniam, tiek fragmentiniam ūkininkų SA vertinimui. Formuojant kaimo politikos sprendimus, aktualu holistiškai įvertinti ūkininkų SA būvį, todėl rekomenduojama atlikti reprezentatyvų lauko tyrimą, nuosekliai taikant visą sukurtą metodiką, kas padėtų identifikuoti tobulintinas SA sritis ar paramos kryptis. Siekiant įvertinti konkretaus ūkininko arba jų grupės SA būklę, taip pat svarbus holistinis vertinimas, todėl rekomenduojama visą instrumentą taikyti nuosekliai, apimant visus ūkininko veiklos aspektus. Sukurtos metodikos atskiros dalys yra savarankiškos, todėl tinka atlikti ir tikslinius fragmentinius tyrimus, todėl atskiras metodikos dalis rekomenduojama naudoti, kai aktualu ištirti ūkininko arba jų grupės SA pagal atitinkamą ekonominę, socialinę, aplinkos dimensiją ar dar konkretesnes šių dimensijų potemes.

LITERATŪRA

1. Agarwal, S., Rahman, S. ir Errington A. 2009, „Measuring the Determinants of Relative Economic Performance of Rural Areas”, *Journal of Rural Studies*, nr. 25 (3), pp. 309–321.
2. Aleknavičius, A. ir Aleknavičienė, V., 2000. Lietuvos agrarinio kraštovaizdžio kitimas 1950-1990 m. laikotarpiu. *Geodezija ir kartografija*, 26(1), pp.35-38.
3. Amin, A., and Thrift, N. 1995. *Globalization, institutions, and regional development in Europe*. Oxford university press.
4. Aras, G. and Crowther, D. eds., 2010. *NGOs and Social Responsibility*. UK: Emerald Group Publishing Limited, Bingley.
5. Baločkaitė, R. ir Rinkevičius, L., 2008. Sovietinės modernybės virsmas: nuo Černobylio bei Ignalinos iki Žaliųjų judėjimo ir Sąjūdžio. *Sociologija. Mintis ir Veiksmas*, (02), pp.20-40.
6. Barca, F., McCann, P. and Rodriguez-Pose, A., 2012. The case for regional development intervention: place-based versus place-neutral approaches. *Journal of regional science*, 52(1), pp.134-152.
7. Behling, A. and Auer, M. R., 2008. The European Union's common agricultural policy and new member states: The example of reform and the economics of organic agriculture in Poland. European Union Center for Excellence, Indiana University. [online] Available at: <<https://euro.indiana.edu/doc/archive/working-papers/EUagriculturalpolicyPoland.pdf>> [Accessed 14 January 2016].
8. Beltratti, A., 2005. The complementarity between corporate governance and corporate social responsibility. *Geneva papers on risk and insurance – issues and practice*, 30(3), pp.373-386.
9. Besley, T. and Ghatak, M., 2007. Retailing public goods: The economics of corporate social responsibility. *Journal of public Economics*, 91(9), pp.1645-1663.
10. Brundtland, G. H. 2015. Report of the world commission on environment and development: Our common future. 1987. *www.un-documents.net/wced-ocf.htm*. *Acesso em*, 25.
11. Brundtland, G. H. 1987. *Our common future: Report of the 1987 world commission on environment and development*. United Nations, Oslo, 1–59.
12. Brüntrup-Seidemann S., 2011. Actual and potential roles of local NGOs in agricultural development in sub-Saharan Africa. *Quarterly Journal of International Agriculture* 50(1), pp. 65–78.
13. Carroll, A. B. 2015. Corporate social responsibility: The centerpiece of competing and complementary frameworks. *Organizational Dynamics*, 44, pp. 87-96.
14. Carroll, A., 1979. A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *Academy of Management Review*, 4(4), pp. 497–505.
15. Carroll, A., 1991. The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*, 34(4), pp. 39–48.
16. Carroll, A., 1999. Corporate social responsibility: Evolution of a definitional construct. *Business & society*, 38(3), pp. 268–296.
17. Carroll, A.B. and Shabana, K.M., 2010. Business Case for Corporate Social Responsibility. *International Journal of Management Reviews*, 12, pp.85-105.

18. Codron, J., Sirieix, L. and Reardon, T., 2006. Social and environmental attributes of food products in an emerging mass market: Challenges of signaling and consumer perception, with European illustrations. *Agriculture and human values* 23, pp.283-297.
19. Commission of the European Communities, 2001. Green Paper Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility (COM(2001) 366 final). Brussels: European Commission.
20. Committee for economic development, CED, 1971. *Social Responsibilities of Business Corporations*. New York, CED. https://www.ced.org/pdf/Social_Responsibilities_of_Business_Corporations.pdf.
21. Cooke, P., & Morgan, K. (1993). The network paradigm: new departures in corporate and regional development. *Environment and planning D: Society and space*, 11(5), pp.543-564.
22. Cooper, T., Hart, K. and Baldock, D., 2009. The provision of public goods through agriculture in the European Union. London: Institute for European Environmental Policy.
23. Crowther, D. and Aras, G., 2008. *Defining corporate social responsibility*. Ventus publishing.
24. Dahlman, C., 2016. A New Paradigm for Rural Development. [online] Available at: <<http://oecdinsights.org/2016/03/31/a-new-paradigm-for-rural-development/>> [Accessed 22 April 2016].
25. De Dominicis, L., 2014. Inequality and Growth in European Regions: Towards a Place-based Approach. *Spatial Economic Analysis*, 9(2), pp.120–141.
26. Dwyer, J., Baldock, D., Caraveli, H., Einschütz, S., Petersen, J.E., Sumpsi-Vinas, J. and Valera-Ortega, C., 2000. The environmental impacts of irrigation in the European Union. Institute for European Environmental Policy, London in association with the Polytechnical University of Madrid and the University of Athens. [online] Available at: <<http://ec.europa.eu/environment/agriculture/pdf/irrigation.pdf>> [Accessed 7 March 2016].
27. Elkington, J. 1994. Towards the sustainable corporation: Win-win-win business strategies for sustainable development. *California management review*, 36(2), pp. 90-100.
28. Eurobarometer 336, 2010. Europeans, Agriculture and the Common agricultural policy. [pdf] European commission. Available at: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_336_en.pdf> [Accessed 5 October 2015]
29. Fräsera, E.D.G., Dougilla, A.J., Mabeeb,W.E., Reeda, M. and McAlpinec, P., 2006. Bottom up and top down: Analysis of participatory processes for sustainability indicator identification as a pathway to community empowerment and sustainable environmental management. *Journal of Environmental Management*, 78(2), pp.114–127
30. Frederiksen, C. S., and Nielsen, M. E. J., 2015. CSR Reporting Seen from an Ethical Perspective: An Empirical Investigation. In *Corporate Social Responsibility and Governance*, pp. 211-225. Springer, Cham.
31. Freeman, R., 1984. *Strategic management. A Stakeholders Approach*. London: Pitman.
32. Friedrich, N., Heyder, M. and Theuvsen, L., 2012. Sustainability management in agribusiness: Challenges, concepts, responsibilities and performance. *International Journal on Food System Dynamics*, 3(2), pp.123-135.
33. Genier, C., Stamp, M. and Pfitzer, M., 2008. Corporate social responsibility in the agrifood sector: Harnessing innovation for sustainable development. (Research report), FSG Social Impact Advisors, Rome.

34. Global Reporting Initiative, 2014. GRI G4 Guidelines and ISO 26000:2010. How to use the GRI G4 Guidelines and ISO 26000 in conjunction. Geneva: International Organization for Standardization (ISO) and Stichting Global Reporting Initiative (GRI), [online] Available at: http://www.iso.org/iso/iso-gri-26000_2014-01-28.pdf [Accessed 18 January 2016].
35. Gutkauskas, A., 1997. The reorganization of Lithuanian agriculture towards sustainable farming. *Ambio*, 26(7), pp.442-444.
36. Hart, K., Baldock, D., Weingarten, P., Osterburg, B., Povellato, A., Vanni, F., Pirzio-Biroli C., Boyes, A. 2011. What tools for the European agricultural policy to encourage the provision of public goods? Study, Policy Department B: Structural and Cohesion Policies of European, Brussels.
37. Hartmann, M. 2011. Corporate social responsibility in the food sector. *European Review of Agricultural Economics* 38(3), pp. 297-324.
38. Hediger, W. 2010. Welfare and capital-theoretic foundations of corporate social responsibility and corporate sustainability. *Journal of Behavioral and Experimental Economics (formerly The Journal of Socio-Economics)*, 39(4), pp.518-526.
39. Hediger, W. and Knickel, K., 2009. Multifunctionality and sustainability of agriculture and rural areas: A welfare economics perspective. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 11(4), pp.291-313.
40. Hediger, W., 2008. Agriculture's multifunctionality, sustainability, and social responsibility. In: 82nd Annual Conference „Sustainability, and Social Responsibility“, Agricultural Economics Society (AES). UK: Royal Agricultural College.
41. Hediger, W., 2013a. From multifunctionality to sustainability – a paradigm shift, [online] Available at: http://oega.boku.ac.at/fileadmin/user_upload/Tagung/2013/Short_Papers_2013/72-58_Hediger_SGA-OEGA_2013.pdf. [Accessed 13 February 2016].
42. Hediger, W., 2013b. From multifunctionality and sustainability of agriculture to the social responsibility of the agri-food system. *Yearbook of Socioeconomics in Agriculture*, 6(1), pp.59-80.
43. Heyder, M. and Theuvsen, L., 2008a. Corporate social responsibility in the agribusiness: A research framework. In *Schriften der Gesellschaft für Wirtschafts-und Sozialwissenschaften des Landbaus eV Band 44*, pp. 265 – 277, German Association of Agricultural Economists (GEWISOLA), Germany.
44. Heyder, M. and Theuvsen, L., 2008b. Legitimizing business activities using corporate social responsibility: Is there a need for CSR in agribusiness? In 2nd International European forum on system dynamics and innovation in food networks, pp. 175-187, European Association of Agricultural Economists, Austria.
45. Heyder, M. and Theuvsen, L., 2009. Corporate social responsibility in agribusiness: Empirical findings from Germany. 113th Seminar, European Association of Agricultural Economists, Greece.
46. Heyder, M. and Theuvsen, L., 2010. Corporate social responsibility in the agri-food sector: The case of GMOs. *Problems of World Agriculture / Problemy Rolnictwa Światowego*, 10(3), pp.15-32.
47. Hübner, R. and Kantelhardt, J., 2010. Demand for public environmental goods from agriculture – finding a common ground. In 9th European IFSA Symposium „Building sustainable rural futures: the added value of systems approaches in times of change and uncertainty“, pp. 2066–2075. University of Natural Resources and Applied Life Sciences, Austria

48. Jasinskas, E. and Simanavičienė, Ž., 2009. The influence of government's support on social responsibility of farmers' farms. *Economics and Management*, 14, pp.257-263.
49. Jasinskas, E. and Simanavičienė, Ž., 2010. Production of genetically modified products and compatibility of enterprises social responsibility. *Economics and Management*, 15, pp. 549-555.
50. Jurkonis, N., 2012. Kraštovaizdžio ekologija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Gamtos mokslų fakultetas.
51. Kendall, M.G., 1990. Rank Correlation Methods. 5th edition. London : E. Arnold ; New York, NY : Oxford University Press, 260 p.
52. Kissinger, G., 2012. Corporate social responsibility and supply agreements in the private sector: Decreasing land and climate pressures. (Working Paper), 14, CGIAR Research Program on Climate Change, Agriculture and Food Security, CCAFS.
53. Kitzmueller, M., and Shimshack, J., 2012. Economic perspectives on corporate social responsibility. *Journal of Economic Literature*, 50(1), pp.51-84.
54. Lerman, Z., 2001. Agriculture in transition economies: from common heritage to divergence. *Agricultural economics*, 26(2), pp. 95-114.
55. Lerman, Z., Csaki, C. and Feder, G., 2004. Agriculture in transition: Land policies and evolving farm structures in post-Soviet countries. Lexington Books.
56. Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 metų programa, 2007, [online] Available at: https://zum.lrv.lt/uploads/zum/documents/files/LT_versija/Veiklos_sritys/Kaimo_pletra/Lietuvos_kaimo_pletros_2007%E2%80%932013%20m._programa/KPP2007-2013_LT_2015-12-15.pdf. [Accessed 5 April 2016].
57. MacWilliams, A. and Siegel, D., 2001. Corporate social responsibility: a theory of the firm perspective. *Academy of management review*, 26, pp. 117-127.
58. Mačiulytė, J., Dedeire, M. and Prapiestienė, R. 2013. Lietuvos kaimo bendruomenės ir lokalinis vystymas. *Geografija*, 49(1), pp. 69-81.
59. Maloni, M.J. and Brown, M.E., 2006. Corporate social responsibility in the supply chain: An application in the food industry. *Journal of Business Ethics*, 68(1), pp. 35-52.
60. Margarian, A., 2013. A Constructive Critique of the Endogenous Development Approach in the European Support of Rural Areas. *Growth and Change*, 44(1), pp. 1-29.
61. Martin, R., and Sunley, P. 2015. On the notion of regional economic resilience: conceptualization and explanation. *Journal of Economic Geography*, 15(1), pp.1-42.
62. Martin, R., Sunley, P., and Tyler, P. 2015. Local growth evolutions: recession, resilience and recovery.
63. Martín-Retortillo, M. and Pinilla, V. (2015). Patterns and causes of growth of European agricultural production, 1950-2005. *Agricultural History Review*, 63(1), pp. 132-159.
64. Mazur-Wierzbicka, E. 2015. The application of corporate social responsibility in European agriculture. *Miscellanea Geographica - Regional Studies on Development*, 19(1), pp. 19-23.
65. McWilliams, A. and Siegel, D. 2001. Corporate Social Responsibility: A Theory of the Firm Perspective. *The Academy of Management Review*, 26(1), pp.117-127.
66. Mendoza, G. A., and Prabhu, R. 2003. Qualitative multi-criteria approaches to assessing indicators of sustainable forest resource management. *Forest ecology and management*, 174(1-3), pp. 329-343.
67. Mincytė, D. 2011. Subsistence and sustainability in post-industrial Europe: the politics of small-scale farming in Europeanising Lithuania. *Sociologia ruralis*, 51(2). pp. 101-118.
68. Mueller, H. & Theuvsen, L., 2014. Influences on consumer attitudes towards CSR in agribusiness. Agricultural and Applied Economics Association. 2014

- AAEA/EAAE/CAES Joint Symposium, No. 166108, Agricultural and Applied Economics Association & Canadian Agricultural Economics Society & European Association of Agricultural Economists.
69. Munda, G., 2008. *Social multi-criteria evaluation for a sustainable economy* (Vol. 17). Berlin: Springer.
70. Munda, G., Nijkamp, P., and Rietveld, P. 1994. Qualitative multicriteria evaluation for environmental management. *Ecological economics*, 10(2), pp. 97–112.
71. Murdoch, J., 2000. Networks—a new paradigm of rural development?. *Journal of rural studies*, 16(4), pp. 407–419.
72. Nielsen, 2014. Global consumers are willing to put their money where their heart is when it comes to goods and services from companies committed to social responsibility. Available at: <http://www.nielsen.com/us/en/press-room/2014/global-consumers-are-willing-to-put-their-money-where-their-heart-is.html> (accessed on 19/08/2015)
73. Nielsen, A. E., Thomsen, C., Golob, U., Elving, W., Schultz, F., and Podnar, K. (Eds.). , 2014. *CSR Communication Conference 2013: Conference Proceedings*. Faculty of Social Sciences.
74. OECD, 2015. Public goods and externalities: Agri-environmental policy measures in selected OECD countries. OECD Publishing, Paris
75. Pečiulis, M., 2008. Lietuvos ekonominė padėtis XX a. 6–7 dešimtmečiais. *Laikas ir žodis*, 1, pp. 113–122.
76. Poviliūnas, A., 2008. Lietuvos žemės ūkio grįžimas į rinkos santykius ir ūkininkijos ekonominė raida. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
77. Poviliūnas, A., 2012. Žemės ūkis – Lietuvos kaimo gyvybingumo veiksnys. *Žemės ūkio mokslai*, 19(3). pp. iii–xiii.
78. Quazi, A. M., 2003. Identifying the determinants of corporate managers' perceived social obligations. *Management Decision*, 41(9), pp.822–831.
79. Quazi, A. M., and O'Brien, D., 2000. An empirical test of a cross-national model of corporate social responsibility. *Journal of business ethics*, 25(1), pp.33–51.
80. Quazi, A., and Richardson, A., 2012. Sources of variation in linking corporate social responsibility and financial performance. *Social Responsibility Journal*, 8(2), pp.242–256.
81. Ribokas, G. ir Milius, J., 2008. Žemėnaudos struktūros kaita Šiaurės Rytų Lietuvoje atkūrus valstybingumą. *Annales Geographicae*, 40(2), pp. 38–49.
82. Rugimbana, R., Quazi, A., and Keating, B. (2008). Applying a consumer perceptual measure of corporate social responsibility. *Journal of Corporate Citizenship*, 29(2), pp. 61–74.
83. Schwartz, M. and Carroll, A., 2003. Corporate Social Responsibility: A Three-Domain Approach. *Business Ethics Quarterly*, 13 (4), pp.503–530.
84. Schwarze, J.,1993. *Grundlagen der Statistik 2*. 5th edition. Berlin: Auflage. 294 p.
85. Slee, W. and Thomson, K. J., 2011. Rural development policy and the provision of public goods: Challenges for evaluation. In: 122nd Seminar "Evidence-Based Agricultural and Rural Policy Making", No. 99601, pp. 1–14, European Association of Agricultural Economists.
86. Sunley, P., and Martin, R., 2017. Paul Krugman's geographical economics and its implications for regional development theory: a critical assessment. In *Economy*, pp. 25–58. Routledge.
87. Sunley, P., Martin, R., and Tyler, P., 2017. Cities in transition: problems, processes and policies. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 10(3), pp.383–390.

88. Tallontire, A. and Greenhalgh, P., 2005. Establishing corporate social responsibility drivers in agribusiness. (Research report). UK: Natural Resources Institute.
89. Treinys, M., 2002. Kaimo veiklos daugiafunkciškumas ir bendruomenių funkcijos. *Žemės ūkio mokslai*, 4, pp. 61–71.
90. Uetake, T., 2015. Public goods and externalities: Agri-environmental policy measures in Japan. *OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers*, No. 81. Paris: OECD Publishing.
91. Vasiljeviene, N. and Vasiljev, A., 2005. The roadmap: From Confrontation to nonsensus. In: A. Habisch, J., Jonker, M., Wegner and R. Schmidpeter (Eds.), *Corporate social responsibility across Europe*. Berlin: Springer, pp. 183–193.
92. Vaznonis, B ir Startienė, G., 2009. Žemės ūkio išorės efektų ekonominio reguliavimo socialinės atsakomybės aspektai. *Economics and Management*, 14, pp. 335–344.
93. Vaznonis, V. ir Vaznonis, B., 2011. Bendrosios žemės ūkio politikos perspektyvos: link darnaus vystymosi. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, (1), pp. 231–237.
94. Vidickienė, D. ir Melnikienė, R., 2014. Kaimo politikos evoliucija. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
95. Vinciūnienė, V., and Vitunskienė, V., 2013. Support for provision of agri-environmental public goods under agrienvironmental measures in Lithuania. In *Proceedings of the Sixth International Scientific Conference "Rural Development"*, Vol. 6, pp. 433–438.
96. Westhoek, H. J., Overmars, K. P., and van Zeijts, H. 2013. The provision of public goods by agriculture: Critical questions for effective and efficient policy making. *Environmental science & policy*, 32, pp. 5–13.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

Ūkininkų socialinės atsakomybės, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas, tyrimo anketa

Tyrimo „Ūkininkų socialinė atsakomybė, teikiant viešąsias prekes ir paslaugas“ anketa

Gerbiamas Respondente,

Maloniai kviečiame dalyvauti ūkininkų apklausoje, kurios tikslas – surinkti ir apibendrinti Lietuvos ūkininkų nuomonę socialiniais, aplinkosauginiais ir ekonominiais jų veiklos vykdymo klausimais, apimančiais ūkio valdymo, veiklos organizavimo, darbo santykių, žmogaus teisių, bendruomenės vystymo ir santykių su vartotojais bei gamtine aplinka, praktiką.

Apklausa vykdoma įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos remiamą mokslininkų grupės projektą „Ūkininkų socialinė atsakomybė teikiant viešąsias prekes ir paslaugas: daugiakriterinis vertinimas“, sutarties nr. MIP-098/2015.

Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, vadovaudamasis Lietuvos Respublikos statistikos įstatymo 15 straipsniu, garantuoja gautų duomenų konfidencialumą. Jūsų atsakymai bus nuasmeninti, apibendrinti ir naudojami tik suvestinei statistinei informacijai parengti mokslinio tyrimo tikslais.

Anketą galite pildyti nuo 2017 m. sausio 17 d. iki 2017 m. vasario 20 d. Anketos pildymui sugaišite apie 20–30 min. Kilus neaiškumams, prašome skambinti telefonu 8 672 00413 (pirmadienį–ketvirtadienį – nuo 8 iki 17 val., penktadienį – nuo 8 iki 15:45 val.) arba kreiptis el. paštu: rita.vilke@laei.lt.

1. *Ar esate apgalvoję vertybes, kurios yra svarbiausios Jūsų ūkio veikloje?

- Ne;
 Taip;

Jei atsakėte „Taip“, įrašykite, kas Jums svarbiausia Jūsų ūkio veikloje_____.

2. *Ar Jūsų ūkis turi etikos/garbės kodeksą ar kitą rašytinį dokumentą, kuriame įvardyti etikos, etiškos veiklos principai?

- Ne;
 Taip

Jei atsakėte „Taip“, įrašykite datą, kada dokumentą sukūrėte ir koks jo pavadinimas:

Data:_____ Pavadinimas_____.

3. *Kiek Jums yra svarbu priimant ūkio valdymo sprendimus: (Prie kiekvieno atsakymo varianto pažymėkite tik vieną pasirinkimą)

	visiškai nesvarbu	nesvarbu	iš dalies nesvarbu	neut-ralu	iš dalies svarbu	svarbu	labai svarbu
Atsakomybės už ūkio veiklos padarinius visuomenei, aplinkai ir ekonomikai apgalvojimas	1	2	3	4	5	6	7
Skaidrumas, priimant sprendimus ir įgyvendinant ūkio veiklas	1	2	3	4	5	6	7
Etiškas elgesys, paremtas sąžiningumu, lygybės ir doros vertybėmis	1	2	3	4	5	6	7
Suinteresuotųjų šalių* interesų paaiskinimas, juos gerbiant, apsvairstant ir į juos atsižvelgiant, priimant sprendimus	1	2	3	4	5	6	7
Pagarba Lietuvos įstatymams ir jų laikymasis	1	2	3	4	5	6	7
Aukštesnių, nei įprasta Lietuvoje, elgesio normų laikymasis	1	2	3	4	5	6	7
Pagarba žmogaus teisėms, jų svarbos pripažinimas ir taikymas	1	2	3	4	5	6	7

*Ūkio veikla suinteresuotosios šalys: ūkio savininkai, samdomi ūkio darbuotojai, vietos bendruomenė, vyriausybė ir jai atstovaujanti centrinės ir vietos valdžios institucijos, ūkininkų susivienijimai ir kitos nevyriausybinės organizacijos, ūkininkus aptarnaujančios tarnybos ir įmonės (tiekėjai, perdirbėjai, bankai) ir pan.

4. *Ar Jūsų ūkio produkcija eksportuojama į užsienio šalis? (Pasirinkite vieną iš atsakymų)

- Taip;
 Ne;
 Nežinau.

5. *Ar per pastaruosius 5 metus Jums teko diversifikuoti (įvairinti) ūkio produkciją/veiklą?

- Ne;
 Taip;

Jei atsakėte „Taip“, trumpai apibūdinkite, kaip įvairinote savo produkciją/veiklą _____.

6. *Ar naudojātės šiais kanalais parduodami ūkio produkciją? (Pažymėkite visus, kurie tinka)

- Ūkininkų turgeliai;
 Prekyba iš ūkio tiesiogiai vartotojams;
 Prekyba per kooperatyvą;
 Prekyba internetu;
 „Kaimas į namus“;
 Kita (įrašykite) _____.

7. *Ar Jūsų ūkis pastaruosius 5 metus dirbo pelningai? (Pasirinkite vieną iš atsakymų)

- Taip;
 Ne;
 Ir taip, ir ne.

8. *Kaip ekonominė krizė paveikė Jūsų ūkį? (Pasirinkite vieną iš atsakymų)

- Paveikė neigiamai;
 Paveikė teigiamai;
 Neturėjo įtakos;
 Kita (įrašykite) _____.

9. *Ar esate gavę tiesioginių išmokų per pastaruosius 5 metus?

- Taip;
 Ne.

10. *Ar esate įgyvendinęs bent vieną Europos Sąjungos remiamą projektą?

- Taip;
 Ne.

11. *Ar sprendžiant ūkio klausimus Jums teko susidurti su korupcijos atvejais per pastaruosius 5 metus? Jei taip, tai kur? (Pažymėkite visus, kurie tinka)

- Neteko (pereikite prie 13 klausimo);
 Ūkininkų organizacijos, asociacijos;
 Perdirbėjai;
 Vietos valdžia;
 Vyriausybė (ministerija ir jai pavaldžios įstaigos);
 Seimas;
 Kita _____.

12. Ar pranešėte atitinkamoms institucijoms apie korupciją?

- Taip;
 Ne;

Kodėl nusprendėte pranešti/nepranešti? (įrašykite) _____.

13. *Ar dalyvaujate politinėje veikloje, atstovaujant ūkininkų interesams?

- Taip;
 Ne.

14. *Ar esate susidūręs su nesąžininga konkurencija per pastaruosius 5 metus?

- Taip;
 Ne.

15. *Ar užsiimdamas ūkininkavimo veikla, tęsiate šeimos tradiciją?

- Taip, tęsiu šeimos ūkininkavimo tradiciją:

Jei atsakėte „Taip“, pažymėkite visus, kurie tinka:

- Ūkininkavo mano/sutuoktinio tėvai;
 Ūkininkavo mano/sutuoktinio seneliai;
 Ūkininkavo mano/sutuoktinio proseneliai;
 Ūkininkavo kiti giminaičiai.

- Ne, esu pirmasis ūkininkas šeimoje:

Jei atsakėte „Ne“, pažymėkite tinkamą variantą, kur gyvenote iki pradėdamas ūkininkauti?

- Mieste;
 Kaime.

16. *Kiek Jūsų ūkyje yra darbuotojų? (įrašykite skaičių)

Ūkyje visą darbo dieną dirbančių šeimos narių skaičius (įskaitant ūkio savininką)* _____

*Darbuotojų skaičių įrašykite anketos pildymo laikotarpiu taip: jei darbuotojas ūkyje dirba bent 40 valandų per savaitę, tai vertinkite kaip 1 darbuotoją, jei dirba 20 valandų – kaip 0,5.

17. *Ar jūsų ūkyje yra visą darbo dieną dirbančių samdomų (nuolatinių ir/ar sezoninių) darbuotojų?

(Pasirinkite vieną iš atsakymų)

- Ne, nėra;
 Taip, yra.

Jei atsakėte „Taip“, įrašykite vidutinį ūkyje visą darbo dieną dirbančių samdomų darbuotojų skaičių.

Darbuotojų skaičius: _____

18. Kokį vidutinį mėnesinį atlygį mokate samdomiems nuolatiniams ūkio darbuotojams (su mokesčiais (bruto) Eur/mėn.)? (Pasirinkite vieną iš atsakymų)

- Iki 380 (minimalus mėnesinis atlygis)
 380–500
 501–600
 701–800
 801 ir daugiau

19. Kokį vidutinį mėnesinį atlygį mokate samdomiems ūkio darbuotojams (su mokesčiais (bruto) Eur/mėn.)?

(Pasirinkite vieną iš atsakymų)

- Iki 380 Eur (minimalus mėnesinis atlygis)
 380–500
 501–600
 701–800
 801 ir daugiau

20. *Kiek valandų vidutiniškai trunka darbo diena Jūsų ūkyje? (Įrašykite darbo dienos trukmę valandomis)

	Ne sezono metu	Sezono metu
Savininkų		
Nuolatinių darbuotojų		
Sezoninių darbuotojų		

21. *Ar tikrinatė ūkyje vairuojamų transporto priemonių vairuotojų blaivumą?

- Taip;
 Ne.

22. *Kokios darbuotojų darbo sąlygos Jūsų ūkyje? (Pažymėkite visus, kurie tinka)

- Aprūpinimas darbo drabužiais, priemonėmis;
 Persirengimo darbo drabužiais vieta;
 WC;
 Dušas;
 Geriamasis vanduo;
 Galimybė pasišildyti maistą;
 Nemokamas maitinimas;
 Mokamas maitinimas pagal poreikį;
 Poilsio vieta;
 Būtiniosios profilaktinės medicininės paslaugos;
 Kita (įrašykite)_____.

23. *Kiek kartų vidutiniškai per 1 metus Jūs dalyvaujate kvalifikacijos tobulinimo kursuose, mokymuose? (įrašykite skaičių)_____

24. Kokiu būdu tobulinate savo nuolatinių darbuotojų kvalifikaciją? (Pažymėkite visus, kurie tinka)

- Apmokau pats
 Siunčiu į išvykstamuosius kvalifikacijos tobulinimo kursus/mokymus
 Priimu specialistus vesti mokymus mano ūkyje
 Darbuotojai tobulinasi savarankiškai
 Kita (įrašykite)_____.

25. Kokiu būdu tobulinate savo samdomų darbuotojų kvalifikaciją? (Pažymėkite visus, kurie tinka)

- Apmokau pats

- Siunčiu į išvykstamuosius kvalifikacijos tobulinimo kursus/mokymus
 Priimu specialistus vesti mokymus mano ūkyje
 Darbuotojai tobulinasi savarankiškai
 Kita (įrašykite)_____.

26. *Ar ūkyje teko spręsti konfliktus, susijusius su žmogaus teisėmis, diskriminacija?

- Ne;
 Taip;

Jei atsakėte „Taip“, trumpai apibūdinkite, dėl ko kilo konfliktas (įrašykite)_____.

27. *Ar Jūsų darbuotojai derasi dėl darbo sąlygų?

- Ne;
 Taip;

Jei atsakėte „Taip“, trumpai apibūdinkite, dėl ko dažniausiai derasi Jūsų darbuotojai (įrašykite)_____.

28. *Kokių organizacijų narys esate? (pažymėkite visus, kurie tinka ir/ar įrašykite)

- Nepriklausau jokioms organizacijoms;
 Žemės ūkio kooperatyvo narys;
 Atstovaujamo sektoriaus produkcijos augintojų asociacijos (pvz., kaulių augintojų, grūdų augintojų) narys: (įrašykite, kokios(-ių)_____.
 Organizacijų, nesusijusių su ūkininkavimo veikla (pvz., meno, labdaros, socialinę atskirtį patyrusių asmenų reabilitacijos ar kt.), narys: (įrašykite, kokios(-ių)_____.
 Kita (įrašykite)_____.

29. *Ar esate naujakuriai vietovėje, kurioje veikia Jūsų ūkis?

- Taip;
 Ne.

30. *Ką manote apie vietovės senbuvius? (Pasirinkite vieną iš atsakymų)

- Vietovėje senbuviai nėra;
 Vietovės senbuviai geranoriški (pvz., savanoriškai padeda ūkyje, pataria);
 Vietovės senbuviai priešiški (pvz., trukdo vystyti modernų ūkį);
 Vietovės senbuviai nei padeda, nei trukdo vystyti ūkį;
 Kita (įrašykite)_____.

31. *Ar laikote save vietos bendruomenės nariu, galinčiu prisidėti prie jos vystymo?

- Taip;
 Ne.

32. *Ar Jūsų ūkyje yra vietinių darbuotojų?

- Taip;
 Ne;

Jei atsakėte „ne“, trumpai apibūdinkite, kodėl vietiniai darbuotojai nedirba Jūsų ūkyje (įrašykite)_____.

33. *Kaip ir kiek prisidedate vystant vietos bendruomenę? (Prie kiekvieno atsakymo varianto pažymėkite tik vieną pasirinkimą)

	niekada	labai retai	retai	dažnai	nuolat
Teikiu moralinę pagalbą pažeidžiamiausiems bendruomenės nariams/jų grupėms	1	2	3	4	5
Teikiu materialinę pagalbą pažeidžiamiausiems bendruomenės nariams/jų grupėms	1	2	3	4	5
Atsižvelgiu į vietos bendruomenės interesus, vystydamas ūkį	1	2	3	4	5
Su vietos valdžia palaikau skaidrius ir viešąjį interesą ginančius santykius	1	2	3	4	5
Idėjomis prisidedu prie bendruomenės ar vietovės vystymo projektų, renginių	1	2	3	4	5
Finansiškai prisidedu prie bendruomenės ar vietovės vystymo projektų, renginių	1	2	3	4	5
Savanoriauju ir skatinu kitus savanoriauti bendruomenės labui	1	2	3	4	5
Dalyvauju tradiciniuose bendruomenės renginiuose ir šventėse	1	2	3	4	5
Saugau ūkio valdose esančius kultūros paveldo objektus	1	2	3	4	5
Kur įmanoma, naudoju vietovės tradicijomis grįstas technologijas, procesus	1	2	3	4	5
Dalijuosi turimais įgūdžiais ir įgyta patirtimi su bendruomenės nariais	1	2	3	4	5
Bendradarbiauju su įvairiomis tyrimų laboratorijomis ir universitetais	1	2	3	4	5

34. **Kaip dar kitaip prisidedate vystant vietos bendruomenę? (įrašykite)**_____

35. ***Ar esate kada nors siūlęs kitiems ūkininkams, turintiems ekonominių sunkumų, jungtis, kooperotis?**

- Taip;
 Ne;
 Kita (įrašykite)_____.

36. **Ar propaguojate sveiką gyvenimo būdą?**

- Taip;
 Ne;
 Kita (įrašykite)_____.

37. ***Ar Jūsų ūkis yra sertifikuotas pagal kurią nors standartizuotą sistemą? (Pažymėkite visus, kurie tinka)**

- Ekologinis ūkis;
 Maisto kokybės schemos;
 Lietuvos tautinis paveldas;
 Kulinarijos paveldas;
 ISO 14001;
 ISO 50001;
 Kita (įrašykite)_____.

38. ***Kaip reaguojate, kai iškyla konfliktas su vartotoju/perdirbėju dėl Jūsų ūkio produkcijos? (Pažymėkite visus, kurie tinka)**

- Tokių konfliktų iki šiol nebuvo;
 Stengiuosi nekreipti dėmesio;
 Aiškinuosi, kas netenkina, bet nesiruošiu nieko keisti;
 Aiškinuosi, kas netenkina, ir pasiūlau kitą prekę/produktą/paslaugą;
 Aiškinuosi, kas netenkina, ir planuoju į tai atsižvelgti tobulinant prekę/produktą/paslaugą ateityje;
 Aiškinuosi, kas netenkina, ir, jei neturiu kuo pakeisti, pasiūlau kompensuoti nuostolius;
 Kita (įrašykite)_____.

39. ***Ar vartotojams/perdirbėjams paprastai suteikiate daugiau informacijos apie Jūsų ūkio produkto (prekės ar paslaugos) savybes ir saugumą, nei to reikalauja įstatymai? (Pasirinkite vieną iš atsakymų)**

- Taip, suteikiu daugiau papildomos informacijos;
 Ne, suteikiu informacijos tiek, kiek reikalauja įstatymai;
 Kita (įrašykite)_____.

40. ***Ar įsigyjant produkcijos gamybai reikalingus įrengimus, Jums svarbus jų ekologinis efektyvumas ir švaresnė gamyba? (Pasirinkite vieną iš atsakymų)**

- Visiškai nesvarbu;
 Beveik nesvarbu;
 Neutralu;
 Dažniau svarbu;
 Labai svarbu.

41. ***Ar įsigyjant produkcijos gamybai reikalingus gamybos priedus, Jums svarbus jų ekologiškumas, poveikis aplinkai? (Pasirinkite vieną iš atsakymų)**

- Visiškai nesvarbu;
 Beveik nesvarbu;
 Neutralu;
 Dažniau svarbu;
 Labai svarbu.

42. ***Kaip dažnai ūkyje atliekate šiuos veiksmus? (Prie kiekvieno atsakymo varianto pažymėkite tik vieną pasirinkimą)**

	rečiau nei 1 kartą per metus	1 kartą per metus	dažniau nei 1 kartą per metus
Atnaujinate esamus gamybos įrenginius	1	2	3
Įsigyjate naujų modernių gamybos įrenginių	1	2	3
Tobulinate ūkyje taikomus procesus	1	2	3
Ūkyje diegiate naujus pažangius procesus	1	2	3

43. ***Kaip per pastaruosius 5 metus Jūsų ūkyje kito:** (Prie kiekvieno atsakymo varianto pažymėkite tik vieną pasirinkimą)

	padidėjo	nepakito	sumažėjo
Sunaudotų žaliavų kiekis	1	2	3
Sunaudotos energijos kiekis	1	2	3
Sunaudoto vandens kiekis	1	2	3

44. ***Kokie energijos šaltiniai* naudojami Jūsų ūkyje?** (įrašykite visus naudojamus šaltinius, pirmiausia nurodydami pagrindinį, dominuojantį)_____.

* Energijos šaltiniai: vėjo, saulės energija, malkos, akmenis anglis, pjuvenos ir pan.

45. ***Ar Jūsų ūkyje gamybos procese atsiranda pavojingų/sveikatai žalingų atliekų?**

- Ne;
 Taip.

46. ***Ar pakuojate ūkio produkciją?**

- Ne;
 Taip;
 Kita (įrašykite)_____.

47. ***Kaip ūkyje tvarkote atliekas?** (Pažymėkite visus, kurie tinka)

- Rūšiuojate;
 Kompostuojate (jei organinės kilmės);
 Deginate (jei galima deginti);
 Kita (įrašykite)_____.

48. ***Kaip įvertintumėte Jūsų ūkio valdų gamtovaizdžio pokyčius per visą ūkio gyvavimo laikotarpį?** (Prie kiekvieno atsakymo varianto pažymėkite tik vieną pasirinkimą)

	Buvimo faktas	
	nebuvo	buvo
Dirbama žemė	1	2
Pieva	1	2
Miškas	1	2
Miško salos ar sumedėjusių augalų pavienės grupės	1	2
Vandens masyvas (upė, ežeras, maži ežerėliai, kūdra)	1	2
Sausinimo grioviai	1	2
Pelkė	1	2

49. ***Kaip įvertintumėte Jūsų ūkio valdų gamtovaizdžio pokyčius per visą ūkio gyvavimo laikotarpį?** (Prie kiekvieno atsakymo varianto pažymėkite tik vieną pasirinkimą)

	Kitimo kryptis		
	sumažėjo	nepakito	padidėjo
Dirbama žemė	3	4	5
Pieva	3	4	5
Miškas	3	4	5
Miško salos ar sumedėjusių augalų pavienės grupės	3	4	5
Vandens masyvas (upė, ežeras, maži ežerėliai, kūdra)	3	4	5
Sausinimo grioviai	3	4	5
Pelkė	3	4	5

50. ***Kaip įvertintumėte Jūsų ūkio valdų gamtovaizdžio pokyčius per visą ūkio gyvavimo laikotarpį?** (Prie kiekvieno atsakymo varianto pažymėkite tik vieną pasirinkimą)

	Intervencija		
	padidėjo	sukūriau	intervencijos nebuvo
Dirbama žemė	5	6	7
Pieva	5	6	7
Miškas	5	6	7
Miško salos ar sumedėjusių augalų pavienės grupės	5	6	7
Vandens masyvas (upė, ežeras, maži ežerėliai, kūdra)	5	6	7
Sausinimo grioviai	5	6	7
Pelkė	5	6	7

51. *Ar per Jūsų ūkio gyvavimo laikotarpį yra nutikę incidentų, dėl kurių buvo užteršta ar kitaip nukentėjo gamtinė aplinka?

- Ne;
 Taip;

Jei atsakėte „Taip“ ir jei sutinkate, nurodykite, kokia tai žala: biologinė tarša, cheminė tarša, gaisras ar pan.:

52. *Kurie iš šių bruožų ir kiek, Jūsų manymu, yra susiję su ūkininko socialine atsakomybe? (Prie kiekvieno atsakymo varianto pažymėkite tik vieną pasirinkimą)

	visiškai nesusiję	nesusiję	beveik nesusiję	neutralu	kiek susiję	susiję, bet nebūtina	būtina
Šalies įstatymų laikymasis	1	2	3	4	5	6	7
Aukštesnių, nei įprasta šalyje, elgesio normų laikymasis	1	2	3	4	5	6	7
Etiškas elgesys visų suinteresuotųjų šalių* atžvilgiu, nepažeidžiant visuotinai pripažintų moralės normų	1	2	3	4	5	6	7
Aplinkosaugos reikalavimų laikymasis	1	2	3	4	5	6	7
Darnus ūkio vystymas, siekiant išsaugoti aplinką ateities kartoms	1	2	3	4	5	6	7
Ekologiškos, sveikos ir natūralios produkcijos gamyba	1	2	3	4	5	6	7
Suinteresuotųjų šalių* lūkesčių paisymas, priimant ūkio veiklos sprendimus	1	2	3	4	5	6	7
Skaidrus veiklos organizavimas	1	2	3	4	5	6	7
Ūkio veiklos organizavimas taip, kad ji būtų pelninga	1	2	3	4	5	6	7
Teisingo atlygio ir gerų darbo sąlygų ūkio darbuotojams užtikrinimas	1	2	3	4	5	6	7
Atsakomybės prisiėmimas už ūkio veiklos padarinius	1	2	3	4	5	6	7
Ūkio pelno dalies ar produkcijos skyrimas labdarai	1	2	3	4	5	6	7
Prisidėjimas prie vietos bendruomenės ir/ar visuomenės gerovės iniciatyvų	1	2	3	4	5	6	7

*Ūkio veikla suinteresuotosios šalys: ūkio savininkai, samdomi ūkio darbuotojai, vietos bendruomenė, vyriausybė ir jai atstovaujanti centrinės ir vietos valdžios institucijos, ūkininkų susivienijimai ir kitos nevyriausybines organizacijos, ūkininkus aptarnaujančios tarnybos ir įmonės (tiekėjai, perdirbėjai, bankai) ir pan.

53. Kas dar, Jūsų manymu, atspindėtų ūkininko socialinę atsakomybę? (įrašykite) _____

Demografiniai klausimai

54. *Miestas ar rajonas, kuriame gyvenate (įrašykite):_____.

55. *Kiek metų veikia ūkis nuo jo įkūrimo? (įrašykite) _____.

56. *Ūkininkavimo tipas (Pasirinkite vieną iš atsakymų)

- Javų, rapsų;
- Augalininkystės;
- Daržininkystės, sodininkystės;
- Pienininkystės;
- Žolėdžių gyvulių;
- Kiaulių, paukščių;
- Mišrus augalininkystės-žolėdžių gyvulių;
- Kiti mišrus ūkiai.

57. Žemės ūkio naudmenų (ŽŪN) našumas balais (įrašykite) balo skaitinė reikšmė: _____;
Jei nežinote balo skaitinės reikšmės, pažymėkite vieną iš šių variantų:

- nepalanki ūkininkauti vietovė;
- palanki ūkininkauti vietovė.

58. Ūkio dydis (pagal žemės plotą)

- Nuosava žemė (ha) _____;
- Išsinuomota žemė (ha)_____.

59. *Ūkio ekonominis dydis (apyvarta, Eur) (Pasirinkite vieną iš atsakymų)

- iki 4 000;
- 4 001–8 000;
- 8 001–15 000;
- 15 001–25 000;
- 25 001–50 000;
- 50 001–100 000;
- 100 001–250 000;
- daugiau nei 250 001.

60. *Lytis

- Vyras;
- Moteris.

61. *Kiek Jums metų? (įrašykite)_____.

62. *Išsilavinimas (paskutinis, vėliausias įgytas):

- aukštasis;
- aukštesnysis;
- specialusis vidurinis;
- vidurinis;
- pagrindinis;
- pradinis.

63. *Kada įgijote šį išsilavinimą?

- iki 1990 m. (sovietiniu laikotarpiu);
- 1990–2004 m. (iki Lietuvos įstojimo į ES);
- 2005 m. ar vėliau (po Lietuvos įstojimo į ES).

64. Galbūt norėtumėte išsakyti savo nuomonę kokių nors su šiuo tyrimu susijusiu klausimu?

(įrašykite)_____

65. Ar norėtumėte susipažinti su apklausos rezultatais?

- ne;
- taip:

Jei atsakėte „Taip“, prašome nurodyti kontaktą (tel. nr. ar el. pašta), kuriuo galėtume su Jumis susisiekti: (įrašykite)

* Žvaigždute pažymėti klausimai, į kuriuos atsakymas privalomas.

** Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. MIP-098/2015). Tyrimo duomenys naudojami nuasmeninti, tik mokslinio tyrimo tikslais.

2 PRIEDAS

Respondentų socialinės-demografinės charakteristikos, proc. (N=1108)

